

**T.C.
İĞDIR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'IN
HAK DİNİ VE KUR'ÂN DİLİ TEFSİRİNDE
TEŞBÎH VE TEMSİLİ ANLATIM**

**Hazırlayan: Ayşenur ERYİĞİT
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin YURT
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
Yüksek Lisans Tezi
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
IĞDIR ÜNİVERSİTESİ**

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'IN
HAK DİNİ VE KUR'ÂN DİLİ TEFSİRİNDE
TEŞBİH VE TEMSİLİ ANLATIM**

Ayşenur ERYİĞİT

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

IĞDIR

2020

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin YURT danışmanlığında Ayşenur ERYİĞİT tarafından hazırlanan bu çalışma 29/04/2020 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Mehmet Salih GEÇİT.....İmza:

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ÖZÜÇALIŞIR İmza:

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin YURT (Danışman) İmza:

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun / /2020 tarih ve 2020/
sayılı kararı ile onaylanmıştır.

.....

Prof. Dr. Murat Ali KARAVELİOĞLU

Enstitü Müdürü

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Ayşenur ERYİĞİT

ÖZET

ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'IN HAK DİNİ VE KUR'ÂN DİLİ TEFSİRİNDE TEŞBİH VE TEMSİLİ ANLATIM

Ayşenur ERYİĞİT

Yüksek Lisans Tezi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin YURT

Nisan 2020, I-XII + 120 Sayfa

Araştırmanın konusu; son dönem İslam âlimlerinden olan Elmalılı Hamdi Yazır'ın hayatı, ilmi kişiliği ve Hak Dini Kur'ân Dili adlı tefsirinde teşbîh ve temsîli anlatımla ilgili ayetlere bakış açısını inceledik. Çalışmanın amacı ise müellifin tefsir yönteminin anlaşılması ve tefsir ilmine sağlamış olduğu katkısının tespit edilmesidir.

Araştırma, iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde Elmalılı'nın hayatı, ilmi kişiliği, eserleri ve Hak Dini Kur'ân Dili adlı eserinin özelliklerinden bahsettik. Belli başlı temsil üsluplarından ve diğer edebi sanatlardan bahsettik. İkinci bölümde ise Elmalılı'nın tefsirinde teşbîh ve temsillere yaklaşımını ele aldık.

Anahtar Kelimeler: *Elmalılı, Hak Dini Kur'ân Dili, Tefsir, Teşbîh, Temsil.*

ABSTRACT

PRESENTATION AND REPRESENTATIVE EXPRESSION IN THE BOOK OF ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR “THE RIGHT RELIGION AND THE QUR'AN LANGUAGE”

Ayşenur ERYİĞİT

Master Thesis, Department of Basic Islamic Sciences

Thesis Advisor: Asst. Prof. Dr. Mehmet Emin YURT

April 2020, I-XII + 120 Pages

The subject of the research; We examined the perspective of Elmalılı Hamdi Yazır, who is one of the most recent Islamic scholars, about his life, his scientific personality and the verses related to presentation and representative expression in his commentary named “The Right Religion And The Qur'an Language.” The aim of the study is to understand the tafsir method of the author and to determine his contribution to the science of tafsir.

The research consists of two parts. In the first part, we talked about Elmalılı's life, his personality, his works and the characteristics of his work named “The Right Religion And The Qur'an Language.” We have talked about major representational styles and other literary arts. In the second part, we have discussed the approach of Elmalılı to the art of presentation and representation (teşbîh and temsîl).

Keywords: *Elmalılı, The Right Religion And The Qur'an Language, Tafsir, Teşbîh, Temsîl.*

İÇİNDEKİLER

TAAHHÜTNAME	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
ÖNSÖZ	x
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ	1
A. ÇALIŞMANIN KONUSU VE KAPSAMI	1
B. ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ	2
C. ÇALIŞMANIN METODU VE KAYNAKLARI.....	3
BİRİNCİ BÖLÜM	4
1. ELMALILI VE TEFSİRİ	4
1.1. HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ	4
1.1.1. Hayatı	4
1.1.3. İlmi Kişiliği	7
1.1.3.Eserleri	8
1.1.3.1. Hak Dini Kur'an Dili.....	8
1.1.3.2. İrşadü'l-Ahlâf fî Ahkâmî'l-Evkaf	8
1.1.3.3. Metalip ve Mezahip.....	8
1.1.3.4. Hz. Muhammed'in Dini İslam	9
1.1.3.5. İstinca ve İstikrai Mantık	9
1.1.3.6. Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kamusu	9
1.1.4. Makaleler.....	9
1.2. HAK DİNİ VE KUR'ÂN DİLİ TEFSİRİ VE METODU	10
1.3. TEMSİL.....	15
1.3.1. Tanımı	15
1.3.2. Önemi	17
1.4. KUR'ÂN'DA TEMSİLİ ANLATIM	18
1.5. BELLİ BAŞLI TEMSİL ÜSLUPLARI.....	22
1.5.1. Tasvir.....	22
1.5.1.1. Hissî Tahyîl.....	23

1.5.1.2.Edebî Tecsîm	23
1.5.1.3. Edebî Tenâsuk.....	24
1.5.2. Diyalog	25
1.5.3. Soru Üslûbu	25
1.5.4. İstidlâl Üslûbu.....	26
1.6. DİĞER EDEBÎ SANATLAR	27
1.6.1. Teşbîh.....	27
Teşbih'in Unsurları.....	28
Teşbihin Amaçları	30
1.6.2. İstiare	32
1.6.3. Kinâye	34
1.7. Mesel.....	36
1.8. Meselin Özellikleri	37
1.8.1. Meselü's-Sair	38
1.8.2. Meselü'l-Hırafî	38
1.8.3. Meselü'l-Kıyasi	38
İKİNCİ BÖLÜM	41
2. ELMALILI'NIN TEFSİRİNDE TEMSİLLERE YAKLAŞIMI	41
2.1. GAYBÎ KONULARA DAİR TEMSİLLERE YAKLAŞIMI	42
2.1.1. Allah'ın Sıfatları	42
2.1.2. Melekler ve Şeytan	47
2.1.3. İnsan ve Yaratılış	49
2.1.4. Ahiret Halleri.....	54
2.2. TEFEKKÜRE DAYALI KONULARA DAİR TEMSİLLERE YAKLAŞIMI.....	60
2.2.1. Hak-Batıl	60
2.2.2. İyi Söz-Kötü Söz.....	65
2.2.3. Dünya Hayatı.....	66
2.2.5. Yer, Gök ve Tabiat Olayları	73
2.3. İNSAN KARAKTERLERİNE DAİR TEMSİLLERE YAKLAŞIMI	80
2.3.1. Mü'min-Kâfir	80
2.3.2. Şirk-Müşrik.....	88
2.3.3. Nifak ve Münafıklar.....	91
2.3.4. Allah'tan Başkasını Dost ve İlah Edinenler	94

2.4. EMİR VE YASAKLARA DAİR TEMSİLLERE YAKLAŞIMI	96
2.4.1. İnfak ve Sadaka.....	96
2.4.3. Cihad	99
2.4.4. Allah'ın İpine Sarılmak	100
2.4.5. Gıybet ve Tecessüs	101
2.4.6. Ahd ve Ahdi Bozmak.....	102
2.4.7. Faiz.....	103
2.5. GEÇMİŞ ZAMANA YÖNELİK VE PEYGAMBER KISSALARINA DAİR TEMSİLLER.....	104
SONUÇ	112
KAYNAKÇA	115
ÖZGEÇMİŞ.....	120

ÖNSÖZ

İnsanı şuurlu bir varlık olarak yaratan Allah, onu amaçsız ve başıboş bırakmamıştır. Allah akıl sahibi olan insana bu akli daha iyi kullanması için, kendi içlerinden seçmiş olduğu elçileri ile katından gönderdiği hidayet kaynağı kitaplarla rehberlik etmiştir. Bu hidayet kaynağı kitapların sonuncusu Kur'an-ı Kerim'dir. Allah, insanlara Kur'an-ı Kerim'deki mesajlarını sunarken muhatabın anlayabileceği, akılları hayrette bırakacak, duygularına nüfuz edecek ve kalpleri tatmin edecek muazzam üsluplar kullanmıştır. Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasında kullanılan bu üslupların en önemlileri teşbih ve temsili anlatımdır.

Kur'an-ı Kerim'in hedefi, amacı ne ise ondaki temsili anlatımın amacı da odur. Kur'an-ı Kerim amacını yine kendisi tarafından şöyle açıklamıştır: *“Resulüm, sana bu mübarek kitabı, ayetlerini düşünsünler ve akli olanlar öğüt alsınlar diye indirdik. (Sâd, 38/29)”* Allah Teâlâ başka bir ayetinde ise; *“Öğüt alsınlar diye Allah insanlara misaller getirir. (İbrâhim, 14/25)”* *“İşte biz bu temsilleri insanlar için getiriyoruz; fakat onları ancak bilenler düşünüp anlayabilirler. (Ankebut, 29/43)”* *“Bu temsilleri insanlar düşünsünler diye veriyoruz. (Haşr, 59/21)”* Allah Teâlâ'nın bu ifade tarzını insanların bu temsiller üzerinde düşünüp öğüt almaları için anlattığını görmekteyiz. Kur'an-ı Kerim'de kullanılan teşbih ve temsillerin bir başka amacı ise anlatılmak istenen manayı somutlaştırarak zihne yakınlaştırmaktır. Kur'an-ı Kerim'deki teşbih ve temsili anlatımın kullanılması, beş duyu organımızla algılayamadığımız âlemin (gayb âleminin) anlaşılmasına da kolaylık sağlar.

Biz ise bu çalışmamızda Elmalılı Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'an Dili tefsirinde teşbih ve temsili anlatımın bulunduğu ayetlere yaklaşımını inceledik. Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Elmalılı'nın hayatını, ilmi kişiliğini ve başlıca eserlerini ele aldık. Hak Dini Kur'an Dili tefsirini ve metodunu açıklamaya çalıştık. Birinci bölümde temsilin tanımı, Kur'an'da temsili anlatım, Kur'an'da belli başlı temsil üslupları ve diğer edebi sanatları inceledik. İkinci bölümde ise Elmalılı'nın tefsirinde temsillere yaklaşımını ele aldık. Bu kısımda gaybî ve tefekküre dayalı konuları, insan karakterlerine, emir ve yasaklara dair konuları, geçmiş

zamana yönelik ve peygamber kıssalarına dair konuları inceledik. Bu ayetleri Elmalılı nasıl yorumlamış, nasıl bir bakış açısı kullanmış bu noktalara dikkat çekmeye çalıştık. Bu bağlamda Elmalılı Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'an Dili tefsirini, teşbih ve temsille ilgili ayetleri onun bakış açısıyla değerlendirerek bu çalışmamızı hazırladık.

Bu çalışma boyunca yardımlarını esirgemeyen ve kıymetli vaktini ayırıp tavsiyelerde bulunan değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi. Mehmet Emin YURT'a ve ilminden faydalandığım Prof. Dr. Şadi EREN hocama da teşekkür ederim.

Ayrıca çalışmam boyunca bana destek olan aileme ve kardeşim Talha TEKİN'e teşekkür ederim. Gayret bizden tevfiğ Allah'tandır.

Ayşenur ERYİĞİT
Iğdır - 2020

KISALTMALAR

<i>age.</i>	Adı geçen eser
<i>a.s.</i>	Aleyhisselâm
<i>bk.</i>	Bakınız
<i>c.</i>	Cilt
<i>d.</i>	Doğum, doğumu
<i>DİA</i>	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
<i>Ens.</i>	Enstitü
<i>h.</i>	Hicri
<i>haz.</i>	Hazırlayan
<i>H.z.</i>	Hazreti
<i>Ktp.</i>	Kütühpâne, kütüphanesi
<i>m.</i>	Miladi
<i>md.</i>	Madde
<i>nr.</i>	Numara
<i>nşr.</i>	Neşreden (Tahkik eden)
<i>ö.</i>	Ölümü, ölüm tarihi
<i>s.</i>	Sayfa
<i>s.a.v</i>	Sallallâhü ‘aleyhi ve Sellem
<i>SBE</i>	Sosyal Bilimler Enstitüsü
<i>sy.</i>	Sayı
<i>Tahk.</i>	Tahkik
<i>TDVY</i>	Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
<i>trc.</i>	Tercüme, tercüme eden
<i>tsz.</i>	Tarihsiz
<i>vb.</i>	Ve benzeri
<i>vs.</i>	Vesaire
<i>y.</i>	Yıl
<i>Y.L.</i>	Yüksek Lisans

GİRİŞ

A. ÇALIŞMANIN KONUSU VE KAPSAMI

Çalışmanın konusu Elmalılı Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'an Dili tefsirinde teşbih ve temsili anlatımla ilgili ayetlerin incelenmesidir. Kur'an-ı Kerim'de ibadet, ahlak, dünya, ahiret hayatı gibi konulardan bahsedilirken teşbih ve temsillerle somutlaştırmalar yapılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ'nın ayetlerinde zikrettiği temsil ve teşbihler insanın ibret alacağı olayları birer tabloya dönüştürür. Bu olayları zihinde canlandırır ve gerçeklik kazandırır. Bu yönüyle teşbih ve temsiller insanın tefekkür kabiliyetini geliştiren önemli unsurlardır. Allah Teâlâ “Biz bu meselleri insanlara, düşünsünler diye veriyoruz.” buyurarak bu tefekkür hususuna dikkat çekmiştir. Teşbih ve temsili anlatımı tefsirinde kullanan âlimlerden birisi de Elmalılı Hamdi Yazır' dır.

Elmalılı modern dönemin en gözde müfessirlerindendir. Döneminin ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir tefsir çalışmasıyla, Kur'an tefsirine insanların kendi dillerinde anlayabilecekleri bir şekilde kolaylıkla ulaşmasını sağlamıştır. Elmalılı, döneminde yaşanan, ahlaki, dini, hukuki konulara yakından alakadar olmasıyla kendinden önceki müfessirlerinden ayrılır. O, Kur'an'ın metnini birebir açıklamak yerine o metinden çıkarılması gereken manayı gerçek hayatla bağdaştırarak akıl süzgecinden geçirip duyguları okuyucusuyla paylaşır. Elmalılı Kur'an'ın metnine birebir bağlı kalmayıp, metin ve mana arasında bir bütünlük kurmaya çalışmıştır. Ayetlerdeki manayı gerçek hayatla bütünleştirip insanla Kur'an arasında kurulması gereken bir köprü vazifesi görmüştür.

Elmalılı'nın tefsir anlayışı da geleneksel Kur'an-ı Kerim tefsirleri yazan müfessirlerin anlayışıyla büyük oranda benzerlik göstermekle birlikte, farklı tefsir unsurlarını da içinde barındırır. Elmalılı'nın çalışmasına baktığımızda ayetlerin mealinde sade bir anlatım görmekteyiz. Tefsirinde yeni kelimeler tercih etmeyip günlük hayattaki kelimeleri kullanmıştır. Fakat “sırât-ı müstakîm” gibi bazı Arapça kelimeleri olduğu gibi kullanmayı tercih etmiştir.

Ayrıca insan zihninin tam anlamıyla idrak edemediği bazı gaybî konular, ayetlerdeki temsillerle anlatılmıştır. Akla yakınlaştırmak için birçok konuda da teşbihlere başvurulmuştur. Bu bağlamda Elmalılı'da tefsirinde bu ayetleri yorumlarken gerekli yerlerde teşbih ve temsili anlatımdan yararlanarak tefsirini zenginleştirmiştir. Bu bağlamda Kur'an'da Allah'ın sıfatları, melekler, haşır, hesap, cennet, cehennem gibi konuların geçtiği ayetlerin tefsirinde sık sık teşbihlerden yararlanmıştır. Tefsirindeki bir diğer özellik de ayetlerde geçen kelimelerin lügat manalarını vermesi, ardından hakiki manalarını ele almış olmasıdır. Bazı ayetlerin tefsirinde teşbih ve temsili anlatımı oldukça uzun ve kapsamlı ele almıştır. Kendisi de ayeti yorumlarken uzun teşbihlere ve temsillere değinip konuyu derinlemesine incelemiştir. Böylelikle anlaşılması zor olan ayetleri akla yakınlaştırıp ayetten çıkarılması gereken hakiki manayı okuyucuya sunmuştur.

B. ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Yüce Allah kullarına rehberlik etmesi için, elçileri ile gönderdiği kitaplarından sonuncusu olan Kur'an'ın, en doğru şekilde anlaşılması için, ayetlerinde birçok edebi üslup kullanmıştır. Şüphesiz bunların en etkili olanları teşbih ve temsili anlatımdır. Teşbih ve temsili anlatımı iyi bilen ve bu anlatımı doğru kullananlar, anlatımına zenginlik ve canlılık katar. Bu bağlamda bu konuyu en iyi ele alan müfessirlerden biri olarak değerlendirebileceğimiz Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili tefsirinde teşbih ve temsille ilgili ayetleri, günümüze bakan yönleriyle yorumlayıp; muhataplarına ayetten kastedilen asıl manaları akla yakınlaştırıp, zihinde kalıcı hale getirmek için teşbih ve temsili anlatımdan etkin bir şekilde yararlanmıştır. Nitekim bu üslupları kullanmak Kur'an'ın hakiki manalarını idrak etme hususunda oldukça önemlidir.

Bizim de bu çalışmadaki amacımız Hak Dini Kur'an Dili tefsirindeki teşbih ve temsille ilgili ayetlerin Elmalılı Hamdi Yazır tarafından yorumlanışını incelemektir. Bu bağlamda Elmalılı'nın teşbih ve temsili anlatımı ele alış biçimi, bu konudaki katkıları ve nihayetinde bütün bu anlatım üsluplarının Kur'an'ın en iyi şekilde anlaşılmasına ne derece katkı sağladığının tespit edilip ortaya konması çalışmamızın asıl amacıdır.

C. ÇALIŞMANIN METODU VE KAYNAKLARI

Teşbih ve temsil, çalışmamızın ana kavramlarından olduğundan bunların kavramsal çerçevelerinin iyice belirlenmesi, ardından da bu kavramların Elmalılı tarafından Kur'an'ın anlaşılması noktasında nasıl ele alındığının tespit edilmesi önem arz etmektedir. Bu nedenle tahlîlî bir yöntem izleyerek çalışmamızı oluşturduk. Bunun yanı sıra teşbih ve temsillerin geçtiği ayetleri zengin örneklerle destekleyerek, ayrıca gereken yerlerde önceki tefsirlerle de karşılaştırmalar yaparak çalışmamızı destekledik.

Çalışmamız sırasında başvurduğumuz esas kaynak Kur'an-ı Kerim olmuştur. Kur'an'dan sonra başvurduğumuz kaynak da çalışmamızın isminden de anlaşılacağı üzere Elmalılı Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'an Dili tefsiridir. Klasik ve çağdaş tefsir kitapları, belagat ilmiyle ilgili eserler, Kur'an dili ve üslubuyla ilgili yazılmış olan kitaplar ve bu konuyla ilgili çeşitli makaleler ön planda tutulmuştur. Akademik camiada Elmalılı'nın tefsiriyle ilgili, teşbih ve temsillerle alakalı yapılmış birçok tezden de faydalandık. Bazı klasik eserlerden de yararlandık. Konumuzla alakalı olarak eserinden oldukça faydalandığımız Prof. Dr. Ali AKAY'ın "*Kur'an'da Temsili Anlatım*" adlı doktora tezi ve Prof. Dr. Şadi EREN'in "*Kur'an'da Teşbih ve Temsiller*" kitabından da istifade ettik.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Elmalılı Hamdi Yazır ve tefsirini; ikinci bölümde ise Elmalılı'nın tefsirinde teşbih ve temsille ilgili ayetlere yaklaşımı ele aldık. Asıl kaynağımız olan on ciltlik Hak Dini Kur'an Dili tefsirinin ilk cildi olan Mukaddime kısmını detaylı inceledik. Bu kısımda Elmalılı Kur'an'ın tercüme edilip edilmeyeceği ile ilgili tartışmalara değinmiştir. Bunun yanı sıra Kur'an'ın isimleri, sure, ayet, mushaf, tefsir, tev'il, meal, Kur'an'ın fezaili başlıkları altında genel bilgiler verilmiştir. Tefsirini yazma sürecinden bahsetmiştir. Tefsirin metodu ve üslubuyla ilgili açıklamalarda bulunmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ELMALILI VE TEFSİRİ

1.1. HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1.1. Hayatı

Son dönem İslam âlimlerinden Hak Dini Kur'an Dili adlı eseriyle tanınan Elmalılı Hamdi Yazır Antalya'nın Elmalılı ilçesinde doğdu. Aslen Burdur'un Gölhisar ilçesinin Yazır köyünden olan babası Numan Efendi Elmalılı Şer'iyye Mahkemesi'nde kâtipti. Dedeleri Mehmet, Bekir, Hasan ve Bedreddin efendiler ilmiye sınıfına mensuptu. Annesi Fatma Hanım Sarıları Mehmet Efendi'nin kızıdır.¹ İlk ve orta öğreniminin yanı sıra hafızlığını, Arapça eğitimini ve İslami ilimlerin temel bilgilerini Elmalı'da tamamlayan Hamdi Yazır, bundan sonraki ilmi hayatına dayısı Mustafa Efendi'nin teşvikiyle İstanbul'da devam etmeye karar vermiş ve 1895 yılında Küçük Ayasofya Medresesi'ne yerleşmişti. Bayezid Camii'nde Kayserili Mahmut Efendi'nin derslerine devam ederek icazet aldı. Aynı zamanda medrese eğitimi sırasında Bakkal Arif Efendi ve Sami Efendi'nin hat derslerine devam ederek buradan da icazet aldı. Elmalılı 1904 yılında girdiği ruus imtihanını kazanarak Mekteb-i Nüvvab'ı birincilikle bitirip kadılık belgesini aldı. Daha sonra Şeyhülislamlık Mektebi Kalemi'nde görev aldı. Daha sonra 1906 yılında verdiği başarılı bir sınavla Bayezid Dersiâmlık görevini kazanarak Bayezid Dersiâmı oldu.² 1906-1908 yılları arasında Bayezid Camii'nde ders verdi. Mekteb-i Nüvvab ve Mekteb-i Kudat'ta fıkıh, Medresetü'l-Mütehassısın'de usul-i fıkıh, Süleymaniye Medresesi'nde mantık, Mülkiye Mektebi'nde vakıf hukuku dersleri okuttu.³

¹ Yusuf Şevki Yavuz, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır", İstanbul, 1995, *DİA*, XI, 57.

² Fatma Paksüt, "Dayım Merhum Muhammed Hamdi Yazır", *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 109, Ankara, 1993, 5.

³ Yavuz, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır", 57.

Diğer taraftan da kendi çabasıyla Fransızca öğrendi, felsefe, edebiyat ve musiki alanında da kendini yetiştirdi.⁴ Daha sonraları isim benzerliğinden dolayı hocasıyla karıştırılmaması için kendisine ‘Küçük Hamdi Efendi’ denmeye başlandı. Soyadı kanunu gereği babasının doğduğu yer olan “Yazır” ismini soyadı olarak alsa da, daha çok kendisinin doğduğu yer olan Elmalılı’ya nispetle “Elmalılı” lakabıyla anıldı.⁵

Elmalılı, meşrutiyet rejimini savunmuş ve ülkesini çağdaş medeniyet seviyesine ulaştırma gayesiyle İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin İlmiye şubesine üye olmuştu. Avrupa tarzı meşrutiyet yerine şariat kurallarına uygun bir meşrutiyet modeli geliştirmek için çaba göstermiştir.⁶ 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanıyla kurulan mecliste Antalya mebusu olarak görev aldı. Meclisin önemli isimlerinden olan Elmalılı, 1876 Anayasası’nı düzenleme çalışmalılarında çok aktif bir rol aldı. Kendisinin vazifesi olmadığı halde, II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesiyle ilgili fetvanın yazılmasına istekli olmamasına rağmen iştirak etti.⁷

1918’de şeyhülislamlık bünyesinde kurulan Darü’l-Hikmeti’l-İslamiye’ye önce üye olmuş daha sonra da başkan olmuştur. Bu gelişen olaylar karşısında Elmalılı, hocalığın yanında politikayla da ilgilenmiştir. I. Dünya savaşının kaybedilmesinden sonra, İttihat ve Terakki Fırkası mensupları ülkeyi terk etmiştir. Sonrasında kurulan I. ve II. Damat Ferit Paşa kabinelerinde yoğun ısrar ve baskılara direnemeyen Elmalılı, vakıflardan sorumlu nazırlığa getirildi. Bu vazifesinden dolayı Osmanlı Nişanı ile ödüllendirildi.⁸

15 Eylül 1919’da ayan heyeti üyeliğine tayin edildi. İlmi rütbesi de Süleymaniye Medresesi müderrisliğine yükseltildi. Cumhuriyet’in ilanının ardından memuriyet yaptığı kurumlar kapatılınca açıkta kaldı. Milli Mücadele sırasında İstanbul hükümetlerinde görev aldığı için İstiklal Mahkemeleri’nce hakkında idam kararı alındı.

⁴ Menderes Gürkan, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın İlmi Kişiliği ve Fıkıh İlmindeki Yeri Bir Bakış”, 215.

⁵ Menderes Gürkan, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın İlmi Kişiliği ve Fıkıh İlmindeki Yeri Bir Bakış”, *İslam Hukuku Araştırma Dergisi*, 6, 2005, 214.

⁶ Yavuz, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır”, 57.

⁷ Paksüt, “Merhum Dayım Hamdi Yazır”, 7-8.

⁸ Gürkan, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın İlmi Kişiliği ve Fıkıh İlmindeki Yeri Bir Bakış”, 215.

Bunun üzerine Fatih'teki evinden alınıp, Ankara'ya götürüldü. Orada kırk gün tutuklu kaldı. İttihat ve Terakki Cemiyetine üye olduğu için idam kararı kaldırıldı ve İstanbul'a döndü. Bu olaylardan sonra camiye gitme dışında evinden hiç çıkmadı.⁹ Bu dönemde Elmalılı geçim darlığı yaşadığı ve ilmi birikimini genç nesillere aktarmak istediği için telif ve çeviri çalışmalarına başladı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Kur'an-ı Kerim'in Türkçe bir tefsirinin yazılması hakkında bir karar alındı. Bunun üzerine Diyanet İşleri Başkanlığı da bu görevi Elmalılı'ya, meali de Mehmet Akif Ersoy'a verdi ve kabul edildi. Bir müddet sonra Mehmet Akif Mısır'a gitti, orada yazdığı tercümeleri Elmalılı'ya gönderdi ancak bunları beğenmediğini, bütün gayretine rağmen bu konuda başarılı olamadığını için tercüme yapmaktan vazgeçtiğini bildirdi. Böyle olunca Diyanet görevlileri Elmalılı'ya tercüme işini de teklif etti. Ancak Elmalılı'da Kur'an'ın Türkçe'ye layıkıyla tercüme yapılamayacağını, yalnızca meal olarak tefsirden önce bir ilavenin konulabileceğini açıkladı ve onun bu görüşü kabul edildi. Dikkat edilirse hep meal tabiri kullanılmıştır. Bunun en önemli sebebi; yapılan meallerde Kur'an'ın cümle yapısına ve ifade tarzına aynen riayet edilmiştir ve Arapça kelimelerin karşısına Türkçeleri yazılmıştır. O sıralar Kur'an'ın namazda Türkçe okunması ve okutulması yolunda bir eğilim oluşmuş ve bazı deneyimler de olmuştur. Bu eğilimler Elmalılı'nın görüşüne aykırı olduğundan, tercüme değil özellikle meal işinde ısrar etmiştir. Her iki çalışmanın da nihayete ermesi on iki yılı bulmuş ve 1938'de eser tamamlanmıştır.¹⁰ Hak Dini Kur'an Dili adını verdiği bu eser Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanmıştır.¹¹

Uzun süre kalp yetmezliği rahatsızlığı yaşayan Elmalılı 64 yaşında iken, 27 Mayıs 1942'de Erenköy'de damadının evinde hakkın rahmetine kavuştu ve Sahrayı Cedid Mezarlığı'na defnedildi.¹²

⁹ Yavuz, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır", 57-58.

¹⁰ Paksüt, "Merhum Dayım Hamdi Yazır", 13; Yavuz, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır", 58.

¹¹ Paksüt, "Merhum Dayım Hamdi Yazır", 14.

¹² Gürkan, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın İlmi Kişiliği ve Fıkıh İlmindeki Yerine Bir Bakış", 216.

1.1.3. İlmî Kişiliği

Elmalılı Hamdi Yazır, dönemindeki âlimler arasında geniş ufku ve derin kültüre sahip bir âlimdir. Elmalılı dini ilimlere derin vukufunun yanı sıra, pozitif ilimler ve felsefe alanında da kendini oldukça iyi yetiştirmiştir. Dini endişelere kapılıp, pozitif ilimlerin önüne set çekilmemesi gerektiğini savunmuştur.¹³

Ona göre Batı'nın kültürlerinden değil, yalnızca ilminden faydalanmak gerekmektedir. Hükmü bulunmayan konularda Batı'nın kanunlarını olduğu gibi kabul etmektense fıkıh usulü çerçevesinde içtihatlar yapılmalıdır. Naslarda hükümlerin değişmesi söz konusu değildir. Ancak içtihadı dayanan hükümler zamana ve kişilere göre farklılık gösterebilir. Hüküm koymada kıyas yöntemini kullanmak Kur'anî bir emirdir.

Elmalılı tasavvufla ilgili de şu yorumu yapar: “İnsanın şahsi ve içtimai hayatına ait hazlarını ve fitri ihtiyaçlarını akamete uğratacak bir hayat tarzı yani insanı sırf ruhani bir varlık gibi yaşatma eğilimi İslam dinince makbul görülmemiş. Zühd ve takvanın manası nefse eziyet etmek değil onu itidalli bir yola çekmektir.”¹⁴

İtikadi konulara destek olmak amacıyla felsefeye yönelen Elmalılı, aynı zamanda modern çağın önemli bir kelam âlimidir. Tefsirinde kelami problemlere büyük bir yer vermiş ve birçok konuya da çözümler bulmuştur. Ehl-i Sünnet mezhebine bağlı olan Elmalılı, İslam akaidine aykırı bütün akımlara yeni deliller geliştirmiştir. Vehhabilik ve ortaya çıkan bazı yeni mezhepleri de tenkid etmiştir.¹⁵

Elmalılı Batı ile İslam dünyasını mukayese ederek; Batı'nın ilerlemesinde Müslümanların Kur'anî ilimlere ilişkin değerli kitaplarını kendi dillerine tercüme ettiklerini ve bunlardan istifade ettiklerini belirtir. Aynı şekilde terakki yolunda olan Müslüman milletlerin de Batı'nın teknolojisinden, biliminden yararlanmalarının gerekliliğini vurgulamıştır.

¹³ Emin Arıkan, *Ateizimden İnanca*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1997, 91.

¹⁴ Yavuz, “*Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır*”, 58.

¹⁵ Yavuz, “*Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır*”, 60.

1.1.3.Eserleri

1.1.3.1. Hak Dini Kur'an Dili

Elmalılı'ya asıl ününü kazandıran eseri “Hak Dini Kur'an Dili” adlı meşhur tefsiridir. Hak Dini Kur'an Dili tefsiri, on cilt olup 6433 sayfadır. 1926-1938 yılları arasında devamlı bir mesai ile on iki yıl süren bir çalışma ile bitmiştir.¹⁶

Tefsirinin mukaddimesinde, tefsiri kaleme alma sebebini, yazım tarzını, Kur'an tefsiri ile ilgili bazı meseleleri ele almış ve birçok terimi açıklamıştır. Özellikle tercüme, meal, tefsir ve tevil hakkında görüşler sunmuştur. Manayı lafza feda etmeden tercümede sadeliği, akıcılığı ön planda tutmuştur. Arapça kaidelere dair tahlillere de az da olsa temas etmiştir.¹⁷ Bizim de asıl konumuz bu tefsiri incelemek olduğu için detaylı bilgileri ileriki bölümlerde aktarmaya çalışacağız.

1.1.3.2. İrşadü'l-Ahlâf fî Ahkâmî'l-Evkaf

Mülkiye Mektebi'nde okutmak üzere hazırladığı bir ders kitabıdır. Elmalılı, vakıflardan sorumlu bakanlık görevinde bulunduğu sırada vakıflarla ilgili notlarını geçirerek Mülkiye Mektebinde öğrencilerine ders kitabı olacak şekilde hazırlayarak bastırmıştır.¹⁸

1.1.3.3. Metalip ve Mezahip

Fransız felsefe tarihçileri Janet Paul ve Gabriel Sealles tarafından yazılan bilgi, madde, nefis ve ruh, orta çağ ve günümüzde din, hakikat, ahiret, konularında eski ve yeni filozofların görüşlerinin yer aldığı “Histoire de la Philosophie” adlı eserin tercümesidir. Elmalılı'nın, İslam bilginlerinin garp fikirlerini derli toplu öğrenebilecekleri bir eser gözüyle baktığında bu çalışmayı daha önemli duruma getiren, kendisinin tercümenin başına eklediği önsözdür. Bu kısımda genel olarak Batı

¹⁶ Paksüt, “Merhum Dayım Hamdi Yazır”, 13.

¹⁷ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, bty. I, 10.

¹⁸ Gürkan, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın İlmi Kişiliği ve Fıkıh İlmindeki Yeri Bir Bakış”, 216

düşüncesiyle İslam düşüncesinin bir mukayesesi yapılmaktadır.¹⁹

1.1.3.4. Hz. Muhammed'in Dini İslam

Anglikan Kilisesine şeyhülislamlık adına verdiği cevaplardan oluşan bir risaledir. Tefsirinin sonraki baskılarının baş tarafına eklenerek yayımlanmıştır.²⁰

1.1.3.5. İstinca ve İstikrai Mantık

Elmalılı'nın batı düşüncesini tanımaya olan meyli nedeniyle, Süleymaniye Medresesinde hocalık yaptığı yıllarda, İngiliz yazar Alexander Bain'in mantık ilmine ilişkin eserinin Fransızca'ya yapılan çevirisini Türkçe'ye aktarmış ve talebelerine ders notu olarak vermiştir.²¹

1.1.3.6. Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kamusu

Abbas Halim Paşa'nın teşvikiyle başladığı ve ancak değişik sebeplerden dolayı yarım kaldığı bilinen kitabın müsveddelerinin, Elmalılı'nın geride bıraktığı metrukâtın içerisinde bulunduğu bilinmektedir. Elmalılı'nın yarım bıraktığı bu eser, Sıtkı Güllü tarafından neşredilmiş ve 5 cilt olarak bastırılmıştır. Fakat basılan bu neşrin hangi nüshasının esas alındığı, hangi usullere göre yapıldığı, Elmalılı'ya ait olup olmadığı konusu kapalı kalmıştır.²²

1.1.4. Makaleler

Elmalılı'nın Sebilü'r-Reşad, Beyanü'l-Hak ve Ceride-i İlmiye dergilerinde İslam kültürünün farklı konularına ilişkin pek çok makalesi yayınlanmıştır. Özellikle İslamiyet ve hilafet, Mecelle, siyaset, hilalin görülmesi, İslam'ın terakkiye mani olup olmadığı konularının işlendiği makaleleri onun fıkhi düşüncesine ışık tutmuştur.

¹⁹ Gürkan, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın İlmi Kişiliği ve Fıkıh İlmindeki Yerine Bir Bakış", 216-217.

²⁰ Yavuz, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır", 62.

²¹ Gürkan, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın İlmi Kişiliği ve Fıkıh İlmindeki Yerine Bir Bakış", 217.

²² Gürkan, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın İlmi Kişiliği ve Fıkıh İlmindeki Yerine Bir Bakış", 217.

Elmalılı'nın bu dergilerde yer alan makaleleri, yeni harflere aktarılmış, anlaşılması kolay olsun diye de notlar ve lügat eklenerek iki cilt halinde neşredilmiştir.²³

Elmalılı'nın dergilerde yer alan yetmişin üzerinde makalelerinin tümü İslami konularda yazılmıştır. Başlıca makaleleri şunlardır:

- Ulûm-i İslamiyye
- Otuz Bir Mart
- Mecelle-i Ahkâmı Adliyemize Reva Görülen Mahezeyi Müdafaa
- Ru'yet-i Hilal Meselesi
- İlhad Ne Büyük Cehalettir.
- Hazreti Muhammed Aleyhisselam'ın Dini İslam²⁴
- Hutbe-i Peygamberiyye
- Vaaz
- Siyaset-i Medeniyye
- Saadet-i Hakikiyye
- Makale-i Mühimme
- İslamiyetle Medeniyet-i Cedide Birleşebilir mi?
- İslamiyet ve Hilafet ve Meşihat-ı İslamiye
- Küçük Bir Düşünce
- Kamus-ı Fıkıh
- Huccetullahi'l-Baliğa Tercümesi.²⁵

1.2. HAK DİNİ VE KUR'ÂN DİLİ TEFSİRİ VE METODU

Tefsir kelimesi, birinci ve ikinci bablardan gelen “fe-se-ra” fiilinden türetilen tef'îl vezninde bir mastardır. Sözlükte “açığa çıkarmak, keşfetmek, açıklamak” gibi

²³ Gürkan, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın İlmi Kişiliği ve Fıkıh İlmindeki Yerine Bir Bakış”, 219.

²⁴ Nesimi Yazıcı “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Basın Hayatı ve Yazarlığı”, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, 27-29.

²⁵ Mehmet Hüsrev Subaşı, “Elmalılı Hamdi Efendi ve Hat Sanatımızdaki Yeri”, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 109, Ankara, 1993, 322.

anamlara gelen “fe-se-ra” fiilinin manası, hisse taalluk eden somut varlıklar (mahsûsât) ve akla taalluk eden soyut varlıklar (ma‘kûlât) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.²⁶

İstılahta ise tefsir; bu ilmin ismi olması itibarıyladır ki çoğunlukla tefsir ile tevil eş anlamında kullanılmaktadır. Tefsir öyle bir ilimdir ki onda Kur’an lafızlarının telaffuz şeklinde delalet ettikleri manalardan, yalnız başına ve cümle içinde kullanıldıklarında kelimelerden çıkan hükümlerden cümle içinde kullanıldıklarında delalet ettikleri manalar ile bunları tamamlayan diğer hususlardan bahsedilir.

Hak Dini Kur’an Dili’nde kelimelerin lügat ve ıstilahî manalarının ele alınmasından metnin eşsizliğinin, sureler ve ayetler arası tenasübün vurgulanmasına, ayetlerin nüzul sebeplerinden nasih-mensuh konusuna, sahabe ve tabiîn müfessirlerinin görüşlerinden daha sonra müfessirlerin yorumlarına kadar akla gelebilecek bütün unsurlar mevcuttur.²⁷

Elmalılı tefsirinde kendinden önceki müfessirlerin yorumlarını da göz önünde tutmuştur. Ebussuûd Efendi, Kâdî Beydâvî, Fahrüddin Razî, Ebu Hayyân, Nisaburi, Alusî gibi müfessirleri kaynak olarak kullanmıştır.

Elmalılı tefsirini yazarken şu esaslara riayet etmiştir:

1. Ayetler arasındaki münasebetleri ortaya koymuştur.
2. Nüzul sebeplerini belirtmiştir.
3. Kıraat-i Aşerenin dışına çıkmamıştır.
4. Terkip ve kelimelerin lisanla ilgili izahatı yapılmıştır.
5. İtikatça Ehl-i Sünnet mezhebine ve amelce Hanefi mezhebine riayet edilmiştir.
6. Ayetlerin kapsamış oldukları dini, şer’i, hukuki, içtimai ve ahlaki hükümler ve işaret ettiği, alakalı bulunduğu felsefi ve ilmî konularla ilgili açıklamalar yapmıştır.

²⁶ ez-Zerkeşi, Bedruddin Muhammed b. ‘Abdillah, *el-Burhan fî ‘Ulumi’l-Kur’an*, (Thk. Yusuf ‘Abdurrahman Mer’aşlı-Cemal Zehebi-İbrahim el-Kurdî) Daru’l-Maarif, Beyrut, 1415/1995, II, 187.

²⁷ Albayrak, “Elmalılı Hamdi Yazır’ın Tefsir Anlayışı”, 156.

7. Öğüt ve hatırlatma ile ilgili ayetlerin geniş izahı yapılmış ve konuyla alakalı İslam tarihini konu alan vakalara yer verilmiştir.

8. Tefsirin baş kısmında bir mukaddime ile Kur'an'ın hakikatini ve Kur'an'la ilgili bazı önemli meselelerin izahı yapılmıştır.²⁸

Tefsirin baş tarafında kapsamlı bir mukaddime vardır. Elmalılı Kur'an'ın tercümesinin yapılıp yapılmaması ile ilgili tartışmalara detaylı olarak yer vermiştir. Bunun yanı sıra Kur'an'ın isimleri, sure, ayet, Mushaf, tefsir, tev'il, meal, Kur'an'ın fezaili başlıkları altında genel bilgiler vermiştir. Tefsirini yazma sürecini anlatmış, tefsirin üslubu ve metodu ile ilgili açıklamalar yapmıştır.²⁹

Tefsirin mukaddimesine baktığımızda tefsirin kaynaklarını dört ana başlıkta toplamıştır. Elmalılı bu konuyu tefsirinde şöyle açıklamıştır: "Kur'an'ın tefsirinde birinci esas yine kendisidir. Çünkü Fatıha bir Hamd'in tefsiri ve bütün Kur'an Fatıha'nın tefsiri olduğu gibi birçok ayetler birbirinin manaları zor anlaşılan ve kapalı yerlerini tefsir eder ve açıklar. İkinci esas Rasullullah (s.a.v)' in hadislerinde bulunan tefsirlerdir. Üçüncü esas da sahabe ve tabiinden tefsir olarak naklonulan açıklamalardır. Bunlarda bir tarafta hadis olma şüphesi, diğer tarafta tev'il olma şüphesi vardır. Dördüncüsü de bu üç esas araştırıldıktan sonra Arapça ve şer'i ilimler ile uygun bulunduğu ilmi görüşler içinden mana çıkarmak suretiyle yapılan tev'il kısmıdır."³⁰

Elmalılı, her surenin başında önce Mekkî mi Medenî mi oluşunu, varsa Mekkî surede Medenî, Medenî surede Mekkî ayetler hakkında bilgi vermiştir. Surelerin isimlerini zikretmiştir. Surelerin başında nüzul sebeplerini nakletmiştir. Bu konudaki ihtilafları dikkate almış, rivayetleri Kur'an'a uygunluk, sened tahlili, tarihi olaylara uygunluk veya aykırılık gibi muhtelif açılardan değerlendirerek tercihte bulunmuştur.³¹

²⁸ YAZIR, *Hak Dini Kur'an Dini Kur'an Dili*, I, 19-20.

²⁹ YAZIR, *Hak Dini Kur'an Dini Kur'an Dili*, I, 7-32.

³⁰ YAZIR, *Hak Dini Kur'an Dini Kur'an Dili*, I, 21.

³¹ Rıfat Yıldız, *Elmalılı Hamdi Yazır'ın Nüzul Sebepleri Değerlendirmesi*, Yüksek Lisans tezi, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Şanlıurfa, 2006, 122-126.

Ayetleri grup olarak ele almış, önce mealini vermiştir. Sonra bu ayetlerde geçen kavramların lügat anlamını vermiştir. Türkçe bir eser olması ve aynı zamanda mealde yazması nedeniyle kelimelerin anlamları üzerinde dururken ıstıakından bahsetmiştir. Sözlüklerden temel anlamlarını bulmuştur. Bu konuda varsa rivayetleri diğer müfessirlerin görüşlerini de ele alarak tahlil etmiş ve sonuçta bu kelime ve kavramın Türkçe’de hangi kelime ile ifade edilebileceği üzerinde durmuştur. Bu tür açıklamalar o kadar çoktur ki; ayrı bir Kur’an sözlüğü olarak yayınlanmıştır.³²

Tefsirin en farklı yönlerinden birisi de sureler arasında münasebet kurmasıdır. Mukabelede zikredilen birinci esasın gereği ve o dönemde Kur’an’ın metinsel yapısına yönelik müsteşrik iddialarına cevap olarak münasebete önem vermiştir.³³ Sure ve ayetler arasındaki münasebeti göstererek Kur’an’ın mucizeliğini ispat etmeye çalışmıştır. Özellikle Fatiha’da ve Bakara’da detaylı olarak diğer surelerde ise daha kısa bir şekilde sureler arasındaki ilişkiyi zikretmiştir.

Elmalılı, Kur’an’ı iyi anlamak için Arapçayı iyi bilmenin, böylece Kur’an’ın manası açık olan ayetlerini tefsire ihtiyaç duymaksızın anlayabileceğini ifade eder. Arapçayı tam anlamıyla bilmeyenler için ise Kur’an’ın her kelimesini açıklamak gerektiği için Türkçe bir tefsirde bütün bu koşulları yerine getirmek mümkün olmadığından sadece bazı örneklerini gösterebilmekten ileri gidemeyeceğini ifade eder.³⁴

Tefsir Anlayışı

Elmalılı Hamdi Yazır’ın tefsir anlayışını bir çerçeveye koyabilmek için geleneksel Kur’an tefsirlerinin özelliklerini bilmek gerekir. Çünkü Elmalılı çeşitli Kur’an tefsirlerini kaynak olarak kullandığını belirtmiştir. Tefsiri, onlara tertip

³² Misal olarak bkz; Mehmet Yaşar Soyalan, *Elmalılı Tefsirinde Kur’an’i Terimler ve Deyimler*, Ağaç Yayınları, İstanbul, 2003.

³³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dini Kur'an Dili*, I, 145.

³⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dini Kur'an Dili*, I, 21.

bakımından ilk bakışta benzerlikler göstermektedir. Öyleyse geleneksel tefsirin belli başlı özelliklerine kısaca değinmek gerekir.³⁵

İlk dönemlerde Hz. Peygamber (s.a.v.), sahabe ve tabiinden rivayetlerle ilerleyen tefsir anlayışı, daha sonraları tefsir terminolojisinde “dirayet tefsiri” olarak adlandırılan yeni bir anlayışa kavuştu. Dirayet tefsiri grubuna dâhil edilebilecek tefsirlerde artık müfessirlerin kendi birikimlerini kullanarak Kur’an ayetleri hakkında fikirlerini beyan ettiklerini görüyoruz. Bu anlayışla birlikte Hak Dini Kur’an Dili ’de genel özellikleriyle dirayet ağırlıklı bir metot takip edilmiştir. Elmalılı eserinde nasıl bir tefsir anlayışı benimsediğini kendisi şöyle ifade etmektedir:

“Her tefsirde esas olan ve Arapça kurallarına riayet edilerek lafızlarla ilgili tahliller çok eksik denecek kadar azdır. Lafızlardan çok mananın izahına çalışılmıştır. O da bazı ayetler için geçerlidir. Dikkat edilirse ayetlerin, surelerin münasebat ve irtibatlarını anlatmak hususunda birçok yerde açıklamalar vardır. Esbab-ı nüzule, nasih ve mensuha, ahlakî konulara, akaid ve a’male, hükümlerin gerçekliklerine dair açıklamalar bulunur. Zamanımızı alakadar eden fen ilimlerinin hikmetleriyle ilgili konulara değinilmiştir. Özellikle bu açıdan başka tefsirlerde bulunamayacak ve anlaşılması zor olan bazı konulara da değinilmiştir.”³⁶

Elmalılı geleneksel tefsir anlayışından uzaklaşmayıp, köklü bir değişikliğe gitmemiştir. Bunun en önemi nedenlerinden biri Türk okuyucuya hitap etmesidir. Diğer bir nedeni ise Diyanet İşleri Başkanlığı bu tefsirin yazılmasını isterken geleneksel çizgiden çıkılmamasını ön şart olarak belirtmiştir. Ayrıca önceki tefsirlerde yer alan bilgileri okuyucuya aktarmak Elmalılı için bir gereklilik olmuştur.³⁷

Elmalılı, döneminde yaşanan sosyo-ekonomik, ahlaki, dini, hukuki konular ve problemlerle yakından alakadar olmasıyla kendinden önceki müfessirlerinden ayrılır. O, Kur’an’ın metnini birebir açıklamak yerine o metinden çıkarmamız gereken manayı

³⁵ Halis Albayrak, “Elmalılı Hamdi Yazır’ın Tefsir Anlayışı”, *Elmalılı Hamdi Yazır Sempozyumu*, Ankara, 4-6 Eylül 1991, Diyanet Yayınları, 1993, 155.

³⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dini Kur’an Dili*, I, 19.

³⁷ Albayrak, “Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın Tefsir Anlayışı”, 156.

gerçek hayatla bağdaştırarak akıl süzgecinden geçirip duyguları okuyucusuyla paylaşır. Elmalılı Kur'an'ın metnine birebir takılmayıp, metin ve ayet arasında bir bütünlük kurmaya çalışmıştır. Ayetlerdeki manayı gerçek hayatla ve kendi hayatı ile bütünleştirip insanla Kur'an arasında kurulması gereken bir köprü vazifesi görmüştür.³⁸

Elmalılı, Peygamber (s.a.v)'den, sahabe ve tabiinden gelen rivayetlere de fazlaca değinmiştir. Tefsirini dikkatle incelediğimizde bunu kolaylıkla görebiliriz. Elmalılı özellikle ahkâm ayetlerini tefsir ederken Hz. Peygamber (s.a.v)'in ilgili konulardaki sünnetlerine yeri geldikçe değinmiştir. Ayrıca O'nun sünnetinin Kur'an'ı neshedebileceğini de söylemeliyiz.³⁹ Ayrıca sahabenin, ayetlerin sebab-i nüzullerini biliyor olmaları onların bu alanlarla ilgili bilgilerine başvurulmasını zaruri hale getirir. Ancak Kur'an ile ilgili olarak yaptıkları yorumlar ve açıklamalar, sahabenin bilgi ve düşünce seviyesine ve kavrayışına kısaca aldığı kültüre ve edindiği tecrübelerle dayanmaktadır.⁴⁰

1.3. TEMSİL

1.3.1. Tanımı

Sözlükte “benzemek, benzetmek” anlamındaki “müsûl” kökünden türeyen temsîl “benzetmek, benzeri ve dengi olduğunu söylemek” demektir. Aralarında benzerlik bulunan iki durumdan birini diğeri ile karşılaştırmakla açıklamak ve anlaşılmasını kolaylaştırmak anlamına gelir. Bazı belagat âlimlerine göre temsil “benzeşme” demektir. Kendisinde bulunan bir karineden dolayı bir şeyi başka bir şeye benzetmek, bir nesnenin aynısını nakşetmek veya tasvir etmektir.⁴¹

³⁸ Albayrak, “Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Tefsir Anlayışı”, 158.

³⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dini Kur'an Dili*, I, 19.

⁴⁰ Albayrak, “Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Tefsir Anlayışı”, 171.

⁴¹ İbn Raşık, Hasan el-Kayravani, *el- Umde fi Mehasini's-Şir ve Adabih*, Thk. Muhammed Karkazan, Daru'l-Mearif, Beyrut, 1988, 473.

Temsil bir çeşit sembolik anlatımdır. Örneğin; ilim nur ile cahillik karanlıkla, âlimler yıldızlarla, cesaret aslan ile sembolleşmiştir. Bu ifadelere baktığımızda benzetilen şeyleri hatıra getirdiklerini görürüz.⁴²

Cürcanî ise temsil ile ilgili şu açıklamayı yapar: “Temsiller manaya çok büyük katkı sağlar. Bir övgü veya yergi temsillerle yapıldığı zaman daha derin tesiri olur. Keza temsiller yoluyla sunulan delil ve hüccetler daha keskin, yine temsillerle yapılan bir özür kabul edilmeye daha yakın, ayrıca temsiller yoluyla sunulan vaaz ve nasihatler kalpler, gönüller ve fikirler üzerinde daha etkili izler bırakmaktadır.”⁴³

Maverdî, ise “Kur’an ilimlerinin en önemlilerinden birisi temsilleri iyi bilmektir.” diyerek temsili anlatımın önemini vurgulamıştır.⁴⁴ Kur’an, hidayet kaynağı olan mesajlarını muhatabına aktarırken, onların anlayış ve kültürlerinde var olan beyan ve üsluplarını, ilahi beyan ve üsluba yakışan en güzel şekilde kullanmıştır.⁴⁵

Fahrüddîn Râzî de Kur’ân’da yer alan temsiller üzerinde önemle durmuştur. Râzî temsille ilgili şu yorumu yapmıştır: “İnsan, aklî konuları, sadece his, hayal ve vehimle anlayamaz. Dolayısıyla, bu konulara müşahede âleminden benzer olan şeyler zikredilip bunlar bazı temsillerle anlatıldığı zaman: his, hayal ve vehim bu manaları idrak eder, makûl ile mahsûs olan birbirine mutabık olur, böylece tam bir anlayış meydana gelir. Bu şekilde de matlûba ulaşılmış olur.”⁴⁶

Said Nursî ise temsili anlatımı şöyle betimler: “Eski zamanda, esâsât-ı imaniye mahfuzdu. Teslim kavî idi. Teferruatta, âriflerin mârifetleri delilsiz de olsa makbul idi, kâfi idi. Fakat şu zamanda dalâleti fenniye, elini, esâsâta ve erkâna uzatmış olduğundan, her derde lâyük devâyı ihsan eden Hakîm-i Rahîm olan Zat-ı Zülcelâl, Kur’an-ı Kerim’in en parlak mazhar-ı i‘cazından olan temsilatından bir şûlesini; acz ve zaafıma,

⁴² Şadi Eren, *Kur’an’da Teşbih ve Temsiller*, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul, 2006, 60.

⁴³ Abdülkahir el-Cürcanî, *Esrâru’l-Belâğa*, Daru İhyai’l-Ulum, Beyrut, 1412/1992, 115-116.

⁴⁴ Cellaluddin ‘Abdurrahman es-Suyutî, *el-İtkân fî Ulumi’l-Kur’an*, Daru İbni Kesir-Daru’l-‘Ulumi’l-İnsaniyye, Dimaşk, 1414/1993, II, 1040.

⁴⁵ Ali Akay, *Kur’ân’da Temsîlî Anlatım*, (Basılmamış Doktora Tezi), Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2003, 29.

⁴⁶ Ebu Abdullah Ebu’l-Fadl Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Razi, *Mefatihü’l-Gayb*, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 2013, XIX, 95.

fakr ve ihtiyacıma merhameten hizmet-i Kur'an'a ait yazılarıma ihsan etti. Felillahilhamd, sırr-ı temsil dürbünüyle, en uzak hakikatlar gayet yakın gösterildi. Hem sırr-ı temsil cihetü'l-vahdetiyle, en dağınık meseleler toplattırıldı. Hem sırr-ı temsil merdiveniyle, en yüksek hakâika kolaylıkla yetiştirildi. Hem sırr-ı temsil penceresiyle, hakâik-i gaybiyeye, esasat-ı İslamiyeye şuhuda yakın bir yakîn-i imânî hâsıl oldu. Akıl ile beraber vehim ve hayal, hatta nefis ve heva teslime mecbur olduğu gibi, şeytan dahi teslim-i silaha mecbur oldu.”⁴⁷

1.3.2. Önemi

Bir anlatımın başarılı olması için o anlatımın insanın bütün duyu organlarına hitap etmesi gerekir. Ancak her zaman anlatımın başarıya ulaşması mümkün olmayabilir. Çünkü anlatılan konu tamamen veya kısmen soyut kavramlar içerebilir. Anlatılan konu soyut olduğunda da tam manasıyla anlaşılamaz. Bu nedenle anlatımın etkili olabilmesi için, benzetmelerden yararlanmak gerekir. Zira bazen teşbih kullanmadan herhangi bir konuda muhataba bir konuyu anlatmak mümkün olmayabilir. Bu sebeple, şeker gibi tatlı, pamuk gibi yumuşak, kar gibi beyaz ve benzeri teşbihlere başvurmak anlatılmak istenen konuyu daha da etkili hale getirir. Çünkü insan soyut olan bir şeyi somut olanla kıyaslamak suretiyle kavrayabilir. Bu da temsilin kullanılmasıyla gerçekleşir. Bu sayede temsilin önemi ortaya çıkar.⁴⁸ İnsanların duyu organlarıyla algılayamadıkları birçok konu temsil yoluyla akla yakınlaştırılıp, anlaşılması kolaylaştırılır. Bu sayede de temsili anlatım önemini ortaya çıkmış olur.

Râzî, tefsirinde temsili anlatımın gerekliliği üzerinde önemle durmuştur: Bakara suresinde yer alan ve münafıkların durumundan bahseden temsili örnek vermiştir. Râzî, Bakara suresinin “*Bunların hali, o kimsenin haline benzer ki aydınlanmak için bir ateş yakar. Ateş çevresini aydınlatır aydınlatmaz Allah onların gözlerinin nurunu giderir ve karanlıklar içinde bırakır, onlar da göremez olurlar*”⁴⁹ ayetini tefsir ederken Kur'an'ın verdiği temsillerdeki i'câz yönlerine dikkat çekmektedir. Râzî, temsîlî anlatımın gaye ve hikmetini de şu şekilde açıklamaktadır. Ona göre misâl vermekten maksat, kalplerde, bir

⁴⁷ Said Nursi, *Sikke-i Tasdik-ı Gaybî*, Rnk Neşriyat, İstanbul, 2012, 241.

⁴⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dini Kur'an Dili*, I, 244.

⁴⁹ Bakara, 2/17.

şeyi yalnız başına nitelemenin meydana getiremeyeceği tesiri meydana getirmektedir. Çünkü mesel getirmenin amacı, gizli olanı açık olana, görünürde olmayana görünürde bulunana benzetmektir. Böylece o şeyin mahiyetine daha sağlam şekilde vâkıf olunur ve hisler akla mutabık olur.⁵⁰

1.4. KUR'ÂN'DA TEMSİLİ ANLATIM

Kur'an, dibine erişilmez, incileri tükenmez, acaibi bitmez bir denizdir.⁵¹ Kur'an'ın i'cazının esası nazmıyla alakalıdır. Kur'an'da her kelime binanın tuğlaları gibi yerli yerinde konulmuştur.⁵² Yani Kur'an'da ki her bir harf, her bir kelime, her bir sure birbiri içerisinde bütünlük arz eder. Aralarında tam bir uyum vardır. Bu uyumu sağlayan üslupların başında teşbih ve temsil vardır.

Teşbih ve temsil, Kur'an'ın anlaşılmasında kullanılan üsluplardandır. Kur'an üslubunun en güçlü anlatım araçlarındandır. Kur'an, gözle görülen olayların, manzaraların, zihinde oluşan soyut hallerin yanı sıra; insan karakterleriyle, hislere ve hayallere hitap edecek şekilde teşbih ve temsillerle anlatılanı tablolaştırır. Muhatabın zihninde oluşan o soyut kavramlara, hareketlilik ve canlılık kazandırır, insandaki o ruhsal hallerin canlı bir sahneye dönüştürür. İnsan tiplerinin canlanıp hayat kazandığı ve beşer tabiatının da cisimleşmiş bir hal aldığı görülür.⁵³

Tüm insanlık için hidayet kaynağı ve yol gösterici olan Kur'an⁵⁴, hidayet mesajını insanlara sunarken, tabiatıyla insanlık anlayış ve kültüründe var olan beyan ve üslupları, ilahi beyan ve üsluba yakışan en güzel şekillerde kullanmıştır. Bu hususu bizzat Kur'an⁵⁵; “ İnsanlar, gerçeği daha iyi anlasın, daha iyi ders ve ibret alsın, ilahi

⁵⁰ Yurt, *Fahraddin Razi'ye Göre İ'caz'ul-Kur'an*, 196.

⁵¹ Ebu Şehbe, Muhammed, *el-Medhal li Diraseti'l-Kur'ani'l-Kerim*, Mektebü's-Sünne, Kahire, 1992, 5.

⁵² Amir, Fethi Ahmed, *Fikretu'n-Nazm Beyne Vücuhi'l-İ'caz fi'l Kur'an'i-l Kerim*, Mearif Yayınları, İskenderiye 1991, 46.

⁵³ Seyyid Kutup, *Kur'an'da Edebî Tasvir*, Çev. Kamil Çetiner, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2011, 54.

⁵⁴ Bakara, 2/185.

⁵⁵ Enam, 6/46, 65,105; Araf, 7/58; İsra, 17/41, 89, Kehf, 18/54, Taha, 20/113, Furkan, 25/50, Ahkaf, 46/27.

mesaj ve hidayet yolunu daha kolay kavrasın diye çeşitli beyan ve üslup şekillerini kullandığını, çeşit çeşit misaller verilen” ayetleri açıkladığını önemle vurgulamıştır.⁵⁶

Anlatılan bir şeyi anlamak için bir takım şartların yerine gelmesi gerekir. Bunlardan en önemlisi ifadenin bulunması diğeri ise gramerine hâkim olduğumuz bir dil olmasıdır. Bu kullanılan dilinde insani tabiatımızı, iletişim kurabilme imkânımızı ve bilgilerimizi aşmaması gerekmektedir. Eğer iletişim kurabilme imkânımızı ve bilgi yetilerimizi aşan bir âlemden söz edilecekse, o zaman benzetme, mecaz vb. lisanî vasıtaların kullanılması kaçınılmaz olmaktadır.⁵⁷

Bu nedenle Kur’an bize gerçeği anlatmak, hakikatleri anlaşılır biçimde sunmak için bu lisanî vasıtalara başvurmuştur. İnsanların doğrudan doğruya idrak edemeyecekleri hakikatleri duyular vasıtasıyla, misaller ile tasvir ve temsil ederek anlatmıştır.⁵⁸

Kur’an-ı Kerim de geçen teşbih ve temsiller kendine has bazı özelliklere sahiptir. Bu özellikler şu şekilde sıralanabilir:

- a) Kur’an da ki temsiller hem hüküm hem hikmettir, sahih, makbul ve birbirinden farklı manaları cem eder.
- b) Bu temsiller lafzen veciz, manen mucizdirler.
- c) Beşerin farklı seviyedeki anlayış ve idraklerini muhatap alan az sözle çok mana ifade eden kelimelerdir.
- d) Yine bu temsiller gerçek hayattan alınmış olup, nadir veya dar bir çevrede yaşanmış olaylardan değildir.⁵⁹

Kur’an-ı Kerim doğrudan insana hitap etmektedir. İnsanda hem fikir hem de his yönü vardır. Fikre hitap eden mücerred ifadelerden avam pek yararlanamazlar. Bu mücerred fikirler, temsillerle halkın seviyesinden daha rahat anlatılabilir. Zaten Kur’an-ı

⁵⁶ Akay, *Kur’an’da Temsili Anlatım*, 29.

⁵⁷ Nadim Macit, *Kur’an’ın İnsan-Biçimci Dili*, Beyan Yayınları, İstanbul, bty, 48.

⁵⁸ Akay, *Kur’an’da Temsili Anlatım*, 48.

⁵⁹ Abdulmecid Beyanunî, *Darb’ul Emsal fi’l-Kur’an*, Daru’l-Kalem, Dimeşk 1991, 51-58, 111.

Kerim'in tamamı insanların akılları seviyesinden hitapla dolu tenezzülât-ı İlahiye'den ibarettir.⁶⁰

Kur'an temsili anlatım tarzıyla, bir yandan ilim ehline hakikatleri ve mücerred manaları sunarken, diğer taraftan da ekseriyeti teşkil eden avamı nazar-ı dikkate alarak daha kolay anlaşılır bir tarzda, teşbihler, istiareler, mecazlar, meseller, tasvir ve kıssalarla hakikati en güzel bir şekilde ifade etmiştir. Bu da Kur'an'ın en önemli icaz yönlerinden birisidir. Dolayısıyla temsil üslubunu; *“Şüphesiz Biz, Kur'an'ı öğüt için kolaylaştırdık, öğüt alan yok mu?”*⁶¹ Ayetinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.⁶²

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de temsiller getirmesinin bir yönünü şu şekilde ifade eder:

*“Şüphesiz Allah bir sivrisinek, hatta daha üstününü (daha küçük veya daha büyüğünü) mesel olarak getirmekten çekinmez. İman edenler bilirler ki, o şüphesiz haktır, Rablerinden. Amma küfre saplananlar ‘Allah böyle bir meselle ne murat etmiş?’ derler. Allah onunla birçoklarını şaşırtır. Yine onunla birçoklarını yola getirir. Onunla şaşırttıkları, fasıklardan başkaları değildir.”*⁶³

Yüce Allah sinek gibi küçük varlıkları yaratmaktan çekinmediği gibi onlarla misal vermekten de çekinmez.⁶⁴ Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de verilen mesellerin küçük veya büyüklüğünün bir öneminin olmadığını ancak bu mesellerin hak olduğunu beyan eder. Bu misalleri kâfirlerin ve sapıtmış olanların anlayamayacaklarını ve bunlara şaşkınlıkla bakacaklarını, müminlerin ise onun hak olduklarını idrak edeceklerini belirtmektedir.

Bu noktada Elmalılı'nın temsil hakkındaki görüşlerini kendi ifadesiyle aktarmak uygun olacaktır. “Edebiyatta anlatma ve cazibe nokta-i nazarından temsilin, beyanı ile ilgili büyük önemi vardır. Çünkü çoğunlukla akıllar, kuruntuların müdahale ve

⁶⁰ Eren, *Kur'an'da Teşbih ve Temsiller*, 69.

⁶¹ Kamer, 54/17, 22, 32, 40.

⁶² Akay, *Kur'an'da Temsili Anlatım*, 30.

⁶³ Bakara, 2/26.

⁶⁴ Kasımî, Cemaleddin, *Mehasinu't-Te'vil (Tefsiru'l-Kasımî)*, Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiye, 1957, II, 86.

saldırılarına maruz olduklarından, gizli düşünceleri iyice anlatmaktan mahrum kalırlar. Temsil ise, kuruntuları akla bağlar da, hakikati, cahil ve anlayışı kıt kimselere bile anlamaya sebep olur. Çünkü temsil, ince ve düzenli gizli düşüncelerin perdelerini atarak, onları açık hissedilen şeyler kisvesi içinde açıklar, tanınmadık şeyleri tanınmış, görülmedik şeyleri görülmüş gibi ortaya çıkarır ve anlatır. İş bunun yerini bilmek ve güzel kullanabilmektir. Zamanlar olmuş ki, geçmiş dinlerin akla uygun düşüncelerinin ruhu, karinesiz temsiller ile anlatılmış ve yayılmış; temsili, tersim (resmetme) ve tecsim (cisimlendirme) ile semboller de takip etmiş ve bu şekilde ruhlar unutulup, putlara, sembollere tapılmıştır. İşte İslam dini “ellezine yû’minune bi’l-gayb” ayetinde olduğu gibi imanı, hissedilen ve görüldenden önce, doğrudan doğruya akli, ve kalbi olan gayba ve hakikatin başlangıcı ve sonucu bulunan tek hakka dayayarak, insana ait ruhu meselden hakikate, temsilden tahkike yükseltmiş ve Kur’an bu yükselmeyi temin için gerçekleri akli ve kalbi değerleriyle sağlam bir şekilde açıkladıktan ve tebliğ ettikten sonra, o akla uygun düşünceleri temsiller ile de anlayışa yaklaştırmış ve telkin etmiştir. Ve bunu yaparken tahkik ile temsil arasına açık bir karine koyarak, doğru ile yanlış birbirine benzemekten saklı tutmuştur. Bu sebepler Kur’an’ın açıklama üslubunda tahkik karşılığında temsiller ve muhkemler karşılığında müteşabihler dahi bulacağız.”⁶⁵

Elmalılı’nın bu yorumda muhkem ve müteşabihlere değindiğini görüyoruz. Kur’an’ın bir kısım ayetleri muhkem bir kısım ayetleri müteşabihtir. “Muhkemin tevili bilinir. Mana ve tefsiri kolay anlaşılır. Müteşabihlerde ise işgal ve tereddüt vardır. Mananın çok vecihleri vardır. Muhkem asıl, müteşabih fer’dir.”⁶⁶

Yüce Allah şu ayetinde muhkem ve müteşabih ayetleri şöyle tarif eder:

“Sana kitabı indiren O’dur. Onun bir kısmı muhkem ayetlerdir, bunlar Kitab’ın anası (esas)ıdır. Diğerleri ise müteşabihtir. Kalplerinde şüphe bulunanlar, fitne niyetiyle ve te’viline gitmek için müteşabih ayetlere uyarlar. Halbuki onun te’vilini

⁶⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, I, 218-219.

⁶⁶ Kurtubî, Ebû Abdillâh, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l Kur’an*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1993, IV, 8-9.

hareketlilik kazandırmıştır. Bu şekilde zihinsel manalar hareketlere veya şekillere dönüşmüş olur. Psikolojik durumlar suret veya sahnelere insan tipleri canlı, somut bir şekle veya insan tabiatında gözle görülen bir cisme dönüşmektedir. Kur'an olayları, sahneleri, kıssa ve manzaraları meydana gelen canlı ve somut olgular halinde sunar. Onlara hareketlilik kazandırır ve hayat verir. Onlara konuşma da eklenince bu sahnelerin zihinde canlanması gerçekleşmiş olur. Bu şekilde Kur'an, anlatıma başladığı andan itibaren dinleyiciye yepyeni bir bakış açısı kazandırır. Ve dinleyiciyi olayın meydana geldiği sahneye çeker. Orada manzaralar birbirlerini izler. Hareketler tazelenir, dinleyici bunun okunan bir söz ve meselenin anlaşılmasını kolaylaştıran bir temsil olduğunu unutmaz, sahneye gidip gelen şahısları görür.⁷⁰

1.5.1.1. Hissî Tahyîl

Hissi tahyil, edebi tasvirin dayandığı ilk esas ve en belirgin özelliğidir. Kur'an, farklı olayları ve konuları hissi tahyil yolu ile dile getirir. Yani konuyu canlı ve somut ifadelerle renklendirir, kelime ve cümlelerle adeta resme döker. Böylece hayale serbest ortam oluşturur ve tasarım imkânı verir. Duyular da bunu bütün yönleriyle idrak edip algılamamız için uğraş gösterir. Kur'an'da birçok konu bu şekilde işlenmiştir.⁷¹ Kur'an'da hissi tahyilin bazı yönleri kullanılmıştır. Bunlar; canlandırıcı tahyil, olayların sonucunu okuyucuya bırakan tahyil, kelimelerin oluşturduğu tahyili hareket, hayal edilen seri hareketler olarak sıralayabiliriz.

1.5.1.2. Edebî Tecsîm

Tecsim, vücut kazandırmak ve cisimleştirmek anlamına gelmektedir.⁷² Edebi bir sanat olarak tecsim, sanatkârın soyut olan hususları benzetme, örnek gösterme, canlandırma ve istiare yoluyla cisimlendirmesidir.⁷³ Tecsim hakiki manada da mecazi manada da kullanılabilir. Heykeltıraşların yapmış oldukları heykeller hakiki anlamda bir tecsim iken, bir takım soyut manaların teşbih, temsil, istiare yoluyla canlandırılması mecazi bir tecsimdir. Edebi tecsimden de kastedilen teşbih ve temsille yapılan

⁷⁰ Kutup, *et-Tasviru'l-Fenni fi'l Kur'an*, 34.

⁷¹ Akay, *Kur'an'da Temsîlî Anlatım*, 111.

⁷² Kutup, *et-Tasviru'l-Fenni fi'l Kur'an*, 68.

⁷³ İbrahim Sarıms, *Bir Edebiyatçı Olarak Seyyid Kutup*, Fecr Yayınları, Ankara, 1993, 154.

tecsimdir. Kur'an'da soyut manaların zihni düşüncelerin ve cansız varlıkların tecsim suretiyle canlandırıldıkları, konuşturuldukları ve hareket ettirildikleri iki şekilde olmaktadır. Birincisi, soyut ve manevi hususların teşbih, temsil ve istiare yollarıyla somut şeylere benzetilerek yapılmaktadır. İkincisi, bir durumdan başka bir duruma sokmak, dönüştürmek şeklinde olan tecsimdir. Kıyamet günündeki hesap, azap, ceza, nimet, sevap hususları bu şekilde işlenmiştir.⁷⁴

1.5.1.3. Edebî Tenâsuk

Uyum, düzen, ahenk gibi anlamlara gelen “tenâsuk” birbirleriyle tek bir sistem şeklinde uyumlu olan şeyler için kullanılır. Bir yapı için kullanıldığında yapıyı meydana getiren parçaların birbirleriyle olan uyumu; resim için kullanıldığında tuvaldeki çizgiler, müzik içinde kullanıldığında ritimler arasındaki uyum kast edilmiş olmaktadır. Edebi metinlerde tenâsuk ise lafız ve üslupta kendisini gösterir. Lafızların özenle seçilmesi, ibarelerin uyum içerisinde ve bir sistem dâhilinde olması anlamındadır. Kur'an'ın kelimeleri, cümleleri ve bölümleri arasında son derece mükemmel bir tenâsuk ve uyum bulunmaktadır.⁷⁵

Kur'an'da tasvir edilmek istenilen durum ile kullanılan ifade arasında tam bir uyum vardır. Öyle ki ifade, tasvir edilmek istenen soyut veya somut halin anlamını tamamlamaktadır.⁷⁶ Musiki ve şiirin dinletmesi gibi kendini dinleten nizam ve ahenk bulunur. Ama onda ne şiirin ne de musiki de bulamadığımız bir tarafı da vardır. O da şudur ki bir şiir kasidesi dinlersiniz. Kasidedeki havanın monotonluğu aynı ahenk ile tekrar edildiğinden usandırır. Hâlbuki Kur'an'ı dinlerken bu monotonluk yoktur. Devamlı surette değişen ve tazelenen sesler duyarız. Kur'an'ın kendini tekrarlamasına rağmen usanç vermeyen bir yanı vardır. Kur'an lisanındaki bu ahenk güzelliği onu dinleyen herkesi etkiler. Arapça bilmeyenler dahi etkisinde kalır.⁷⁷

⁷⁴ Akay, *Kur'an'da Temsîlî Anlatım*, 116.

⁷⁵ ez-Zerkani, Muhammed 'Abdulazim, *Menahilu'l-İrfan fî Ulumi'l-Kur'an*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1409/1988, 338.

⁷⁶ Kutup, *et-Tasviru'l-Fenni fî'l Kur'an*, 77.

⁷⁷ Muhammed Abdullah Draz, *En Mühim Mesaj Kur'an*, Çev. Suat Yıldırım, Işık Yayınları, İzmir, 1994, 123-124.

1.5.2. Diyalog

Kur'an'ın temsillerde kullanmış olduğu üsluplardan diğeri de diyalog üslubudur. Diyalog hem karşıdaki muhatabı daha fazla etkiler, hem resmedilen sahneler hareketlilik kazandırır. Kur'an'ın diyalog üslubuna baktığımızda insanlar arasında geçerli bir anlatım tarzının kullanıldığı görülecektir. Temsili anlatımlarda kullanılan bu üslup; Allah ile varlık arasında, Allah ile azap ehli arasında, insanla hayvanlar arasında, Cennet ehli ile Cehennem ehli arasında, Cehennem ehlinin kendi aralarında geçmektedir.⁷⁸

İnsanın Allah'ın sonsuz kudretini sezme yetisine sahip olarak yaratıldığını tasvir eden örnek bir diyalog şöyledir:

*“Kıyamet gününde biz bundan habersizdik demeyesiniz diye Rabbin Âdemoğullarından onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu. Ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Onlar da: Evet buna şahit olduk dediler.”*⁷⁹

1.5.3. Soru Üslûbu

Kur'an'ın mesajının muhataplarına ulaştırılması ve muhatapların dikkatinin istenilen yöne çekilmesi için, belagat sanatının vazgeçilmez üslubu olan soru üslubunun temsili anlatımlarda da kullanıldığını görmekteyiz. Zira muhataplara uyarıcı sorular sormak, onu canlı ve dikkatli bir hale getirir. Kişiyi uyanık olmaya sevk eder. Mesaja karşı çıkanı kendinin ağzıyla itiraf ettiği bir şeyle yakalayıp onu kendi zihin dünyasında çelişkiye düşürür. Böylece düşünmesini de sağlayarak mesajını kabul etmeye yatkın bir hale sokar.⁸⁰

Kur'an telkin etmek istediği hükümleri öğretici ve kavratıcı sorular sormak suretiyle zihinlere yerleştirmeye çalışır. Bu sayede muhatabın kalbindeki şüphe veya ısrar gider. Ve muhataplar düşünme fırsatı yakalamış olur.

⁷⁸ Akay, *Kur'an'da Temsîlî Anlatım*, 121.

⁷⁹ Araf, 7/172.

⁸⁰ Akay, *Kur'an'da Temsîlî Anlatım*, 122.

1.5.4. İstidlâl Üslûbu

Kur'an iddialarını ispatlamak için, Muhammed Ebu Zehra'nın ifadesiyle temsili kıyas metodunu kullanmış,⁸¹ karşıt fikirleri çürütmek için de darb-ı mesel getirmiştir.

Kur'an'ın indirilişinin sebeplerinin başında kalplere sağlam bir tevhid inancı yerleştirmek gelmektedir. Bu noktada tevhid inancı yalın ifadelerle anlatıldığı gibi istidlali temsillerle anlatılmıştır. Örneğin, Allah'a ortak koşmanın ve O'nun mutlak mülkiyetine ortaklık atfetmenin, herhangi bir varlığı hiçbir şeyle mukayese edilemeyecek bir konumda bulunan Allah'a denk görmenin, ne kadar akıl almaz bir iş olduğu temsil yoluyla anlatılmakta⁸² ve kölenin efendisine ortak olamayacağı gibi kulun da Allah'a ortak olamayacağı şu ifadelerle vurgulanır:

*“Allah size kendi hayatınızdan bir temsil getirmektedir: mülkiyetiniz altında bulunan köleleri, size verdiğimiz rızık üzerinde ortaklarınız olarak görmeye ve böylece (onlarla) bu hakkı ortak olarak paylaşmaya razı olur musunuz? Ve (daha güçlü olan) emsallerinizden korktuğumuz gibi onlar(a) danışmadan o hakkı kullanmak(tan) korkar mısınız? İşte akıllarını kullanan insanlara mesajlarımızı böyle açıklarız.”*⁸³

Başka bir ayette ise şöyle ifade edilir:

*“Gökten de bereketli bir su indirip onunla kullar için rızık olarak bahçeler ve biçilecek taneler (ekinler), birbirine girmiş kat kat tomurcukları olan yüksek hurma ağaçları bitirdik ve böylece onunla ölü bir beldeye hayat verdik. İşte (dirilip kabirlerinden) çıkış da böyledir.”*⁸⁴

Bu ayette benzer bir olay başka benzer bir olayla karşılaştırılmıştır. Toprak yığını haline gelen insanın cesedini diriltmekle üzerinde hiçbir hayat emaresi bulunmayan yeryüzünü diriltmek aynı şeydir. Kur'an bu olaydan hareket ederek

⁸¹ Muhammed Ebu Zehra, *el-Mucizetu'l-Kubrâ el-Kur'an*, 344.

⁸² Akay, *Kur'an'da Temsîlî Anlatım*, 127.

⁸³ Rum, 30/28.

⁸⁴ Kaf, 50/9-11.

inkârcıların imkânsız görmesine rağmen ölümden sonra dirilişi akla en yakın olan doğal bir gerçek haline getirmiştir.⁸⁵

1.6. DİĞER EDEBÎ SANATLAR

1.6.1. Teşbih

Teşbih, sözlükte “şebbehe” fiilinin masdarı olup, bir şeyi başka bir şeye benzetmek manasına gelir. Terim olarak ise teşbih: Aralarında bir veya daha fazla ortak nokta bulunan şeylerin birbirine “kêf” gibi veya benzeri bir edatı zikrederek veya varsayarak benzetilmesidir. Veya bir amaç için, bir şeyi (müşebbehi), herhangi bir vasıfta (vech-i şebbeh), diğer bir şeye (müşebbeh bih), bir edatla (kêf, kê’enne veya benzerleri) birleştirmektir.⁸⁶

Teşbih, bir veya daha fazla şeyin başka bir şeyle, bir veya birden fazla açıdan ortak olduklarını, zikredilen veya zikredilmediği halde anlamı mevcut olan teşbih edatı ‘kêf’ ile açıklamaktır.⁸⁷ Teşbih, benzeme noktası kolayca bilinebilen, üzerinde düşünmeye gerek duyulmayan türden ise buna asıl teşbih denir. Temsili olmayan teşbih olarak da isimlendirilir. Buna karşılık benzeme noktası taraflardan birinde veya her ikisinde duyularla algılanmayan soyut nitelikte ise temsil konumunda olup te’vîlle ve fikri gayretle kavranabilen en zor teşbih kategorisine girer. Bu bağlamda teşbih geneldir, temsîl özeldir. Her temsil bir teşbihtir, fakat her teşbih bir temsîl değildir.⁸⁸ Teşbih de temsîl gibi belâgat ilminin en önemli konularından birisi olarak nitelendirilmiştir.⁸⁹ Şu hususu önemle vurgulamak gerekir ki, temsîl ile teşbih

⁸⁵ Yusuf Şevki Yavuz, *Kur’an-ı Kerim’de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, İlim ve Kültür Yayınları, İstanbul, 1983, 154.

⁸⁶ Ebu’l-Fadl Cemâlu’d-Din Muhammed b. Mekrem İbn Manzûr, *Lisânü’l Arab*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, XIII, 503.

⁸⁷ Ebu’l-Kâsım Abdullah İbn Nâkiyâ el-Bağdâdî, *el-Cümân fî Teşbihâtı’l-Kur’ân*, Dimaşk, 1411/1991, 43-44; Ali-Emin Mustafa Carim, *el-Belagatu’l-Vadiha*, İstanbul, 1991, 17.

⁸⁸ Cürçânî, *Esrârü’l-Belâğa*, 95.

⁸⁹ Suyutî, *el-İtkân*, II, 773.

kavramları birbirine yakın anlamlı gibi görünseler de aslında bu iki kavram birbirinden farklıdır.⁹⁰

Benzetmek, örnek vermek, karıştırmak ve temsil etmek anlamlarına gelmektedir. İstilah olarak teşbih için dil ve belagat âlimleri farklı tarifler yapmışlardır. Bu tariflerden birkaçını zikrederim: er- Rummânî ve el-Bakıllânî teşbihi şöyle tarif etmişlerdir.

“Teşbih; iki şeyden birisinin hissi veya akli (somut veya soyut) olarak diğerinin yerini tutmasıdır.”⁹¹

H. Peygamber’in (s.a.v.) insanın kalbiyle ilgili şöyle bir teşbihî anlatımı vardır. “bir ağacın dalından sarkıtılmış ince bir ipin ucundaki tüy gibi” hassastır.⁹²

İbn Raşık’ın tanımı şöyledir: Teşbih; bir şeyin bir veya daha çok yönden kendine benzeyen ya da kendisine yakın olan şeyle nitelenmesidir. Teşbih, Araplar tarafından yaygın kullanılan bir sanattır. Hatta Arapların ifade biçimlerinin çoğu teşbihten ibarettir. Belagatçiler teşbihi, iki şeyi birbirine yaklaştırmayı temin eden bir üslup olarak görmektedir. İbn Raşık, “teşbih yalnızca yakınlaştırma yoluyla olur” demektedir. Zira teşbih bir şeyi, kendisine tüm yönlerinden değil de, bir ya da daha çok yönden benzeyen ve yaklaşan başka bir şeyle nitelemektir. Eğer iki şey tüm yönlerden benzeşerek tam bir uyum arz etse birbirinin aynısı olurlardı.⁹³

Edebiyatta sıkça teşbihlerle karşılaşırız. Mesela, siyah saç geceye, yüksek insanlar yıldızla, at rüzgâr ve şimşeğe, yıldızlar inci ve çiçeklere, gemiler dağlara, cimri insan kurak araziye benzetilir.⁹⁴

Teşbih’in Unsurları

Teşbihte dört ana unsur vardır. Mesela, “Ahmet, aslan gibi cesurdur” örneğinde;

⁹⁰ Mehmet Emin Yurt, *Fahraddin Razi’ye Göre İ’caz’ul-Kur’an*, Gece Akademi, Ankara, 2019, 200.

⁹¹ Ali b. ‘İsa er- Rummani, *en-Nuket fi İ’cazi’l-Kur’an*, Thk, Muhammed Halefullah-M.Zeğlul Selam, Daru’l-Ma’arif, Kahire, bty, 80; Muhammed b. Tayyib el Bakıllani, *İ’cazu’l-Kur’an*, Thk. Muhammed Şerif Sukker, Daru İhyai’l-Ulum, Beyrut, 1415/1994, 333.

⁹² İbn Mace, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981, Mukaddime, 10.

⁹³ İbn Raşık, *el Umde fi Mehasini’s Şir ve Adabih*, 488.

⁹⁴ Hâşimî Ahmed, *Cevâhirü’l-Belâğa*, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabi, Beyrut, 288.

- a) Müşebbeh, yani benzeyen (Ahmet)
- b) Müşebbehün bih, yani benzetilen (Aslan)
- c) Vech-i şebah, yani benzeyen yönü (Cesaret)
- d) Edatı teşbih, yani benzetme edatı (gibi).⁹⁵

Müşebbeh (benzeyen) ve müşebbeh bihe (benzetilene) teşbihin iki tarafı denilir. Benzetme yönünün müşebbeh bihte, müşebbehtekinden daha açık ve daha kuvvetli olması gerekir. Teşbih edatı kâf (gibi), kâ-enne (sanki), misl, gibi edatlardır. Ancak, bu dört unsurun aynı anda kullanılması çok makbul değildir.⁹⁶

Teşbih müşebbehün bih itibariyle de “hissi ve akli” olmak üzere ikiye ayrılır. “Sen güneş gibisin” ifadesi hissi bir teşbihtir, “Cehalet ölüm gibidir.” ifadesi ise akli bir benzetmedir. Cehennem zakkumundan bahseden ayette “o ağacın tomurcukları şeytanların başları gibidir.”⁹⁷ Denilmesi ise vehmi bir benzetmedir.⁹⁸ Teşbihten söz edebilmek ve teşbihte birbirinden farklı olan benzetilen ve kendisine benzetilen iki taraf arasında yakınlaştırma yapmak için, düşünme yani bir tür akıl yürütme gereklidir.⁹⁹

Râzî, Yûnus suresinin “*Dünya hayatının hâli, gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki onunla yeryüzünde, gerek insanların gerek hayvanların yiyeceği bitkiler bitip birbirine girer. Tam yeryüzü ziynet ve ihtişamını takınıp süslendiği, sahipleri de oraya kesinlikle hâkim olduklarını sandıkları bir sırada gece veya gündüz ona emrimiz gelivermiştir ve sanki dün hiç yokmuş gibi, onu, tâ kökünden koparılıp biçilmiş bir hâle getirmiştir. İşte biz iyi düşünecek kimseler için, ayetleri böyle açıklarız*”¹⁰⁰ ayetinde geçen teşbihin, yeryüzünde taşkınlık yapan, dünyaya aldanan, ona sınıksız sarılan, ahiretten ve ahirete hazırlanmaktan tamamen yüz çeviren kimseler için getirilmiş olan bir teşbih olduğunu ifade etmektedir.”

⁹⁵ Haşimi, *Cevahiru'l Belağa*, 247-248.

⁹⁶ Haşimi, *Cevahiru'l Belağa*, 268.

⁹⁷ Saffat, 37/65.

⁹⁸ Haşimi, *Cevahiru'l Belağa*, 249-250.

⁹⁹ Muhammed Abid el-Cabiri, *Arap İslam Kültürünün Akıl Yapısı*, Çev. Burhan Köroğlu-Hasan Hacak-Ekrem Demirli, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000, 319.

¹⁰⁰ Yûnus, 10/24.

“Yüce Allah, ‘Dünya hayatının hâli, misâli, gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki onunla yeryüzünün bitkileri bitip birbirine karışır’ buyurmuştur. Bundan maksat, bitkilerin üzerine yağmur yağıp, bitkiler bu yağmurla karşılaştığında, o bitkilerin boy atması, gelişmesi, güzelleşmesi, olgunlaşması ve en güzel renklere ve ziynetlere bürünmesidir. İşte ayetteki ‘tam yeryüzü ziynet ve ihtişamını takınır’ ifadesi ile bu kastedilmiştir. Ayette geçen ‘tezahruf’ kelimesi bir şeyin en ileri derecede güzelleşmesi demektir. Böylece ziynet ve ihtişamını takınan yeryüzü, her türlü renkten muhteşem elbiseler giyen ve kırmızı, yeşil, sarı, altın rengi, beyaz ve benzeri renklerle süslenen bir geline benzetilmiştir. Şüphesiz ki her ne zaman bir bahçe bu durumda ve bu sıfatlarda olursa, sahibi onunla sevinir, ondan faydalanmada umudu artar ve kalbi onunla meşgul olur. Daha sonra Yüce Allah, işte böylesi güzel bir bahçeye, gece veya gündüz, bir anda soğuk, fırtına yahut sel gibi büyük bir afet gönderir ve o ağaçlar ve bitkiler, sanki hiç olmamış gibi yok olurlar. Bu durumda sahibinin, son derece üzülüp kederleneceğinde şüphe yoktur. İşte kalbini dünya lezzetlerine ve güzelliklerine bağlayan her insanın durumu da aynıdır. Dolayısıyla bu şekilde olan insan, o şeyleri elde edemediğinde üzüntüsü artar ve onlar için hayıflanır.”¹⁰¹ Bu benzetme Kur’an’da geçen ayetlerdeki teşbihe güzel bir örnek teşkil eder.

Teşbihin Amaçları

1- Teşbihin her iki tarafı arasında benzerlik kurulmasının mümkün olduğunun ifade edilmesi: İki ayrı nesne arasında her durumda teşbih yapılmaz. Mesela bir sinek, bir aslana benzetilmez. Böyle bir teşbih yapılsa da anlamsız olur ve belagat değeri taşımaz. Ancak cesur bir kişi cesaret yönüyle aslana benzetilebilir, cesur kişinin aslan gibi olduğu iddiası ortaya atılabilir. Buradan da şöyle bir sonuç çıkarırız ki sineğin aslana benzetilmesi mümkün değildir, fakat cesur kişinin aslana benzetilmesi mümkündür.

2- Sözü ettiğimiz bu benzetmenin miktarının ortaya konması: İki farklı nesne arasında kurulan benzetmenin boyutlarının ortaya konulmasıdır. Örneğin denize benzetilen bir kimsenin, deniz kadar büyük olduğu vurgulanmış olur.

¹⁰¹ er-Râzî, *Mefââtihü'l-Gayb*, XVII, 59.

3- Bilinmeyen bir şeyin hükmünün açıklanması: Muhatabın bilmediği bir konuda, bilinenle benzetme yapılarak konunun açıklanmasıdır. Örneğin kar görmemiş bir kişiye karı tanımlarken onu pamuğa benzetmek gibi.¹⁰²

4- Benzeyenin durumu örneklendirilerek göz önüne serilmesi: Benzeyen öğeyle ilgili örnekler vererek onu daha anlaşılır ve somut hale getirmek için yapılır.

5- Benzeyenin süslenmesi veya çirkinleştirilmesi: Benzetme yapacağımız şeyi iyi göstermek istiyorsak onu güzel şeylere, kötü göstermek istiyorsak çirkin şeylere benzetiriz. Örneğin bir kişinin aslana benzetilmesi ne kadar güzelse eşeğe benzetilmesi de o kadar çirkindir.¹⁰³

Kur'an'ın içeriğinde çeşitli önerme türleri bulunmaktadır. Bu önerme türlerinin bir kısmı fiziki alan dediğimiz insanın bir şekilde duyularıyla ulaşabildiği, tecrübe etme imkânına sahip olduğu alanla ilgilidir. Fiziki âlem dediğimiz bu alan insanın sosyal, siyasal, ekonomik vs. tüm ilgilerini ve maddesel alanlarını, kısaca tabiat adını verdiğimiz varlıkların hepsini kapsar. Bu önermelerden bir kısmı ise insanın duyularıyla ulaşamayacağı ve tecrübe etme imkânına asla sahip olamayacağı varlık alanıyla ilgilidir. İsim ve sıfatlarıyla Allah hakkındaki her türlü ifade, melekler, şeytan, cinler ve ahiret halleriyle ilgili olan anlatımların hepsi bu türden önermelere dâhildir. Bu alana ise, mutlak gayb alanı veya metafizik varlık alanı denilmektedir.¹⁰⁴

Anlattığımız bu alanla ilgili ifadeler Kur'an'da cümle, ayet veya kısımlar halinde yer almakta ve muhataba sunulmaktadır. Bu iletişim çerçevesinde, kelimeler ile ifadeleri oluşturmak için kullanım tamamen dilin gramer yapısına uygun bir biçimde olmaktadır. Her iki varlık alanıyla ilgili ifadelerin aynı dil formları içerisinde muhataba sunulması elbette bir takım zorluklara ve anlayış karmaşasına neden olmuştur. Muhatap açısından fiziki alanla ilgili olan ifadelerin anlaşılması noktasında, dilin muhkem bir şekilde kullanılmasının verdiği kolaylıkla, fazla bir zorlukla karşılaşılmazken; metafizik alanla ilgili ifadelerin anlaşılmasında sıkıntı olmaktadır. Bu sıkıntı, hem hakkında bilgi verilen varlık ve varlık âleminin aşkınlığından hem de bu aşkınlığı ifade etmek için kullanılan sınırlı bir alanın ihtiyaçları çerçevesinde oluşturulmuş dilin yapısından

¹⁰² Fahrüddin Razi, *Nihayetu'l-İcaz fi Dirayeti'l-İ'caz*, (Thk. Bekri Şeyh Emin), Beyrut, 1985, 216-218.

¹⁰³ Ali-Emin Mustafa Carim, *el-Belagatu'l-Vadiha*, İstanbul, 1991, 55.

¹⁰⁴ Ömer Faruk Yavuz, *Kur'an'da Sembolik Dil*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2006, 157.

kaynaklanmaktadır. İşte Kur'an ifadelerinin anlattığı bu iki varlık âlemi, Kur'an'ın dilinin de iki farklı karakter taşımasına yol açmıştır. İslam Tarihi boyunca bu farklılıktan ötürü Kur'an'la ilgili ifadelerin anlamlandırılması ve anlaşılması amacına yönelik olarak, vahyi, farklı mantıklarla okumalar olmuş ve bu mantıklar çerçevesine de farklı dil anlayışları gelişmiştir. Öyle ki, İslam düşünce tarihinde Kur'an'a uygulanan farklı varlık tasavvuruna dayalı böylesi farklı dil mantıklarından ötürü müstakil anlayışlar ortaya koyan ve bu anlayış çerçevesinde Kur'an'ı tefsir ve te'vilden firkalar ortaya çıkmıştır.¹⁰⁵

1.6.2. İstiare

İstiare: “İnsanlar arasında ödünç olarak dolaştırılan şey” manasına gelen ve bir şeyin ödünç verilmesi veya ödünç olarak verilmiş bir şeyin iadesini istemek demektir. Öyle ki ödünç olarak verilen şey, ödünç alana emanet olmaktadır.¹⁰⁶ İstiare, bir şeyi bilinen ismi dışında başka bir isimle isimlendirmektir.¹⁰⁷ İstiare muhatabın fikir ve hayalini harekete geçirir. “Bu at çok süratli” yerine “bu at uçuruyor” demek çok daha etkilidir. Burada kelama istiare manası kazandıran “uçuruyor” kelimesidir.¹⁰⁸

İstiarede şu üç özellik görülür:

- 1- İstiare bir mecazdır.
- 2- İstiarede gerçek anlamda kullanılmadığına delalet eden bir “karine-i mânia” vardır.
- 3- İstiarede teşbih amacı söz konusudur.¹⁰⁹

Mecaz istiareye göre daha geniş kapsamlıdır. Her istiare mecazdır, fakat her mecaz istiare değildir.”¹¹⁰

¹⁰⁵ Turan Koç, *Din Dili*, Rey Yayıncılık, Kayseri, 1995, 49-65; Yavuz, *Kur'an'da Sembolik Dil*, 157-230.

¹⁰⁶ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, Thk. Emin Muhammed Abdulvahhab-Muhammed Sadık el-Ubeydi, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, 1416/1996, IX. 471.

¹⁰⁷ Amr b. Bahr el-Cahız, *el-Beyan ve'l-Tebyin*, Thk: Hasan es-Sendübi, el- Matba'atu'l-Ticariyye, Kahire, 1345/1926, I, 116.

¹⁰⁸ Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmaniye*, 135.

¹⁰⁹ Numan Külekçi, *Edebi Sanatlar*, Akçağ Yayınları, İstanbul, 1995, 53-54.

Mesela, “Ali aslandır.” İfadesi belîğ bir teşbihtir, “Aslan geldi.” İfadesi ise istiaredir.¹¹¹

İstiarede sıradan, basit bir benzerlikle anlatım gerçekleştirilir. Bu özelliğiyle de sembolik bir anlatım meydana gelir. Onun tasvir edilemeyen ruh hallerinden meydana gelmesi ödünç de olsa bir nesne veya tasavvura dış âlemde benzerlik ilgisiyle başka bir isim verilmesi istiareye önem katmaktadır. İstiareler kimi zaman doğal günlük konuşmalarda dilin normal yapısı içinden çıkarlar. Kimi zaman da eskilerin ifadesiyle “ibda” damgası taşırlar. Bunlar daha çok şair ve edebiyatçıların ürünleridir.¹¹²

“Bu kitap otuz yılda bestelendi.” İfadesi “otuz yılda yazıldı” demekten çok daha engin manalar ifade eder. Bu eşsiz manalardaki bizi kanatlandıran cümlede “bestelendi” kelimesidir. “Bizim oğlan zekâ tarlasını nadasa bırakmış.” Cümlesi zekâ kapasitesinin kullanılmamasını latif bir şekilde anlatır. Bu letafeti kazandıran “zekâ tarlası” istiaresidir. “Dünya yeni bir oluşum içinde. Her şey süratle değişiyor.” Demek yerine “dünyada değişim rüzgârları esiyor” demek daha belîğdir. “Enflasyon canavarı”, “Trafik canavarı” şeklinde istiareler, artık günlük hayatımızın bir parçası durumuna gelmiştir. Süratle yükselen tüketim malları fiyatlarından bahsederken “fiyatlar çıldırdı” demek, durumun vahametini çok daha etkin bir şekilde anlatmaktadır.¹¹³

İstiareye Kur’an-ı Kerim’den birkaç tane örnekle şöyle ifade edilir:

“*Vakta ki Musa’dan gazap sustu.*”¹¹⁴

Elmalılı bu ayete şu yorumu yapar: “Tur dağından dönen Hz. Musa, kavminin bir buzağı heykeline taptığını görünce çok öfkelenir. Halef olarak bıraktığı kardeşi Harun’un başından tutup çekmeye başlar. Onun mazeret bildiren ifadelerini duyunca sükûnet bulur. Üstteki ayet ondaki gazabın susmasından bahsetmekle gazabı bir şahıs olarak tasvir etmektedir. Sanki gazap Musa’nın içinde müstakil bir fert olarak onu

¹¹⁰ Abdülkahir el-Cürçani, *Delailu’l-İ’caz*, Tashih ve haşiye: M. Reşid Rıza, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1988, s. 356.

¹¹¹ Eren, *Kur’an’da Teşbih ve Temsiller*, 37.

¹¹² Akay, *Kur’ân’da Temsîlî Anlatım*, 84.

¹¹³ Eren, *Kur’an’da Teşbih ve Temsiller*, 38.

¹¹⁴ Araf, 7/154.

yönlendirmekte ‘kavmine şöyle de! Tevrat levhalarını yere bırak! Kardeşinin başından tut, kendine çek!’ demek, hiddetle emirler vermektedir.”

“*Her insanın tair’ini boynunda kendine taktık...*”¹¹⁵

Elmalılı manası zor anlaşılan bu ayete şu yorumu yapmıştır: “Türkçe mealini vermekte zorlandığımız ve başkalarının da zorlandığını gördüğümüz bu ayet insanın baht ve kaderinden, talep ve amelinden bahsetmektedir. İstiare olarak kullanılan ‘tair’ (kuş) kelimesinin ayette kullanımını anlamak için, o devirdeki Arapların kuşa bakışlarını bilmek gerekiyor. Araplar herhangi bir işe girişecekleri zaman, bu işin sonu hayır mı olacak, yoksa şer mi? sorusuna kuşların durumundan cevap ararlardı. Kuş kendisi mi havalanıyor, yoksa bir başkasının kışkırtmasıyla mı? Uçuşunda sağa sola mı yahut yukarıya mı gittiğine dikkat ederler, bunlarla o işin hayır veya şer, uğurlu veya uğursuz olduğuna istidlalde bulunurlardı. Bu hal onlarda sıkça olduğundan hayır ve şer, bir şeyin lazımıyla tesmiyesi kabilinden “tair” ile isimlendirildi.”¹¹⁶ Bu ayeti tam manasıyla anlamak için o dönemde yaşayan halkın kültürünü bilmek, onların belagatine hâkim olmak gerekir, aksi halde Arapların “tair” kelimesine ne anlam yüklediğini bilmeseydik ayetin muhtevasını tam anlamıyla kavrayamamış olurduk. Bu sebeple ayetlerin nüzul olduğu döneme hâkim olmak da önemlidir.

1.6.3. Kinâye

Kinaye fiilinin masdarı sözlükte “gizlemek, maksadı kapalı bir şekilde ve dolaylı anlatan söz, üstü örtülü söz, bir şeyi söyleyip başka bir şeyi kastetmek, hem hakiki hem de değişmeceli anlamı muhtemel olan bir lafzı söylemek, künye vermek”¹¹⁷ gibi anlamlara gelmektedir. Kinaye lügatte, sarahatten kaçmak, tasrihi bırakmak, gizlemek anlamlarına gelir.¹¹⁸

¹¹⁵ İsra, 17/13.

¹¹⁶ Alusî, Ebu’l-Fadl, *Ruhu’l-Meani*, Daru İhyai’t-Türasi’l-Arabî, Beyrut, 1985, XV, 31; Sabunî, Muhammed Ali, *Safvetu’t-Tefasir*, Ensar Yayınları, İstanbul, 1987, II, 156.

¹¹⁷ ez-Zebidî, Muhammed Murtazâ el-Hüseynî, *Tâcü’l-Ârûs min Cevheri’l-Kâmûs*, Thk. Abdussettar Ahmed Ferac, et-Türasi’l-Arabî, Kuveyt, 1965, XXXIX, 420-421.

¹¹⁸ Mecdüddin Muhammed b. Yakûb Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-Muhit*, Mektebetü’t-Tahkiki’t-Türâs fi Müesseseti’r-Risâle, Beyrut, 1987, s. 1713.

Bir edebiyat terimi olarak kinaye; “gerçek manayı düşünmeye engel olacak bir karine bulunmamak şartıyla, bir sözü gerçek manasına da gelmek üzere, onun dışında kullanmak sanatıdır.”¹¹⁹

İstılahta ise, gerçek manayı düşünmeye engel olacak bir neden olmadan, bir sözü gerçek manasına da gelebilecek şekilde, (benzetme amacı taşımada) başka bir manada kullanma sanatıdır.¹²⁰

Cürcanî, kinayeyi şu şekilde tanımlar: “İbham veya benzer bir amaç için bir şeyi, delaleti açık olmayan bir lafızla tabir etmektir.” Bir belagat ıstılahı olarak ise kinaye, bir lafzı söyleyip bulunduğu asıl manası yanında genellikle onunla işaret edilen manayı kastetmektir. Daha basit bir tarifile “bir sözü hakiki manasının kastedilmiş olması mümkün olmakla birlikte, hakiki anlamın dışında kullanmaktır.” şeklinde tarif edilmiştir.¹²¹

Diğer bir tanıma göre ise, “Bir söz söylemek fakat o söz ile literal-lâfzî-harfi anlamdan başka bir anlam kastetmek yahut bir sözü dildeki gerçek (hakiki) manasında kullanılmasına engel teşkil edecek bir karine bulunmamak şartıyla farklı bir manada kullanmak, kinayedir.” Kısaca kinaye, “sözlü veya yazılı bir ifade biriminin (kelime) dildeki hakiki veya asli manasından farklı bir manaya gelecek şekilde kullanılmasıdır.” Burada söz konusu olan farklı mana, ima yoluyla ifade edilen ikinci bir mana olup ilk asli mana ardışıktır. Bu ifade tarzında sözün gerçek manaya hamledilmesi de pekâlâ mümkündür. Sözlük anlamı ile “filanca, kılıç bağı uzun bir kişi” anlamına gelen sözden kasıt aynı zamanda filancanın uzun boyluluğuna da işaret etmektir. Çünkü kılıç bağının uzun olması, uzun boylu olmayı gerektirir.¹²²

Belagat âlimleri, üstü kapalı bir anlatım üslubu ve ince bir konuşma sanatı olan kinayenin açık ve düz söylemden daha belagatli bir anlatım üslubu olduğunda birleşirler. Zira anlatılmak istenen kinaye sayesinde daha çarpıcı bir anlatım sağlanarak

¹¹⁹ Mehmet Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri: Belagat*, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara, 1980, 174.

¹²⁰ Firuzabadi, *el-Kâmûsü'l-Muhit*, 1713.

¹²¹ Mehmet Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi: Belagat*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2007, 144.

¹²² Haşimi, *Cevahirü'l-Belağ*, 345.

daha çok vurgulanır. Soyut kavramlar kinayeli anlatım sayesinde canlanır, hareketli görünen bir tablo şeklinde sunulur.¹²³ Böylece anlatılmak istenen olaylar ve durumlar adeta yaşıyormuşçasına okuyucuların, dinleyicilerin âleminde canlanır.

1.7. Mesel

Arapça’ da mesel kelimesinin çoğulu emsaldır. “Benzemek, benzeri olmak” manasındaki müsül kökünden türemiştir. Misl ve mesîl de aynı anlamda kullanılır. Mesel ayrıca “sıfat, vasıf, söz, ibret ve kıssa” anlamlarında da kullanılır. Sözlükte “örnek alınacak söz” olarak geçer.¹²⁴

Lügat manasını gördüğümüz mesel, ıstılahî manada şöyle bir tarife kavuşturulabilir. “Halk arasında kabul görüp her tarafa yayılmış, teşbihe dayalı, içerisinde bir düstur ve hikmet taşıyan kinayeli veciz sözlerdir.”¹²⁵ Bu tanımla mesel, Türkçedeki atasözü manasına gelmektedir. Arapçada ise mesel, hem atasözleri hem deyimler için kullanılır. Mesel mefhumunda yaygın olan mana, bu tarifte özelliklerini toplamaya çalıştığımız sözlerdir.¹²⁶

Mesel ve temsil, aslında aynı kökten gelir. Her mesel bir temsildir fakat her temsil mesel değildir. Temsil ün kazanıp yaygınlaşınca mesel olur.¹²⁷

Elmalılı ise meseli tefsirinde şu şekilde açıklar: “Darb-ı mesel (atasözü) ise deyim, ‘meseli madrup’ yani ‘söylenegelmiş’ meşhur mesel manasında da kullanılır. Aslında ‘mesel darb etmek’ yani meseli yerinde kullanmak ve tatbik etmek, yerine göre ‘iyice yapıştırmak’ demektir ki, yeniden bir mesel koymak ve inşa etmek değildir temsil ise geneldir. Fakat Kur’an’daki meseller, genel olarak bağımsız bir şekilde kurulmuş temsiller olduğu halde, aynı şekilde tatbik de edilmiş olması itibariyle ‘darb’ tabir olunmuştur. Şu halde burada temsil yerine bu deyim ve aynı şekilde ‘istihya’ (utanmak) lafzının kullanmalarında bile aynı bir tatbiki vardır. Şunu unutmamak gerekir

¹²³ İsmail Durmuş, “Kinaye”, *DİA*, TDV yayınları, Ankara, 2002, XXVI, 34.

¹²⁴ Türkçe Sözlük, Tük Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005, 1377.

¹²⁵ Ahmet Bulut, *Arap Dili ve Edebiyatında Emsal*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1984, 92.

¹²⁶ Veli Ulutürk, *Kur’an’ Temsili Anlatım*, İnsan Yayınları, İstanbul, 10-11.

¹²⁷ Kazvinî, Hatib, *Telhis*, ysz., 1308, 128.

ki, Cenab-ı Allah mesel ve misali (yani temsil durumunu) yapmamış olsaydı insanlar hiçbir şey anlayamazlardı. Özellikle hissedilen şeylerden hiçbir şey bilemezlerdi. Çünkü bütün hissi ve hatta akli suretler (biçimler) gerçeğe göre bir mesel, bir temsildir. Bunun içindir ki, insan kendini kendi nefsinde mücerred (soyut) ‘ben’ demekten başka bir şekilde bilmez. Zira ne hissi, ne akli, misali biçimini kapsamış değildir. Onu alırsa ‘İnsan insanın aynasıdır.’ Sözüne göre dışından alır. Demek ki maneviyatın ve akli gerçeklerin mesel ile anlatımında büyük hikmetler saklıdır. Bu sebeptendir ki geçmişte inmiş olan kutsal kitaplarda mesel daha çoktu.¹²⁸İlmin esası ve mühim, terbiye ve hidayet sırrı ile mesel getirmekten Cenab-ı Allah çekinmez. ‘İman ehli olanlar her zaman bilirler ki, Allah’ın yaptığı mesel, Rablerinden gelmiş olması itibariyle mutlaka haklıdır.’ Bunda ilahi bir sır muhakkak vardır. Ve ilahi mesel, muhakkak bir denklik ve benzerlik tarafı içerir. Bu benzeyiş açık ise onu bilirler; gizli ise ‘İlim, Allah katındadır.’ derler ve doğruluğuna iman ederler.”¹²⁹

1.8. Meselin Özellikleri

Meseli diğer edebi sanatlardan ayıran özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Her meselin, ilkin hakkında söylendiği aslî hâliyle (mevrid) buna benzeyen ve daha sonra ortaya çıkan ikinci hâli (madrib) vardır. Bu sebeple mesel “madribi mevridine benzeyen yaygın özdeyiş” olarak da tarif edilmiştir.
2. Benzerlik ilgisine dayanan mesel öncelikle muayyen bir durum veya hadise için söylenerek doğar, daha sonra insanlar arasında yaygınlaşıp ona benzeyen her durum için söylenir.
3. Bir meseli diğer söz çeşitlerinden ayıran temel vasıflar lafzının kısa, anlamının doğru, aynı zamanda yaygın ve anonim olması, formunun da değişmez, klişe söz niteliğinde bulunmasıdır.
4. Soyut fikirleri somut örnek ve benzetmeyle reddedilmez bir gerçek hâlinde sunarak onları zihinlerde yerleşmesini sağlar.

¹²⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 243

¹²⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 244

5. Meselde teşbihin çok cihetle yapılması, şöhret bulup yaygınlaşması gerekir.
6. Manen sahih, makbul; lâfzen veciz olmalıdır.
7. Mesel, geniş bir hayal ve derin bir araştırma yerine, daha çok hayata dair yerel tecrübeler gerektiren bir üsluptur.
8. Hayali veya soyut şeyleri göz önünde canlandırarak somutlaştırır.
9. Mesel aracılığıyla benzetmenin kendisi için yapıldığı durumu ve olayı muhatabın zihnine yaklaştırıp yerleştirir.”¹³⁰

İstilah-i özelliklerine göre meseller üç kısma ayrılabilir:

1.8.1. Meselü’s-Sair

Herhangi bir münasebetle söylenmiş ve halk arasında yaygınlık kazanmış bir öğüdü, bir prensibi veya ahlaki bir ilkeyi içeren nazım veya nesir şeklinde söylenmiş özlü sözlere el-meselü’s-sair denilmiştir. Buna darbı mesel diyenlerde olmuştur. Hemen hemen bütün dillerde bu çeşit özlü sözlere rastlamak mümkündür.¹³¹

1.8.2. Meselü’l-Hırafi

Eğitim ve latife amacıyla insanın dışındaki varlıkların konuşutulmasıyla yapılan hikâye türü sözlerdir. Buna fabl da denir. Bu meselde, genellikle halkın inançlarını ve bazı tabiat olaylarını açıklama tarzını ifade eden, mitolojik efsanelerden farklı olarak özel teknikler ve edebi metotlarla anlatılması gereken ahlaki ve öğretici hikâyelerden oluşurlar.¹³²

1.8.3. Meselü’l-Kıyasi

Belagat âlimlerinin “et-temsîlü’l-mürekkeb” diye isimlendirdikleri bir teşbih çeşididir. Bu temsil çeşidinde hayvan ve diğer cansız varlıkların konuşutulması

¹³⁰ Orhan Ay, *Necati Bey Divanı’nda İrsal-i Mesel ve Temsili Teşbih*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2016, 40.

¹³¹ Ali Asgar Hikmet, *Emsal-i Kur’an*, Çaphane-i Meclis, Tahran, 1333, 48.

¹³² Hasan Çiftçi, “Bir Fabl Olarak Fare ile Kedi Hikâyesinin Arkasındaki Mesaj”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 1, 1999, 58.

şeklinde değil de insanların dünyalarından alınmış örnekler söz konusudur. Bu örnekler, yaşanmış hadiseler olabildiği gibi yaşanmamış fakat yaşanması imkân dâhilinde olan hadiselerden de olması mümkündür.¹³³

1.9. Belagat

Belagat kısaca “etkili söz söyleme sanatı” olarak ifade edilebilir. Klasik belagat kitaplarında “fasih bir sözün muktezay-ı hale mutabık olarak ifadesidir” şeklinde tarif edilmiştir.¹³⁴

Belagat başlıca üç bölüme ayrılır:

1. Meanî
2. Beyan
3. Bedî

Bunlardan Meanî, sözün yerinde kullanılmasını, muhatabın haline uygun söylenmesini sağlar.

“Boşanmak iki kere olur...”¹³⁵ “ayettir ama nikâh meclisinde okunmaz.” Vecizesi, sözün yerinde kullanılmasını çok güzel bir şekilde yansıtır.¹³⁶

Beyan, mananın farklı üsluplarla, çeşitli yollarla ifade edilmesidir. Mesela, “Ahmed’in uykusu var” ifadesi; “Ahmed’in gözünden uyku akıyor.” Şeklinde bir mecazla veya “Ahmet herhalde dün gece beşik sallamış” şeklinde bir kinayeyle anlatılabilir. Hepsi de Ahmed’in uykusu olduğunu gösterir.¹³⁷ Bu çalışmada konumuz olan teşbih ve temsiller, beyan ilminin alanına girmektedir.

¹³³ Akay, *Kur’an’da Temsili Anlatım*, 40.

¹³⁴ Kazvinî, *Telhis*, 9; Cevdet Paşa, Ahmet, *Belağat-ı Osmaniye*, İstanbul, 1310, 12.

¹³⁵ Bakara, 2/229.

¹³⁶ Mevlevî, Tahir, *Edebiyat Luğatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1973, 103.

¹³⁷ Eren, *Kur’an’da Teşbih ve Temsiller*, 17.

Bedi ise, lafız ve mananın süslenmesidir. Lafızlardan hakikatleri arayan belki de lafızlar çok olduğunda şaşırır, manaların da çok olduğunu (yani her birinin farklı anlamlar ifade ettiğini) hayal eder. Hakikatler kendisine açılan kişi ise, manaları asıl, lafızları tabi' kılar. Zayıf kişinin hali ise onun tersidir. Çünkü hakikatleri lafızlardan ister.¹³⁸

¹³⁸ Gazzali, Ebu Hamid, *Miškātu'l-Envar*, Tahkik: Abdülaziz, İzzeddin Seyrevan, Alemu'l-Kütüb, Beyrut, 1986, 152.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ELMALILI'NIN TEFSİRİNDE TEMSİLLERE YAKLAŞIMI

Hak Dini Kur'an dili tefsiri her ne kadar Modern dönemde kaleme alınmış bir tefsir olsa da klasik dönem tefsirlerinin barındırdığı birçok yönü içermektedir. Bunlardan birisi de Kur'an-ı Kerim'de verilmiş olan teşbih ve temsillerin açıklanması ve Arap dilinin incelikleri dikkate alınarak teşbih ve temsillerle kastedilen muhtemel manaların vuzuha kavuşturulması çabasıdır. Elmalılı bu hususları açıklamaya çalışırken İslam düşünce geleneğinde yazılmış olan birçok tefsirden de fazlasıyla yararlanmış ve günümüze uygun bir üslup ile tahlillerde bulunmuştur.

Elmalılı, temsili anlatımı kendi tanımıyla şöyle ifade eder:

“Zamanlar olmuş ki, önceki dinlerin akla uygun düşüncelerinin ruhu, karinesiz temsiller ile anlatılmış ve yayılmış; temsili tersim (resmetme) ve tecsim (cisimlendirme) ile semboller de takip etmiş ve bu suretle ruhlar unutulup putlara, sembollere perestiş olunmuştur. Kur'an ise, insan ruhunu meselden hakikata, temsilden tahkika terakki ettirmiştir, tahkik ile temsil arasında karine-i zahire koyarak hak ile batılı birbirine karışmaktan korumuştur.”¹³⁹

Elmalılı'nın bu tanımına şu ayet güzel bir misal olacaktır: “*Biz onlara ancak bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye tapıyoruz*”¹⁴⁰ diyerek putlara tapan cahiliye müşriklerinin durumu misal verilmiştir. Onlar pencereden bakmak yerine pencereye bakmışlar; şekilden hakikata, lafızdan manaya geçememişlerdir.¹⁴¹

¹³⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I. 219.

¹⁴⁰ Zümer, 39/3.

¹⁴¹ Eren, *Kur'an'da Teşbih ve Temsiller*, 61.

2.1. GAYBÎ KONULARA DAİR TEMSİLLERE YAKLAŞIMI

İnsanın şuurunun doğrudan değil de dolaylı bir şekilde haberdar olduğu bir gerçeklik alanı vardır ki, buna gaybi gerçeklik denir. Başka bir ifadeyle, insanın duyu alanının dışında kalan gerçekliklere gayb denir. Bunlar Allah, melek, cin, cennet, cehennem gibi insanın dünyada doğrudan tecrübe edemediği unsurlardandır.

Kur'an'da temsillerin kullanılması, duyu organlarımızla müşahade edemediğimiz âlemin yani gayb âleminin anlatılmasında zorunlu; birtakım soyut kavramların ve dünyadaki varlıkların anlatımında muhatabı fazla yormadan onunla sıcak bir bağ kurarak mesajı ulaştırma açısından önemli bir ifade aracı olmasından dolayıdır. Bununla birlikte Âlimler, Kur'an'da mesellerin irad edilmesinden birçok neticenin çıkarılabileceğini ifade etmişlerdir. Bunlar; tezkir, va'z, teşvik, sakındırma, ibret, takrir, manayı akla yaklaştırma ve somut bir şekilde tasvir etme¹⁴² şeklinde sıralanabilir.

2.1.1. Allah'ın Sıfatları

Kur'an insana hitap ederken insanın konuştuğu dil ile insana hitap ettiği üslupla konular arasında insanın zihnini, düşünce seviyesini aşan birtakım hususlar vardır. Bunlar insanın yaratılışı gereği saf aklıyla kavrayamayacağı konulardır. Dolayısıyla bu konular ancak bizim idrak edebileceğimiz anlatımlarla bildirilebilir. İnsanın idrakinin yetersiz kaldığı konuların başında Allah'ın varlığı ve sıfatları gelmektedir.

Allah'ın zatı hakkında insanın tam bir fikir edinmesi ve onu düşünmesi imkânsızdır. Çünkü Cenabı Allah mutlaktır, yüce bir varlıktır. Ne mekân ne zaman ne de aklın sınırlarına sığar. Bu bağlamda “*Hiçbir şey O'na benzemez.*”¹⁴³ Ayeti bunu açık bir şekilde ifade etmektedir.¹⁴⁴

Allah'ın sıfatları konusuyla ilgili vermemiz gereken ilk ayet şudur:

¹⁴² ez-Zerkeşî, *el-Burhan fi 'Ulumi'l-Kur'an*, II, 118.

¹⁴³ İhlâs, 112/4

¹⁴⁴ Akay, *Kur'an'da Temsili Anlatım*, 145.

“Allah’ın eli onların üzerindedir.”¹⁴⁵

Elmalılı bu ayetin yorumunu şöyle yapar: “Biatleşme bir alım satım gibi el ele vererek karşılıklı bir anlaşma ve şartlaşma halinde ise de hakikatte bundan faydalanacak olanlar onlardır. Çünkü Allah’ın eli onların üzerindedir. İbn-ü Cerir tefsirinde der ki; bunda iki vecih vardır, birisi: Biat yaparlarken Allah eli onların ellerinin üzerinde demektir. Çünkü onlar Allah’ın peygamberine biat etmekle Allah’a biat etmiş oluyorlardı. Diğer de Allah’ın kuvveti onların kuvvetinin üzerindedir, demektir. Birincisine göre cümle, biatı tasvir halinde bir tekit olarak peygamber Allah Teâlâ’nın bir elçisi, hükümlerini uygulamaya memur bir aleti olmak itibariyle Allah’ın bir eli tasvir edilmiş, bir hayal ettirilmiştir. Çünkü Allah Teâlâ kendisinden bir cüz olmak manasına uzuvlardan beridir. İkinci manaya göre ise başlangıç cümlesi olarak ‘yed’ kuvvet ve kudret veya nimet manasına tevil olunmuştur ki ikisinin de sonucu bu biattan oluşan asıl faydanın biat edenlere ait olacağını açıklamaktır.”¹⁴⁶

İnsanın Allah’ın zatını tefekkür etmesi ve onunla ilgili tam bir fikre sahip olması imkânsız olduğundan dolayı, Kur’an-ı Kerim’in anlatımındaki üslupta, O’ndan bahsederken O’nu, insanın anlayabileceği seviyeye getirmek için bir takım öğelere başvurulmuştur. Allah’ın sıfat ve fiilleri, insanın gördüğü, bilgi sahibi olduğu, tecrübe ettiği kavram ve kelimelerle anlatılmıştır. İnsanın hataya ve sapkın bir düşünceye başka biriyle ya da başka bir olguyla karşılaştırılamayacağı, örnek gösterilemeyeceği özellikle vurgulanmalıdır.

Bu konuya şöyle bir ayetle örnek verelim:

“Allah göklerin ve yerin nurudur. O’nun nurunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandil gibidir. O lamba kristal bir fanus içindedir; o fanus da sanki bir inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da, batıya da nispet edilmeyen mübarek ağaçtan, yani zeytinden(çıkan yağdan) tutuşturulur. O’nun yağı neredeyse, kendisine ateş

¹⁴⁵ Fetih, 48/10.

¹⁴⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VII, 161.

değmese dahi ışık verir. (Bu) nur üstüne nurdur. Allah dilediği kimseyi nuruna eriştirir. Allah insanlara(işte böyle) temsiller getirir. Allah her şeyi bilir.”¹⁴⁷

Allah bu ayetinde ‘nur’ kelimesini misal vermiştir. Bu kelimeyi insanın aklına yakınlaştırmak için insanın anlayabileceği bir temsille ifade etmiştir. Böylece Kur’an’ın bu temsil üslubunu kullanması, mahiyetini idrak edemediğimiz birçok olayı kavramamıza imkân sağlar.

Yüce Allah bu konuyla ilgili ayetinde şöyle buyurur:

“Gaybın anahtarları O’nun yanındadır, onları ancak O bilir. Karada ve denizde ne varsa hepsini bilir. Düşen hiçbir yaprak ve yerin karanlıkları içinde hiçbir tane yoktur ki, Allah onu bilmesin. Yaş ve kuru ne varsa, hepsi bir ‘Kitab-ı mübin’dedir.”¹⁴⁸

Elmalılı’nın bu ayete yorumu şöyledir: “Ayetin genel muhtevası içinde şu ince manaya da dikkat çeker: Kara ve deniz olaylarından sonra sukut (yere düşme) olaylarının yaprak ve tane ile temsil olunması, bütün semavi yıldız hareketlerinin birer yaprak ve tane gibi sukut kanunlarına tabi bulunduğu bir delaleti haizdir. Ve dikkate şayandır ki bu delalet, varlıklardan nasıl ve ne şekilde okunabilirse, Kur’an’dan da o kadar okunabilmektedir. Doğrudan doğruya cisimlerin duruş ve hareketleri ifade olunmayı da yaprağın ve tanenin duruşunun açıklanması, hem Allah’ın bilgilerinin çokluk ve inceliğini tasvir etmek, hem de insanlara göre durma kanunlarının yapraklar ve tanelerde açık ve seçik görülmüştür. Cisimlerde gizli ve istidlale dayalı olduğuna ve yerde karanlıklara bir tane düşmesinin gök boşluğunda cisimlerin duruş ve hareketlerini bilmeye bir anahtar teşkil edebileceğine bir işarettir. Bu ayetin evvela gaybtan şuhuda, makulden mahsusa, sonra derece derece mahsustan makule, şuhuddan gayba giden öyle bedi’ bir tertibi vardır ki, bunun ne izahı biter, ne acaibi tükenir.¹⁴⁹ ‘Meftah’ kelimesi, mim’in fethiyle mekân, açılacak yer demektir. Mim’in kesriyle de ‘miftah’ alet ismi olup anahtar demektir. Yani daha açılmaması, vücuda gelmemiş, bizim ilmimiz ulaşmamış o kadar gayb hazineleri vardır ki bütün bunların kapıları veya anahtarları

¹⁴⁷ Nur, 35.

¹⁴⁸ En’am, 6/59.

¹⁴⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, III, 439.

ancak Allah'ın katında, Allah'ın elindedir. Onları O'ndan başka kimse bilemez. O, bütün bu gaybları bildiği gibi, hali hazırdaki bütün varlıkları da, bütün teferruat ve kısımlarını da hepsini de bilir.”¹⁵⁰

Bu konuya örnek olabilecek başka bir ayet ise şöyledir:

*“O'nun emri, bir şeyi murat edince sadece 'ol' demektir, o oluverir.”*¹⁵¹

Elmalılı'nın ifadesiyle “Yürü!” derse yürürler. “Dön!” derse dönerler. “Dur!” derse dururlar. “Parla!” derse parlalar. “Sön!” derse sönerler.¹⁵²

Şu ayeti de bu bağlamda örnek olarak verebiliriz:

*“Göklerin ve yerin mekalidi (kilitleri) O'nundur...”*¹⁵³

Elmalılı ‘mekalid’ kelimesini şöyle açıklamıştır: “Mekalid, ‘mık-lit’ veya ‘mık-letin’ çoğuldur ki, kilit veya anahtar demektir. Kilidin Arapçası olan iklitin çoğulu olduğu da söylenmiştir. Burada kilit veya anahtarlardan maksat yer ve gök hazineleridir.”

Elmalılı bu ayet ile yerin ve göklerin hazinelerinin Allah'a ait olduğunu ve onlarda dilediği gibi tasarruf ettiğini ifade etmektedir.¹⁵⁴

Bir diğer örnek de şudur:

*“Allah'ı hakkıyla takdir edemediler. Hâlbuki bütün arz kıyamet günü O'nun bir kabzası, gökler de yeminine dürülmüşlerdir.”*¹⁵⁵

Elmalılı avuç anlamındaki kabza ifadesini Türkçede “bir sıkım” diye de ifade etmiştir ve bu ifade ile kıyametin tazyikini anlatmak daha açık olmuştur. Burada bir sıkım diye ifade edilmesi, kıyametin sıkıştırmasını anlatması itibariyle daha açık olur.¹⁵⁶

¹⁵⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 438.

¹⁵¹ Yasin, 36/82.

¹⁵² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 426.

¹⁵³ Zümer, 39/63.

¹⁵⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 502.

¹⁵⁵ Zümer, 39/67.

“Allah zulümatı (karanlıkları) ve nuru yaptı.”¹⁵⁷

Elmalılı bu ayeti şöyle yorumlar: “Bazıları Allah’a ‘Nur’ denilmesini müteşabih bir mana olarak değerlendirirler. ‘Nur’ kelimesi, ziyaya ve ziyanın parıltı, kırılması ve yansımaya ıtlak edildiği gibi, gerek hissi ve gerek akli her çeşit karanlıkların zıddı olarak vicdan ve basirette inkişaf eden afakî ve enfüsi (nesnel ve öznel) tecellilerin umumuna da ıtlak olunur.” Elmalılı’nın ifadesiyle, “Bütün âlemi meydana koyan, kâinatı gösteren, hakikati bildiren, gözleri, gönülleri şenlendiren O’dur. O olmasa idi hiçbir şey bulunmaz, hiçbir hakikat sezilmez, hiçbir neş’e duyulmazdı. Bununla birlikte nur, ferahlığa; karanlık, kederlere sebep olmak bakımından, bunlar küfür ve iman, cehalet ve ilim, keder ve sevinç, şer ve hayır gibi maneviyatta imandan da uzak değildirler.¹⁵⁸ Cenab-ı Hakk Kur’an’dan Nur olarak bahsetmiş; keza, Hz. Peygamber’i (s.a.v.) ‘sirac-ı münir’ (nur saçan lamba)¹⁵⁹ olarak nitelemiştir.”

Elmalılı, Hz. Peygamber (s.a.v.) için; “Cehalet ve şaşkınlık zulmetindeki akılları, gönülleri aydınlatan ve doğru yolu gösteren bir ışıktır” demektedir. Ayetteki ‘Nur saçan lamba’ ifadesiyle Allah’ın varlığına birliğine şahit, Allah’a nasıl kulluk edilmesi gerektiğini gösterecek örnek ümmetin, tasdik, yalanlama, uymak veya uymamak gibi durumlarına veya amellerine, yarın ahirette ilahi huzurda tanıklık edecek şahit Allah’ın izniyle bir davetçidir. Allah’ın birliğine ve iman vacip olan bir sıfat ve hükümlerine, iman ile rızasına, ona kavuşmaya, doğru gitmeye bir çağırıcı, hem de kendi kendine değil Allah’ın izni ve müsaadesiyle yardım ve başarılı kılmasıyla çağırıcı” olarak Peygamber Efendimiz ’den bahseder.¹⁶⁰

“O öyle Allah’tır ki O’ndan başka tanrı yoktur. Görülmeyeni ve görüleni bilendir. O, esirgeyen bağışlayandır. O öyle bir Allah’tır ki, kendisinden başka hiçbir tanrı yoktur. O, malik ve sahiptir, münezzehtir, selamet verendir, emniyete kavuşturandır, gözetip koruyandır, üstündür, istediğini zorla yaptıran, büyüklükte eşi

¹⁵⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI, 504.

¹⁵⁷ En’am 6/1.

¹⁵⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, III, 380.

¹⁵⁹ Ahzab, 33/46.

¹⁶⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI, 325.

olmayandır. Allah puta tapanların ortak koştukları şeylerden münezzehtir. O, yaratan, var eden, varlıklara şekil veren Allah'tır. En güzel isimler O'nun'dur. Göklerde ve yerde olanlar O'nun şanını yüceltmektedirler. O, galib olan, her şeyi hikmeti uyarınca yapandır."¹⁶¹

Elmalılı bu ayette Esmâü'l-Hüsna'yı şöyle özetlemiştir: "Yani Allah Teâlâ'nın vasıflarını ifade eden isimleri, yalnız bu sayılanlar değildir. En yüce manalara delalet eden en güzel isimler hep O'nundur. En güzel isimler anlamındaki Esmâ-i Hüsna tabiri, şeriat dilinde bilhassa Allah Teâlâ'nın isimleri için kullanılır. Bu isimlerin bazıları, zat, bazıları da sıfat ismidir. Rahman, sıfat ismi olmakla beraber, Allah'tan başkasına verilmeyen özel bir isimdir."¹⁶²

2.1.2. Melekler ve Şeytan

Melekler ve cinler gayb âleminin unsurlarındandır. Allah'a karşı gelmeyen, O'nun emrettiğini yerine getiren kararlı ve azimli varlıklar olan¹⁶³ melekleri kendi gerçek tezahürü içinde algılayamayacakları için, Allah, onları insanın kolay algılayabilmesi için beşer kılığında göstermektedir. Gözle görülemeyen melekler temessül ile gözle görülür hale geldiklerinden onlar Hz. İbrahim'e konuk olunca,¹⁶⁴ Hz. Lut'un evine gelince¹⁶⁵ Hz. Meryem'e görününce¹⁶⁶ hep insan suretinde görünmüşlerdi.

Bu ayette de meleklerden şöyle bahsedilir:

*"Gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a hamdolsun."*¹⁶⁷

Bu ayette duyu organlarıyla idrak etmemiz mümkün olmayan melekler, kanatlı varlıklara benzetilerek anlatılmıştır.

¹⁶¹ Haşr, 59/22-24.

¹⁶² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 528

¹⁶³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 27-28.

¹⁶⁴ Hicr, 15/51.

¹⁶⁵ Hicr, 15/68.

¹⁶⁶ Al-i İmran, 3/42-45.

¹⁶⁷ Fâtır, 35/1.

Başka bir ayette Yüce Allah şöyle buyurur:

“Üzerinde on dokuz vardır. Biz cehennemın işlerine bakmakla ancak melekleri görevlendirmişizdir. Onların sayısını da inkârcılar için sadece bir imtihan (vesilesi) yaptık ki, böylelikle, kendilerine kitap verilenler iyiden iyiye öğrensin, iman edenlerin imanını artırsın; hem kendilerine kitap verilenler hem de müminler şüpheye düşmesinler, kalplerinde hastalık bulunanlar ve kâfirler de: ‘Allah bu temsille ne demek istiyor’ diye sorsunlar. Böylece Allah (yolunda çıkmak) isteyenı saptırır, (doğruya ulaşmak) isteyenı ise doğru yola ulaştırır. Ve Rabbinin güçlerini Kendisinden başka kimse bilemez: Bütün bunlar insan için yalnızca bir uyarıdır.”¹⁶⁸

Elmalılı bu ayeti şöyle tefsir eder: “Bu ‘ondokuz’un ne olduğunu açıklayan kelime zikredilmiyor. Ancak bundan sonraki ayetten bunun, o cehennemın korucuları olan melekler yani zebaniler olduğu anlaşılıyor. İnsanoğlunun ruhi ve ahlaki kuvvetlerinin analizini yapıp sınıflandırarak bu sayının sır ve hikmetini açıklamaya çalışmak isteyenler olmuşsa da, doğrusu bunun akılla bilinebilecek bir ilim işi değil, mutlak bir iman işi olmak üzere bir sınama için olduğu ikinci ayette özellikle anlatılmıştır. Onun için bunun, kayıtsız şartsız bir iman ile inanılması istenen mutlak bir ilahi haber olduğunu tasdik edip ‘yorumunu ve manasını Allah bilir’ demek gerekir.”¹⁶⁹

Yüce Allah ayetinde şöyle buyurur:

“Ey iman edenler! Şeytanın adımlarına uymayın! Her kim şeytanın adımlarına uyarısa, şüphe yok ki o (şeytan) çirkin ve merdud şeyler emreder...”¹⁷⁰

Elmalılı, bu ayete şu yorumu yapmıştır: “ ‘O şeytan çirkin ve merdud şeyleri emreder’ denilmiştir. Burada ‘emreder’ ifadesi şeytanın sözüne uyanların ona memur olduklarına bir işaret olduğunu söyler. Şeytanın adımlarına uymayınız yani onun arkasından gitmeyiniz. Ona uymaktan kasıt arkasına düşmekten yani onun sözünü dinlemek, emrini tutmaktan ibarettir. Çünkü o sizin açık bir düşmanınızdır. Kendisi her

¹⁶⁸ Müddessir, 74/30-31

¹⁶⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII, 423.

¹⁷⁰ Bakara, 2/169.

ne kadar gözünüze görünmese de gizliden gizliye iliklerinize işleyerek kalp ve fikirlerinize sokulur. Onun size düşman olduğunda ve telkinlerinden hiç birisinin fayda vermeyeceğinde şek ve şüphe yoktur. Şeytanın batılı gerçek, kötülüğü iyilik gibi süsleyerek insanın hayal ve kuruntusuna sunmakla heyecanlandırması ve teşvik etmesi, emre benzetilmiştir. Nitekim nefsin şiddetli arzuları hakkında: ‘Nefsim bana böyle emrediyor.’ Denir ki, ‘nefs-i emmare’ kötülüğü emreden nefis deyimini bundandır. Bu teşbihte şeytanın vesvesesini kabul ile ona uyan insanların, şeytanın memurları ve uyduları yerinde olduklarına işaret buyrulmuştur.”¹⁷¹ Burada şeytanın her daim insanoğlunu doğru yoldan saptırmak için uğraştığı ve insan onu görmese de şeytanın onun yakınında olduğu bildirilmektedir. Kötü şeyleri emredenlerin ve pis işlerle uğraşanların şeytanın arkadaşları olduğu ve bu kimselerden hiçbir hayır gelmeyeceği vurgulanmaktadır.

2.1.3. İnsan ve Yaratılış

Yüce Allah’ın inzal buyurduğu kutsal kitaplar ve suhuflarda muhatap aldığı varlık insandır. Ve kendisine emirler verilen, dini sorumluluk yüklenen, ve bu sorumlulukları yerine getirip getirmemesi durumuna göre mükafat veya cezaya muhatap olacağı ifade edilen yine insandır. Kur’an ve diğer Semavi kitaplarda bu derece önemli bir misyon yüklenmiş olan insanın birçok yönü ele alınır. Kur’an-ı Kerim’de başta insanın yaratılışı olmak üzere onun dünyadaki halleri ve ahiretteki durumları gibi birçok hususu teşbih ve temsillerle açıklar. Elmalılı tefsirinde de bu teşbih ve temsillerin ele aldığını görmekteyiz. Bu konuya şu ayeti örnek verelim:

1. Örnek:

*“Allah sizi bir tek nefisten yarattı ve ondan da (o nefisten) eşini yarattı.”*¹⁷²

Elmalılı bu konuda şu açıklamaları yapar: “Erkek ve dişi, zâtü’l-felkateyn gibi bir menşe’de inşikak etmiş, özellikleri ayrı, vazifeleri farklı bir diğerini tamamlayan farklı tabiatlı bir çifttirler. Ve aynı zamanda bir aslın tenevvüdürler. İnsanlığın

¹⁷¹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, I, 481.

¹⁷² Nisa, 4/1.

başlangıcı Âdem ve Havva diye ifade edilen bir çift, yani bir erkekle bir kadına raci'dir ve bunlar arasında aslın birliğini ifade eden bir alaka vardır. Bu alakada erkek evvel kadın sonradır. Binaneleyh o kadın o erkeğin nefsinden münşaiptir, onun ruhundan kopmuştur. O kadının erkekten teşaubu bir evlat teşaubu gibi değildir. İki cinsi taşıyan bir kökten çatallanan ve ilerde birbirlerine telaki etmek üzere karşılıklı bir incizap besleyen ve ortak bir gayeye hizmet eden farklı özellikli fail ve kabil bir çift yaprakçığın inşikakı gibidir. Bu ise, topraktan insanın süzülmesi gibi, bizzat Allah'ın yaratmasıyla izah olunur. Görülüyor ki bugün var olan insanların hepsinin yaratılışı önce birer babadan başlıyor. Anneler, aşılamaı babalardan alıyor. Fakat hayret edilecek şey odur ki erkek olan babadan gelen çocuklar hep erkek olmuyor. Bunda tabiatın uyum kuralı vuku bulmuyor. Bilakis erkek cinsinin eşı olan dişı cinsi de tabiata aykırı olarak erkekten yaratılıyor. Ve erkekle dişinin evlenmesinden bu sayede erkek ve kadın birçok çocuklar meydana geliyor. Ve bu şekilde dünkü bir Âdem, bir müddet sonra büyük bir ailenin, bir kabilenin, bir ırkın babası oluyor, babalar kadınsız çocuk yapamıyorlar. Fakat bu hususta aşılamaı yapan erkek ve alan kadın olmasından dolayı erkek önce, kadın sonra geliyor. Bundan dolayı erkeklerin kadınlardan dallanması da beklenilmeyen bir iş olmakla beraber türemenin başlangıcı erkek oluyor. Şu halde genel olarak erkek cinsi ile genel olarak kadın cinsi karşılaştırarak üzerinde düşünöldüğü zaman; insanlığın yaratılışının her kuşağındaki başlangıcına göre erkek birinci, kadın ikinci temel bulunduğundan dolayı, her şeyden önce kadının her zaman erkekten ayrılmış olduğı bir analiz şeklinde meydana çıkıyor.”¹⁷³ Hz. Peygamber (s.a.v)'de bu konuda şöyle buyurur: “Kadın bir kaburga kemiğı gibidir. Kadın bir kaburga kemiğınden, bir eğri kaburga kemiğınden yaratıldı, onu doğrułtmaya kalkarsan kırarsın, kırılması da boşanmasıdır.”¹⁷⁴

Elmalılı'nın da işaret ettiğı gibi bu, erkekle kadının arasındaki tabiat farklılığına ve kadınların erkekleştirilmeye kalkışılması, onları kırıp atmak olduğına tenbih ihtiva eden bir temsildir.¹⁷⁵ Günümüzde ise insanları tek tipleştirmeye yönelik yapılan reklamlar, ortak kullanılsın diye çıkartılan giysiler bu hadis-i şerife münafi olmaktadır.

¹⁷³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 500.

¹⁷⁴ Müslim, Ebu'l-Huseyn b. Haccâc, *Sahîhu'l-Müslim*, Dâru İbn Hazm, Kâhire, 2008/1429, *Reda*, 18.

¹⁷⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 499.

Toplulun cinsiyet rolü değişmekle beraber insanlardaki bilinçsizlikle bu değişme daha da artmaktadır. Böylelikle hadiste söylenildiği durumlar günümüzde baş göstermekte kadınların fitratları değişmektedir.

2. Örnek:

“Allah’ın boyası (Sen ona bak). Allah’tan güzel kim boya vurabilir?”¹⁷⁶

Elmalılı, bu ayeti şöyle yorumlar: “Biz Allah’ın boyası olan fitri iman ile iman ettik. Sudan imana, sun’i boyaya tenezzül etmeyiz. Allah’ın boyasına bakınız, zira Allah’ın boyasından daha güzel kimin boyası vardır? Maddiyatta, tabiatıta ve bütün kâinata, dikkat ediniz. O’nun boyasından daha güzel kimin boyası vardır? Ağaçlara ve otlara, bütün çiçeklere, bilhassa insanların simalarına ve göz renklerine şöyle bir göz atınız, onlardaki doğuştan boya ile insanların sonradan sürdüğü suni boyalar arasında kıymet ve güzellik bakımından ne kadar güzel ne kadar büyük fark olduğunu görürsünüz. Özellikle insan bedenlerine sürülen ve yaratılışı bozan boyalar ne kadar arızı ve çirkin şeylerdir. İşte maneviyatta din ve ahlakta da durum böyledir. Din fitri bir din, iman ilahi bir iman, temizlik doğuştan bir temizlik, güzellik doğuştan bir güzelliştir. Sonradan elde edilen bütün temizlik ve güzellik aslında doğuştan gelen güzellik ve temizliğin korunmasına yöneliktir. Sonradan ona arız olmuş bir takım pisliklerin giderilmesine dönüktür. Yine onun ifadesiyle, ‘İnsanları bir paçavra boyar gibi bulaşık bir suya sokup çıkarmaktan ibaret sudan bir din ve iman ne kıymeti olur?’ Dini İslam ve iman-ı tevhid, insanların mintarafillah boyandıkları öyle güzel bir Allah boyasıdır.”¹⁷⁷

3. Örnek:

“Ey Âdemoğulları! Bakın size çirkin yerlerinizi örtecek ve süs olacak elbise indirdik. Fakat takva elbisesi en hayırlısıdır...”¹⁷⁸

¹⁷⁶ Bakara, 2/138.

¹⁷⁷ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, I, 426.

¹⁷⁸ A’raf, 7/26.

Elmalılı bu ayeti şöyle yorumlamış: “Âdem ve Havva cennette saklı ve gizli oturlurken ayıpları açılarak yeryüzüne gelmiş oldukları gibi, Âdemoğullarından her biri de ana karnından kapattığından saklı ve gizli olarak rızıklanıp dururken çıplak yeryüzüne indiler. Sonra da ayıplarını örtecek veya giyinip kuşanıp süslenecek şekilde fakirce veya zengince iki çeşit elbise ile korunmaya ve örtünmeye ve hatta güzelleşme ve süslenmeye imkân buldular. Bu arada ‘takva elbisesi’ kavramıyla takva hissi veya takva duygusu ile giyim yani hayâ, utanma duygusu ve Allah korkusu ile giyilen ve Allah’ın izniyle maddi manevi ayıptan, çirkinlikten, zarar ve tehlikeden koruyacak olan korunma elbisesi yok mu, bu mutlak hayırdır. Sırf faydadır. Elbise nimetinden faydalanma ve istifade asıl bununladır. Zira takva duygusu, korkusu ve imanı hayâ ve irfanı olanlar zorunlu olarak çıplak bile kalsalar en az Âdem ve Havva’nın yapraklarla örtündükleri gibi ayıp ve örtülmesi gereken yerlerini örter ve muhafaza ederler. Fakat takva duygusu olmayan günahkârlar ne kadar giyinseler yine bir yerleri, açılmaktan kurtulamazlar. Çünkü bunlar, elbise nimetinin ayıp ve örtülmesi gerekeni örtmek; sıcak, soğuk ve rahatsız edici çirkinliklerden, hastalık sebeplerinden korunmak, düşmandan sakınmak ve nihayet güzel bakışı cezp edecek ve kötü bakışı defedecek, hiç kimsenin ne şehvetinin heyecanına ve ne nefretinin gelişmesine sebep olmayacak faydalı bir sima, edep ve vakar rahatlığı ile güzelleşme gibi gerçek fayda ve güzel maksatlarını düşünemezler. Şehvet, kibir ve gururla süslü püslü giysiler içinde kibrini ilan etmek isterken, bir taraftan en kötü yerini açar, hatır ve hayale gelmez zarar ve edepsizliğe düşerler. Bunun için süslü elbise, giysi, şeref ve ihtişam dahi haddi zatında ilahi bir nimet olmakla beraber, birçoklarının gözlerini kamaştıran görünür çekiciliğine rağmen hayır ve mutlak fayda değil, bir gurur metaıdır. Asıl hayır, takva giysisidir ki, örtülmesi gerekli yerlerin örtülmesi, namusu korumanın ilk şartını teşkil eder, takva hissi, haşyet ve imanı, hayâ ve irfanı olanlar zorunlu olarak çıplak bile kalsalar, en azından Âdem ve Havva’nın yapraklarla tesettür ettikleri gibi ayıp ve avretlerini örter, muhafaza ederler...”¹⁷⁹

¹⁷⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 28.

4. Örnek:

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

*“Allah dilemeyince siz dileyemezsiniz”*¹⁸⁰

Elmalılı'nın bu ayete yorumu şu şekildedir: “Allah müsaade etmeyince duyan kulaklar duymaz, isteyen gönüller istemez oluverir. Gerçekte insanın doğruya muvaffak olabilmesi için dilemesi ve istemesi şarttır. Fakat bütün şart ve sebepler ondan ibaret değil, onun olması içinde bir şartı vardır. Onun için burada zikredilen faydalanma hükmü insanın doğruya ermeği dilemesine bağlanmış olmakla insanlar kendi işlerine tamamen hâkimlermiş gibi bir vehim ve zanna kapılmamak ve dileme hususunda da istikametli olmak şarttır.¹⁸¹ Bununla birlikte kul Allah'ın dilemesi çerçevesinde sorumludur. Yüce Allah ise, hiçbir kayda bağlı olmadan dilediğini yapar. Yol, onun tayin ettiği; sevap ve ceza da onun hükümleridir. O dilediğini yapar. Allah insana biri rahmetine, biri azabına giden iki yol göstermiştir. İşte insan, gösterilen bu iki yolun arasında imtihan edilmek üzere yaratılmıştır.”¹⁸²

5. Örnek:

Başka ayette ise Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

*“Biz insanlara bu misalleri veriyoruz. Bunları ancak ilim sahipleri anlayabilirler”*¹⁸³

Allah'tan gayrısının fani ve aciz olduğuna ve bu sebepten O'ndan gayrısına ibadetin batıl olduğuna inananlar ilim sahibi olanlardır ki, bu meselin bütün incelikleri ve detayları ile zevkini ve faydalarını idrak ederler.¹⁸⁴ O halde insana düşen idrak terazisini kullanıp Allah'ın verdiği mesellerden hakikatlere ulaşmaktır.

¹⁸⁰ İnsan, 76/30; Tekvir, 81/29.

¹⁸¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, 38.

¹⁸² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 473.

¹⁸³ Ankebut, 29/43.

¹⁸⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI/222.

2.1.4. Ahiret Halleri

Kur'an, ahiret hayatından bahsederken, muhataplar üzerinde derin ve kalıcı bir etki bırakmak için, yalın ifadeler yerine edebi bir üslup ve çok canlı tasvirler kullanmıştır. Bununla hedeflenen, muhatabın vicdanına dokunmak ve onun kendi iç âleminde bir hareketlenme meydana getirmektir. Kur'an'ın anlatımında bu ahiret hayatı, sanki muhatabın zihninde bir resim gibi canlanır. Bu sayede okuyucu, bazen heyecanlanır, ürperir, korkuyla dolar, bazen de huzur ve güven duyar. Bu sayede vaad edilen gün gelmeden, ahiret hayatını bu dünyada tanımış oluruz.

1. Örnek:

Yüce Allah kıyameti şu ayetiyle tarif etmiştir:

“Güneş dürüldüğü, yıldızlar saçıldığı dağlar yürütüldüğü... zaman” ¹⁸⁵

Güneşin dürülmesini Elmalılı şöyle yorumlar: “Tekvir aslında yuvarlak şekle sokmak ve toplamak manalarıyla ilgili olarak sarık sarar gibi yuvarlanmasına dürüp sarmak ve bohçalamak anlamına gelir. Bir de bizim devirmek ve kürümek dediğimiz gibi yıkıp atmak manasına gelir. Güneşin dürülmesi iki manada anlaşılabilir. Birisi, uzaktan düz görünen güneş yuvarlağının etrafı kabuk bağlayıp bir bohça gibi sarılarak ışığının sönmesi ve körlenmesi demek olur ki bu hakikattir. Veya güneş tutulduğu zaman olduğu gibi gözden kaybolmasıdır. Bu da mecazdır. İkincisi, güneş kütesinin bizzat kendisinin ortadan kaldırılıp atılması demek olur ki, bu mecazi bir manadır. Zira bir elbise kaldırılacağı zaman dürülüp de kaldırılmak adet olduğundan, dürülmek, gerekli olma ilgisiyle, yok etme manasından mecaz olur. Tekvirin ikinci manası olan yıkıp atmak, bu manada hakikat demektir. Üçüncü mana olan köreltmek ise, öncekinin aynısı demektir. Güneşini ışığının sönmesi suretiyle tekviri, onda yerkürenin döşenmesi gibi bir kabuk tabakasının oluşması ve dolayısıyla yeni ve büyük bir yerkürenin oluşturulması demek olacağına göre, daha büyük bir güneş yaratıldığı takdirde orada da dünyamızdakine benzer fakat çok geniş bir yaşama yeri başlamış olabilirse de o güneşi hiç nazarı itibara almadan bildiğimiz güneşin gerek sönmesi ve gerekse kütesinin yok

¹⁸⁵ Tekvir, 81/1-3.

edilip giderilmesi anında dünyamızdaki hayatın ve güneşten ışık alan gezegenlerin derhal söneceği açıktır.”¹⁸⁶

“Yıldızlar saçıldığı zaman” ibaresini Elmalılı şöyle yorumlar: “Güneşin ışığı söndüğü zaman kuşku yok ki Ay ve gezegenler gibi ondan ışık alan yıldızlar tamamen bulanıp sönecektir. Sonra güneş küresi yani güneşin kütlesi patlayıp atılarak yok olduğu zaman da cisimlerin dengesini tutan ve nurdan zincirler diye tabir edilmiş bulunan genel cazibe ve çekim yok olarak âlemin dengesi bozulmuş olacağından gökte yıldızlar alev yağmurları halinde dökülüp düşmeye başlayacaktır.”¹⁸⁷

Elmalılı uhrevi hallere dair temsiller ihtiva eden şu ayeti de ele alır:

2. Örnek:

*“Allah’ın varlığının delillerinden biri de şudur: Sen yeryüzünü boynu bükük (kupkuru) görürsün. Onun üzerine yağmuru indirdiğimiz zaman kıpırdar kabarır. Şüphesiz ki, onu diriltten, elbette ölüleri de diriltir. Şüphesiz O, her şeye gücü hakkıyla yetendir.”*¹⁸⁸

Elmalılı bu ayeti şöyle yorumlar: “Arzı boynu bükük bir zelil gibi kuraklıktan çıkmış, perişan bir hale düşmüştür. Yeryüzünün kuraklık halindeki perişanlığı, zillete düşmüş bir kimsenin boynunu büktüğü huşu gibi yani perişan birinin haline benzetilmiştir. Bu benzetme bir taraftan secde etmek istemeyen kibirli kimselerin nihayet toprak olup zelil olduklarını hatırlattığı gibi, bir taraftan da alçak gönüllü olanların yükseleceklerine işaret eder. Allah yeryüzüne suyu indirdiği zaman titrer, deprenir ve kabarır. Şüphe yok ki ona o hayatı veren, o yeryüzünü öyle diriltten elbette ölüleri de diriltir. Ruhsuz cesetlere ruh verir. Şüphesiz ki o her şeye kadirdir. İradesinin yöneldiği her şey vücuda gelir. Kâfirler yıkılır, müminler yükselir.”¹⁸⁹

3. Örnek:

¹⁸⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, 10-11.

¹⁸⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, 12.

¹⁸⁸ Fussilet, 41/39.

¹⁸⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 562.

“Yahut görmedin mi O, kimseyi ki, evlerin duvarları çatıları üzerine çökmüş (alt üst olmuş) bir kasabaya uğradı; ‘Ölümden sonra Allah bunları nasıl diriltir acaba!’ dedi. Bunun üzerine Allah onu öldürüp yüz sene bıraktı; sonra tekrar diriltti. Ne kadar kaldın? Dedi. ‘Bir gün yahut daha az’ dedi. Allah ona: Hayır, yüz sene kaldın. Yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamıştır. Eşeğine de bak. Seni insanlara bir ibret kılalım diye (yüz sene ölü tuttuk, sonra tekrar dirilttik). Şimdi sen kemiklere bak, onları nasıl düzenliyor, sonra ona nasıl et giydiriyoruz, dedi. Durum kendisince anlaşılınca: Şimdi iyice biliyorum ki, Allah her şeye kadirdir, dedi.”¹⁹⁰

Elmalılı bu ayetlerin tefsirinde konuyu şöyle açıklar: “Bu dehşetli ölümden sonra Allah bu memleketi nerden diriltecek diyordu ki, bu söz o şahsın durumuna göre şu anlamları ifade edebilir:

1. Allah bu memleketi diriltecek ama acaba nerden diriltecek? Nasıl diriltecek, ne zaman diriltecek?
2. Ben buna çok hızlı bir hayat temenni ediyorum, fakat acizim, yolunu bilmiyorum, bilmem ki Allah bunu yapacak mı? Yaparsa da galiba geç yapacak, onu da ben görmem, ah ne felaket ne felaket!
3. Yapabilir ama galiba yapmayacak.
4. Ölen dirilir mi? Giden geri gelir mi? Buna hayat verilmesine, öldükten sonra dirilmesine imkân ve ihtimal yok, heyhat!

Bu dördüncüsü tam bir ümitsizlik, bir inkârdır. Bunun için bu sözü söyleyen bu amaçla söylememiş olsa da, bu ilham dolayısıyla bir dil kayması, bir dil sürçmesi yapmış olur. Mümin hiçbir şeyden ümitsizliğe düşmez. Ancak basit nedenlerin etkisi ile insanlık icabı, ümit zayıflığı ile karşı karşıya gelebilir. Çünkü ümitsizlik inkâr olduğu gibi, kendi durumu hakkında tam bir güven duymak da inkârdır. Demek ki ümitsizlik değil, fakat ümitsizliğe doğru bir zan ve kuruntu ile ümit kırıklığı ve böylece bir keder

¹⁹⁰ Bakara, 2/259.

ve acı, peygamberler hakkında bile mümkündür. Fakat peygamberler ilahi ismet (koruma) de bulunduklarından öyle bir noktada derhal ilahi yardım kendini gösterir. Özetle kâfırce bir ümitsizlik değil; mümince bir üzüntünün ve kederin sonuçlarının olağanüstü bir ortaya çıkış tarzı” olarak nitelendirmiştir.”¹⁹¹

4. Örnek:

*“O Allah ki, semadan belli bir miktarla su indirmekte. Bununla ölü bir beldeye hayat neşretmekteyiz. İşte siz de öyle çıkarılacaksınız.”*¹⁹²

Elmalılı, ayetin ince bir manasına şöyle dikkat çeker: “Bir ruh olan Kur’an’la siz de yepyeni bir hayata çıkarılacaksınız.”¹⁹³

5. Örnek:

*“Muttakilere vaad olunan cennetin misali şöyledir: Altından ırmaklar akar durur, yemişleri sürekli, gölgeleri de. İşte bu, takva yolunu tutanların akıbetidir. Kâfirlerin akıbeti de ateştir.”*¹⁹⁴

Elmalılı ayeti şöyle yorumlar: “Muttakilere vaad olunan cennetin temsiline yani size acaip bir misal gibi gelecek özellikleri, temsil olarak şöyledir. O cennet bir misal olarak şöyle tasvir olunabilir. Altından ırmaklar akar durur. Öyle ırmaklar ki, Muhammed Suresi’nde (ayet 15) geleceği üzere berrak sudan, halis sütten, lezzetli şaraptan ve süzölmüş baldan olanları vardır. Yemişleri daimidir, kesintisiz ve sürekli. Dünya yemişleri gibi belli bir mevsime mahsus değildir, geçici de değildir. Ve gölgesi de öyledir. Eksilip uzamaz, zeval bulmaz, güneşi yakıcı değildir, karanlık da basmaz. Hep serin bir gölgelik ve aydınlık şeklindedir, ebedi bir dilenme yeridir. İşte o, yani cennet kötülükten sakınanların, (küfür ve günahıtan sakınıp, kurallara titizlik gösterenlerin) akıbetidir. Kâfirlerin akıbeti ise ateştir.”¹⁹⁵

¹⁹¹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, II, 181.

¹⁹² Zuhruf, 43/11.

¹⁹³ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VII, 45.

¹⁹⁴ Ra’d, 13/35.

¹⁹⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, V, 154.

6. Örnek:

*“Semadan mübarek bir su indirdik. Onunla kullara rızık olarak bağlar-bahçeler, biçilecek daneler, tomurcukları birbiri üzerine dizilmiş, göğe doğru uzayan hurma ağaçları bitirmekteyiz. Ve onunla ölü bir beldeye hayat vermekteyiz. İşte huruc (kabirlerden çıkış) da böyledir.”*¹⁹⁶

Elmalılı, ayetin ölümlerin diriltilmesine delaletini zikrettikten sonra şöyle der: “Biz bununla, ölmüş bir kavimden Hakk’ın feyziyle İslam’ın zuhur etmesi ve yeni bir hayat ile diğerlerine karşı huruc ve galebesi manasına da bir işaret anlarız. Münib kaydı ile gerçek olarak faydalananları göstermek ve Allah’a yönelmeye teşvik etmek anlamı vardır. Ve Gökten bereketli bir su indirmekteyiz ki hayrı, bereketi ve faydası pek çoktur. Bununla o güzel çiftlerin nasıl bitirildikleri gösterilerek yerinde uygulama ve diriltme şekline bir misal verilmiş oluyor. Kur’an’da bu mübarek suya benzer. İndirip de onunla o su sebebiyle bitirmekteyiz. Birçok meyveli ağaçları kaplayan bağlar, bahçeler ve biçilen ekin taneleri ve dolgun veya yüksek hurma ağaçları vardır. ‘Basık’ kelimesiyle uzun, düzgün veya yüklü anlamları vardır. Tomurcukları birbiri üzerine dizilmiştir. Yani birbiri üstüne dizilmiş çok veya içinde meyvesi çok, çünkü dalı, hurmanın ilk çıkan tomurcuğudur ki meyvesi içinde saklıdır. Kullara rızık olsun diye yetiştirmekteyiz. Bir beldeyi ölmüş iken onunla, o su ile diriltmekteyiz. Gelişme ve büyümeden kesilmiş kuru toprağa hayat vermekteyiz. İşte dirilip kabirlerden çıkma da böyledir. Yani ölü bir beldenin bir su indirmekle dirilmesi gibidir. Allah’ın indireceği bereket ile sizin de dirilip çıkmanız, Allah’ın kudretinden nasıl uzak değilse bu da uzak değildir.”¹⁹⁷

7. Örnek:

*“Sadece tek bir sayha ile hepsi huzurumuza getirilmişlerdir.”*¹⁹⁸ Ayetinde bu götürülüşün nasıl olduğunu görmek mümkündür. Elmalılı’ya göre metninde geçen

¹⁹⁶ Kaf, 50/9-11.

¹⁹⁷ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VII, 228-229.

¹⁹⁸ Yasin, 36/53.

“muhtarun” kelimesi, suçluyu yakalayıp zorla onu mahkemeye getirmek anlamındadır.¹⁹⁹

8. Örnek:

*“(Firavun) kıyamet günü kavminin önüne düşer, derken onları suya götürür gibi ateşe götürür. Ne kötü sudur o varılan ateş! Hem burada arkalarından bir lanetle takip edildiler, hem kıyamet günü. Ne kötü bir destektir o, bu vurulan destek!”*²⁰⁰

Elmalılı, bu ayette cehennem ateşine su (vird), lanete ise destek (rifd) denilmesi tahakküm maksadıyla yapılmış gayet belîğ bir istiare yorumunu yapmıştır.

Kendi ifadesiyle bu ayeti şöyle yorumlamıştır: “Suya hararet söndürmek, ciğer soğutmak için gidilir, ateş ise bunun zıddıdır. Vird su hissesi, vürud suya gitmek, irad suya götürmek, mevrud da varılan sudur. İşte Firavun’un akıbeti böyle ciğer yakan bir sonuçtur. Ve Firavun’a uyanlar böyle bedbaht kimselerdir. Musa’ya bakmadılar da sonucu böylesine fena olan bir işe, Firavun’un işine uydular, onun arkasına düşüp gittiler. Böylece şu lanetle anılma işi, lanetle anılma bahşışı. Veya ne kötü bir ücret, ne kötü bir ödüdür şu lanetle anılma ödülü. Rifd aslında dayansın diye bir başkasına sağlanan destektir. Mesela eğerin veya semerin altına vurulan keçe, birine yapılan yardım, verilen atıyye ve ihsan rifd’tir. Burada cehennem ateşine vird, lanete de rifd denilmesi tahakküm yani ciddi görünür gibi yapılan alay ve istihzadır, gayet veciz ve belagatli bir istiaredir.”²⁰¹

9. Örnek:

“Nasıl, konukluk olarak bu mu hayırlı, yoksa o zakkum ağacı mı? Ki Biz onu zalimler için bir fitne kıldık. O, cehennemin kökünde çıkan bir ağaçtır. Tomurcukları

¹⁹⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI, 422.

²⁰⁰ Hud, 11/98-99.

²⁰¹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, IV, 568.

şeytanların başları gibidir. Şüphesiz onlar ondan yiyecekler ve karınlarını ondan dolduracaklardır. Sonra onlara, bunun üzerine kaynar sudan bir içecek var...”²⁰²

Elmalılı, şu yorumla meseleye şöyle yaklaşır: “Zalimleri en çok aldatan, meftun eden nokta, ağacın çiçek açıp meyvesini verecek olan noktalarıdır. Varidat (gelir) membaları gibi görünen o noktalar, öyle iğfal kardır ki, sanki şeytanların başları yahut reisleri gibidir. Nüzul, misafir gelir gelmez ikram için sunulan konukluk anlamındadır. Burada bu ifade gösteriyor ki, yukarıda cennetlikler için söylenen, henüz yeni gelene konulan ikramiye cinsinden olup, onlara onun ilerisinde öyle nimetler vardır ki, şimdi akıllar onu anlamaktan acizdir. İşte cehennemlikler içinde zakkum ağacı öyledir. Zakkum, Tihame’de biten küçük yapraklı, acı ve fena kokar bir ağacın ismi olup, aşağıdaki şekilde tarif edilen ve meyvesi, cehennemlikten konukluğu olan ağaç bununla isimlendirilmiştir. Ağaçtan çıkan tomurcuğu, meyvesinin doğum noktaları, sanki şeytanların başları gibidir. Buna üç mana verilmiştir:

1. Son derece çirkinlikten kinaye olmak üzere hayali bir benzetmedir.
2. Şeytanlar, çirkin suratlı korkunç yılanlar demektir.
3. Şeytanların başları, çirkin manzaralı, bilinen bir otun meyvesidir.”

Dördüncü bir mana olarak Elmalılı zalimleri en çok aldatan, meftun eden noktanın, onun çiçek açıp meyvesini verecek olan noktalarıdır. Gelir kaynakları gibi görünen o noktalar iğfal edicidir ki, sanki şeytanların başları yahut reisleri gibidir.²⁰³

2.2. TEFEKKÜRE DAYALI KONULARA DAİR TEMSİLLERE YAKLAŞIMI

2.2.1. Hak-Batıl

Elmalılı hak ve batılın ayrışması konusunda meseleye şöyle dikkat çeker: “Zamanlar olmuş ki, önceki dinlerin makulatının ruhu, karinesiz temsiller ile ifham ve

²⁰² Saffat, 37/62-66.

²⁰³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 436-437.

tamim edilmiş ve temsili, tersim ve teccim ile timsaller de takip etmiş ve bu suretle ruhlar unutulup putlara, timsallere perestiş olunmuştur... Kur'an ise, insan ruhunu meselden hakikata, temsilden tahkika terakki ettirmiş, tahkik ile temsil arasına karine-i zahire koyarak hak ile batılı birbirine karışmaktan korumuştur.”²⁰⁴

Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de hak ile batıl arasındaki ayırımı bazı temsiller aracılığıyla dikkat çekmektedir.

Ra'd suresinde hak ile batıl şöyle bir temsil ile karşılaştırılmıştır:

*“(Allah) gökten bir su indirdi de, vadiler kendi miktarınca sel oldu. Sel de, yüze çıkan bir köpük yüklendi. Bir ziynet eşyası veya bir alet yapmak için ateşte üzerini körükledikleri madenlerden de öyle bir köpük meydana gelir. İşte Allah, hak ve batılı böyle anlatır. Köpüğe gelince, atılır gider. İnsanlara fayda veren ise, arzda kalır. İşte Allah böyle meseller getirir.”*²⁰⁵

Elmalılı'nın bu ayeti, ayrı bir temsil olarak ele almanın daha yerinde olacağını belirtir. Şöyle ki: O'na göre; “Semadan inen ve hayata vesile olan halis su Kur'an'ın, hak vahyin temsilidir. Bunda beşerin hiçbir müdahalesi yoktur. Ocaklarda eritilen madenler de, beşerin kesb ve içtihiyalla ortaya çıkarılan hak bilgilerin temsilidir.”

Yani “Allah Teala, yeryüzüne, toprağa sudan başka altın, gümüş, bakır, kalay ve daha başka madenler de indirmiştir. İnsanlar bunları takı için veya kullanacak kap kacak, araç gereç yapmak için eritmek ve süzmek maksadıyla üzerlerine ocak yakarlar, onlarda Allah'ın her birine ihsan ettiği bir ısı derecesine gelince erirler, su gibi bir sıvı haline gelirler. Sel sularında olduğu gibi, bu eriyikler üzerinde de bir küf, bir köpük oluşur. Binaenaleyh birbirine benzeyen iki köpük bulunur ki, birincisinde insanın hiçbir rolü olmadığı halde, ikincisinde insanların emek ve çabaları da bulunur. Allah hak ile batıla böyle misaller getirir. Böyle temsiller ve tasvirler yapar. Şimdi o köpük, yani her iki misalde söz konusu edilen o kef, o köpük, atılır gider. Ki batıl işte böyledir. Hak ve hakikat kaynayıp coşarken, batıl her ne kadar bazen üste çıkmış görünse de nihayet

²⁰⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 244-245.

²⁰⁵ Ra'd, 13/17.

köpük ve ke  gibi atılır ve kaybolur gider. Amma insanlara faydası olan yerde mekseder, yani köpük gibi kaybolup gitmez, yerinde kalır. Su kısmen göllere nehirlerle katılır, kısmen de toprak altına sızarak yer altı su kaynaklarını oluşturur ve besler, pınarlar, kuyular halinde insanlara fayda sağlar. Süz lm   madenler de takı veya e  a yapılır. Elden ele dola ır, bir süre insanlar onlardan faydalanır.   te hak da böyledir. Gökten indirilen ve hayat kaynağı olan halis su, hak vahyinin, yani Kur'an'ı Kerim'in temsilidir. Ki bunda insan emeğinin hiçbir payı yoktur. Ocaklarda eritilip izabe edilen madenler de insan eli ve emeği ile insanların araştırma ve tecrübeleri ile elde ettikleri beşeri bilgilerin temsilidir. Ki bunda insan emeğinin hiçbir payı yoktur. Ocaklarda eritilip izabe edilen madenler de insan eli ve emeği ile insanların araştırma ve tecrübeleri ile elde ettikleri beşeri bilgilerin temsilidir.”²⁰⁶

Elmalılı'nın ele ald ı temsillerden birisi de    ayetlerde geçen temsildir:

*“Güzel memleketin bitkisi Rabbinin izniyle güzel çıkar, kötü olandan ise faydasız üründen başka bir şey çıkmaz.   te biz,   kreden bir kavim için ayetleri böyle a ıkl yoruz”*²⁰⁷

*“O Allah ki, rahmetinin önünde rüzgârları müjdeleyici yollar. Nihayet bunlar o ağır ağır bulutları hafif bir şey gibi kaldırıp yüklendiklerinde, bakarsın biz onları  lm   bir memlekete sevk etmi izdir. Derken ona su indirmi izdir de, orada her türlüsünden ürünler çıkar mı ızdır.   te ölüleri böyle  ıkaraca ız. Gerektir ki, düşünüp ibret alırsınız.”*²⁰⁸

Elmalılı, benzeri bir yaklaşımla iki ayeti beraberce değerlendirir. Şöyle ki: “Peygamberler ilahi rahmetin müjdecisi ve ne redicisidirler. Ta ım   oldukları mükellef kılınan şeyler ve hükümler, hayata vesile olan safi su ile dolu ağır bulutlar gibidirler.

²⁰⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, V, 138-139.

²⁰⁷ A'raf 7/58.

²⁰⁸ A'raf, 7/57.

Kur'an kalplerin ab-ı hayatıdır. Mükellef ve muhatap olan insanlar da iki kısımdır: Tayyipler ve habisler.”²⁰⁹

Ona göre ayrıca ayette şunlardan bahsedilmektedir: “Tam rüzgârlar, ağır bulutu kaldırıp yüklendikleri zaman ‘biz o bulutu ölü bir belde için sevk ederiz de o suyu o beldeye indiririz ve o su ile her türlü meyveleri çıkarırız ve çıkara gelmişizdir. İşte ölüleri, kabirlerinden böyle çıkaracağız. Şimdi siz düşünebilirsiniz. Bunları düşünür anlayabilirsiniz ki yaratmakta, emirde kendisinin olan ve tahrik ve irade ile bunları yapmaya ve ölmüş bir beldeyi yeniden diriltmeye kadir olan Rabbinizi ölüleri diriltebileceğinde şüphe yoktur. Fakat şunu da unutmamak gerekir ki yağmurun yağmasıyla her yer eşit oranda meyve vermez, her toprağın başlangıçta kuvveti bir olmaz. Yağmur yağar ve iyi belde toprağı iyi olan arazinin Rabbinin izniyle nebatatı iyi çıkar. Gerçi Allah’ın izni, iradesi ve kolaylaştırması olmazsa hiçbir şey olmaz. Fakat Allah’ın âdetinde yaratma ile emir arasında bir uyum bulunduğundan hoş ve iyi olan toprağın mahsulleri de yağmurla –Allah’ın izniyle’ bereketli güzel ve kolaylıkla çıkar. Fena olanın ise çıkmaz, çıkarsa da ancak zorla, pek az ve faydasız şey çıkar. Yağmurdan da istifade edilemez. Şu halde insan yerin iyiliğindeki önemi iyi takdir etmeli ve onun iyilik ve kötülüğünde kendisinin de bir sorumluluğunun olduğu unutulmamalıdır. İşte biz şükredecek her hangi bir toplum içindir ki, bu ayetleri böyle çevirip türlü türlü şekillere koyup tekrar ederiz ve daha da edeceğiz, demektedir.” Ayrıca bu ayette ilahi rahmet öncesinde müjdeleyici rüzgârlardan bahsedilmektedir. “Cenab-ı Hak yağmur yağdıracağı nimet ve hayat neşredeceği zaman önce durgun havaları oynatır, sükûnlarını harekete tebdil eder.”²¹⁰

*“Yüzüstü sürünerek giden mi daha doğru, yoksa dosdoğru bir yol üzerinde düzgünce yürüyen mi?”*²¹¹

Elmalılı, bir önceki ayette geçen, “Eğer O (Allah) rızkını size keserse kimdir size rızık verecek” denilmesini de nazara alarak şöyle yorum yapar: “İşte şeytanlıkta, batıl

²⁰⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 70.

²¹⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 69.

²¹¹ Mülk, 67/22.

fikir ve inançta giden kâfirler, nankörler böyle yeryüzünde gözlerini yalnız alçaklığa, aşağılığa dikerek ve kendilerinden başkasını görmeyerek yüzüstü sürüne sürüne giderler. Cehennemde de böyle sürünecektir. Artık onlar mı daha iyi yoksa iman ve irfan ile doğru bir cadde üzerinde eğilmeden dümdüz hakka giden, Allah'ı birleyen dosdoğru müminler mi daha iyi daha hidayet üzerine olur? Hangi taraftan olmalı? Hangisinin ardından gitmeli insan olan bir düşünmelidir. Şüphesiz İnsanlık, süfli hayvanlar gibi yerde sürünmekte, rızık yerde aramakta değil, doğru bir yol ve istikametle hakka doğru düpedüz gitmektedir. O halde insan olanlar yerin omuzlarında yürümek ve yaratıcının rızıkından yemek ve onun katına ulaşmak için ilk önce yaratıcının birliğine ve koyduğu hükümlerine iman ederek ve onun gösterdiği delilleri takip ederek manen ve maddeten doğru ve geniş yollar açmalı ve hakkın yolunda dosdoğru yürümelidir. İşte bu, dosdoğru yol ve hak din olan tevhid yoludur. O yolda düz gitmekte dosdoğru bir şekilde ahlak ve şeriat dairesinde yürümektir.”²¹²

Elmalılı tarafından ele alınan diğer bir temsil de şudur:

*“Binasını Allah korkusu ve rızası üzerine kurmuş olan mı hayırlıdır, yoksa binasını çökecek bir uçurumun kenarına kurup da onunla beraber cehenneme yuvarlanan mı? Allah zalimler güruhunu hidayete erdirmez. Onların kurmuş oldukları binaları, kalplerinde bir nifak ukdesi olup kalacak. Meğerki kalpleri parçalansın. Allah Âlimdir, Hâkimdir.”*²¹³

Elmalılı, ayetin çizdiği tabloyu şöyle anlatır: “Ayette geçen ‘cüruf’, dere kenarında, selin dibini yalayıp oymuş olduğu bıçak üzerinde kalan toprak veya çamur çıkıntısıdır ki, her an yıkılmaya hazır bir durumdadır. ‘Har’ ise, bunun geriden çatlamış devrilmek üzere bulunanıdır ki, bunun üzerine yapıldığı farz olunan bir binanın ne kadar çürük ve çökmeye mahkûm olduğu açıkça tasarruf olunabilir. İşte din işlerini nifak ve fitne üzerine bina edenlerin vaziyeti tamda buna benzer. Ve Allah zalimler güruhuna hidayet etmez. Necat ve selamette başarılı kılmaz. O halde binasını, yani dinin temelini Allah’tan bir takva ve rıza üzerine kuran mı daha hayırlı? Yoksa binasını çatlak ve

²¹² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 244.

²¹³ Tevbe, 9/109-110.

uçurumun kenarına kurup da bununla cehennem ateşi içine yıkılan mı? Burada geçen takva kelimesini Elmalılı şu şekilde açıklamıştır. Takvadan murat ittikanın ikinci mertebesidir ki yapmak veya yapmamak şeklinde herhangi bir günden sakınmak demektir. Binaenaleyh Allah'tan takva ve Rıdvan üzerine demek, Allah'a karşı suçlu duruma düşmekten sakınmak ve iyi amellerle rızasını ummak, yani (beyne-l havfi ve'r-reca) korku ile ümit arası sağlam kuralı üzere hareket etmek demektir.”²¹⁴

*“O (Allah) ki iki denizi birbirine sarmış. Şu tatlı, hararet keser, şu tuzlu acı. Aralarında bir ‘berzah’ ve ‘hicran mahcura’ koymuştur.”*²¹⁵

Elmalılı'ya göre bu ayette ehli iman ve ehli küfrü birer denize benzetmiştir. “O ki, iki denizi birbirine salıvermiştir, şu tatlıdır, hararet söndürür. Nil ve Fırat gibi ki iman sahibi olanlar da böyledir. Şu tuzludur, acıdır. Şab ve Uman gibi, kâfirler de böyledir. Aralarına da bir berzah koymuştur. Berzah, iki şey arasındaki bir engel, iki deniz arasındaki dildir. Ve bir hicr-i mehcür, aşılmaz bir serhat, yani bir nefret ve zıddiyet, bir sınırlı hat çizmiştir ki, birbirlerine karışmaları mümkün değildir. Böyle tatlı ve tuzlunun birbirine karışmaları mümkün değildir. Böyle tatlı ve tuzlunun birbirine karışmayarak evrende yer almış olmaları yalnız ve yalnız Yüce Allah'ın koyduğu himayenin eseridir.”²¹⁶

2.2.2. İyi Söz-Kötü Söz

Kur'an-ı Kerim'de nazara verilen temsillerden birisi “iyi söz” ve “kötü sözün” karşılaştırıldığı temsildir. Konu ile ilgili Yüce Allah şu ayetini misal vermiştir:

*“İnsanlardan öyleleri vardır ki, bir ilme dayanmaksızın Allah yolundan saptırmak ve onu eğlence yerine tutmak için ‘lehve’l-hadis’i satın alır.”*²¹⁷ Ayetinin bildirdiği gibi, bazıları fena şeylere müşteri olur.

²¹⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 406.

²¹⁵ Furkan, 25/53.

²¹⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 79.

²¹⁷ Lokman, 31/6.

Elmalılı, ayeti şöyle yorumlar: “Bu “levhe’l hadis” kelimesi laf eğlencesi demektir. İnsanı oyalayan, işinden alıkoyan sözler, asılsız hikâyeler masallar, romanlar, tarih kılıklı efsaneler, güldürü lakırdılar, gevezelikler, şarkılar gibi eğleyici seslerdir. Bu ayetin iniş sebebinde deniliyor ki: Nadr b. Haris ticaretle İran’a gidiyor. Acemlerin hikâyelerini, efsane kitaplarını getiriyor ve bunları Kureyş’e okuyarak: ‘Muhammed, size Âd ve Semud hikâyeleri söylüyor gelin ben size Rüstem’in, İsfendiyar’ın, Kisraların hikâyelerini anlatıyım.’ Diyor ve bu şekilde birçoklarının Kur’an dinlemesine engel oluyordu. Bundan başka güzel bir şarkıcı cariyeye almış, birinin Müslüman olacağını işittiği zaman onu alıp cariyesine: ‘Haydi buna yedir, içir, söyleyiver.’der, böylece eğlendirip: ‘Gördün ya bu, Muhammed’in çağırdığından, namazdan, oruçtan, onun önünde çarpışmaktan daha iyi değil mi?’ dermiş. İbnü Hatal da bir cariyeye almış, sövüp saymayı şarkı olarak söylermiş. Ayetin sonunda ‘İşte onlar için...’ diye çoğul kipi getirilmesine bakılırsa, bunların hepsinin de ayetin iniş sebebinde dâhil olması gerekir.”²¹⁸

2.2.3. Dünya Hayatı

Dünya hayatı ve çeşitli şekillerdeki tezahürleri de Kur’an-ı Kerim’de değişik temsillerle nazara verilen hususiyetlerin başında gelmektedir. Elmalılı, bu temsiller üzerinde de durup analizler yapmaktadır.

Elmalılı, “dünya hayatı” ifadesini “dünya denilen alçak hayat” şeklinde ele alır ve şöyle tahlil eder: “Dünya” kelimesi “en yakın” veya “en alçak” anlamında bir sıfattır. “Hayatı dünya” “dünyanın hayatı” değil, “dünya denilen hayat”, yani süfli-alçak hayat yahut bugün içinde bulunmak itibarıyla “en yakın bulunan hayat” demektir. Bu kelime ahiret kelimesi gibi onun mukabili bir isim olarak da kullanılır.²¹⁹

1. Örnek:

“Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir. (Nihayet hepsi yok olur

²¹⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI, 268.

²¹⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, I, 402-403.

gider). Tıpkı şöyle: Bir yağmur ki, bitirdiği bitki çiftçilerin hoşuna gider. Sonra kurumaya yüz tutar da sen onu sararmış olarak görürsün. Sonra da çer çöp olur. Ahirette ise (dünyadaki amele göre ya) çetin bir azap ve(ya) Allah'ın mağfiret ve rızası vardır. Dünya hayatı, aldaniş metaından başka bir şey değildir.”²²⁰

Elmalılı'ya göre bu ayetin yorumu şu şekildedir: “Ahiret hayatına inanmayan kâfirlerin hoşuna giden bu dünya hayatının, hayvani bir hayat olduğuna işaret etmektedir. Dünya hayatı, yani ahireti kazanmak için kullanılmayan, ebedi cennet nimetlerini elde etmeye bir araç olarak bakmadan sadece dünyalık bir lezzet için çabalayan ve yorgunluktan başka bir meyvesi olmayan şu hallerden ibarettir. Bu hayat, boş uğraşlarla sürüklenip giden bir yerdir. İnsanı faydalı işlerden alıkoyup, asıl yapması gereken vazifeden uzaklaştırıp, vaktini öldürtmekten başka bir işe yaramayan eğlencelerdir. Dünya hayatının dışı süslüdür ve herhangi bir şeref bahşetmez. Aynı zamanda aranızda bir övünme yeri olup, üstünlük yarışına girilmiştir. Tefahür, övünme yarışı demektir. Fahir ve iftihar ise, kişinin kendinde başka şeylere güveniş övünmesidir, mal ve evlatta çokluk yarışı, bir gururdur. İşte sırf dünya için yaşayanlara hayat, bunlardan ibarettir. Bir yağmur misali gibi ki otu kâfirleri imrendirmiştir. Burada küffar, şer'an bilinen anlamı ile kâfirler demek olabilirse de İbn Mes'ud(r.a)'dan rivayet edildiği üzere çiftçiler, rençberler manasına tercih edilir.. Çünkü küfür, asıl lügat manasında 'örtmek' demektir. Çiftçiler de tohumu toprağa atıp örttükleri için onlara da bu vasıf verilmiştir. Otların bitmesi de hayvanat dolayısıyla önce çiftçilerin hoşuna gider. Ancak bu tabirin seçilmesi, bilinen tevriyede uzak değildir. Ahirete inanmayan kâfirlerin hoşlandıkları hayatın hayvani bir hayat olduğuna işaret için de kullanılmış olabilir.”²²¹

Ayetlerde dünya hayatıyla alakalı olarak verilen temsillerden biriside şöyledir:

²²⁰ Hadid, 57/20.

²²¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 432-435.

2. Örnek:

“Bakmaz mısın Rabbine, zıllı (gölgeyi) nasıl uzattı? Dileseydi onu sakın kılardı. Sonra, nasıl güneşi ona delil yaptık? Sonra nasıl tutup onu azar azar kendimize almaktayız.”²²²

Elmalılı bu ayete şu yorumu yapar: “Sema üzerimizde bir gölge gibi durmakta, bütün âlem ilahî himaye sayesinde (yani O’nun zıllinde) ayakta kalmaktadır. Bu ayette çokları Rabbinin yarattığına diye değerlendirmek gerektiğini söylemişler. Bazıları da ‘Baksana gölgeye Rabbin onu nasıl uzattı’ manasında bir kalp (yer değiştirme) gözetmişlerdir. Ve bu hazif (çıkartma) veya kalp(değiştirme)e bir nükte olmak üzere de ‘bakıştan gaye, eserde kalmayıp o eseri yapana varmak olduğuna ait bir uyarıdır’ demişlerdir. Bu şekilde Allah’a bakış soyut zatı itibarıyla değil, gölgenin uzaması hali gibi, Yüce Allah’ın fiil ve işleri ile ilgili şeyler kastedildiği anlaşılır. ‘Gölgenin uzatılması’ ifadesi şöyle ifade edilir. ‘Bilindiği gibi zıll, gölge demektir. Güneşin öyle vakti en yüksek noktaya gelişinden sonraki gölgeye Arapça’da ‘fey’ denildiği için, zıll kelimesi bazen ona karşılık olarak özellikle sabah gölgesine denirse de esasında geneldir. Yani mutlak gölge demektir. Gölge, ışık ile karanlık arasında hoş bir keyfiyet ve huzur ve istirahatın en önemli şartlarından olan bir nimettir. Kur’an da karanlıklar aydınlıktan önce getirilirken, gölge de, güneşin kızgınlığından önce getirilmiştir. Demek ki gölge, aydınlığın değil, yakıcı ışığın karşıtıdır. Şu halde karanlıklar gibi yok olmaya mahkûm olmayıp aydınlıkta bir çeşit beraberliği bulunan ve korunma manasını içine aldığı şeylere ve orada zevk ve huzur ile faydalanılan nimet hakkında da kullanılır.”²²³

3. Örnek:

“Ne yücedir O Allah ki, semada burçlar yapmış, içlerinde lamba ve bir de nurlu bir ay asmış.”²²⁴

²²² Furkan, 25/45-46.

²²³ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI, 74-75.

²²⁴ Furkan, 25/61.

Elmalılı, bu ayeti şöyle açıklar: “Burç kelimesi aslında yüksek köşk demektir. Gökyüzünde her yıldız topluluğuna, yani özellikle bir arada bulunan yıldız takımlarından her birerlerine burç veya suret ismi verilmiş ve kelimenin bilinen gerçek manası bu olmuştur. Arz haritasında şehirler ve şehir haritasında yüksek binalar nasılsa, sema haritasında da burçlar öyledir. Bize gökyüzündeki yıldızların birer topluluk halinde yer aldığını gösterir. Aslında bunların gerçek durumlarını buradan ölçüp kararlaştıramayız ama en azından görünüşleri ile aydınlanabiliyoruz. Bu şekilde gerçeklikleri ve adetleri hakkında bilgimiz olmadığından dolayı belirsiz olarak ifade edilir. Yıldızların iyice anlaşılması için burç taksimatı eski zamandan beri görüş olarak benimsenmiştir. Ayrıca bu ayette yüksek köşkler, kandillerle sema heyetinde yüksek bir şehrin, bir medeniyetin hoş manzarası ifade edilmiş, böyle yüksek bir sosyal manzaraya yükselmek hissi telkin olunmuştur.”²²⁵

“Bir kandil, sirac, ışık veren şey, kandil, lamba ki kastedilen güneştir. Bu kandiller ise güneşten başka büyük yıldızları da içine alır. ‘Bir de nurlu bir ay yarattı’ Kamer’i münir: Parlak ay, aydın aydır. Üç güne kadar hilal, ondan sonraya kamer ismi verilir. Münir; nurlu ve nurlandıran demektir. Görülüyor ki yüce Rahman’ın rahmetinin feyz ve bereketi gösterilirken gökyüzünün burçları ile tasvir edilmiş ve içine bir ışık kaynağı (güneş ve bir de parlayan ay konulmuştur.) Gayet sade görülen fakat bütün âlemin manzarasını içine alan bu parlak ifadede çok derin gerçekler barındırmaktadır.”²²⁶

4. Örnek:

*“Allah arzı sizin için bir beşik yaptı.”*²²⁷

Elmalılı’ya göre arz şöyle ifade edilir: “İnsanlar için atmosfer içinde böyle döşenmiş bir döşek gibidir. Evvela bu döşek hazırlanmış, beşer bu döşekte doğmuştur.”²²⁸

²²⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 84.

²²⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 85.

²²⁷ Taha, 20/53; Zuhruf, 43/10.

Elmalılı beşik kelimesini şöyle açıklamıştır: “Mihad: Bir beşik ve karyola gibi döşenmiş, hazırlanmış döşek demektir. Yeryüzü insanlar için uzay boşluğu içinde böyle döşenmiş bir döşek gibidir. Önce bu döşek hazırlanmış, insan bu döşekte doğmuştur. Bu döşekte yaşamakta, yine bu döşekte konaklamaktadır.”²²⁹ Allah insanoğlunu yaratmadan önce onun hayatının idame ettirebilmesi için insanın kabiliyetlerine uygun bir yer inşa etmiştir. İnsanın önceden belirlenen bir amaca yönelik hazırlandığı ve değerli olduğu buradan da anlaşılmaktadır.

5. Örnek:

*“Dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir.”*²³⁰

Bu ayeti Elmalılı şöyle yorumlamıştır: “Hayatı, dünya hayatından ibaret sananlar anlamalı ki dünya hayatı, yalnız dünya hayatı olması bakımından eğlence ve oyundan başka bir şey değildir. Dipsiz, sonu karanlık bir gafletten, faydasız oyuncaktan ibarettir. Bunun geçiş anlarını lezzet sayılan şeylerini bir an düşünüp de ölümü göz önüne getirenler bundan asla tereddüt etmezler. Bu nedenledir ki hayat, sadece dünya hayatından ibarettir, diyenlerin en büyük zevki onu unutmak için malayani şeylerle eğlenmekte oyunlarla vakit öldürmekte bulurlar. Herhalde dar-ı uhra, (ahiret evi), son vatan, ahiret hayatı eğlence ve oyundan küfür ve günahlardan korunan müttakiler hakkında hayırlıdır. Çünkü o devamlı hayat, halis faydalar, ebedi lezzetlerdir. Şu halde ey insanlar akıl etmez misiniz, aklınız yok mu ki dünya hayatının ne olduğunu düşünüp de takvaya (Allah korkusuna) sarılasınız. Hayat dünya hayatından ibaret deyip de öldükten sonra dirilmeyi ve kıyameti inkâr edenlerin hiç aklı yok mu ki, bu kadar gaflete dalarlar da eğlence ve oyun arasında koşarlar. Bu sevda ile Allah’ı peygamberi, ahireti inkâr eder. Küfür ve günahlardan sakınmazlar.”²³¹

²²⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, V, 424.

²²⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII, 489.

²³⁰ En’am, 6/32.

²³¹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, III, 412.

6. Örnek:

“...Dağları birer kazık/ direk yaptık.”²³²

Elmalılı bu ayeti şöyle yorumlar: “Bu da benzetme edatı söylenmemiş bir benzetmedir. Dağları birer kazık gibi yaptık demektir. Evtad: Yere veya duvara çakılan çivi ve kazık demektir. Kazık ve çivi; sıkıştırmak ve zorlama ile bağlama ve sabit tutma aracıdır. Nitekim bizde de ‘çivi çakmak’ bina yapmaktan kinaye olarak kullanıldığı gibi ‘kazık çakmak’ da bir yere sabit durmak ve ikamet etmekten kinaye olarak ebediyet manasında bile kullanılır. ‘Sanki dünyaya kazık çakacak!’ denildiği zaman sonsuz kalmak istiyor demekten kinaye olur. Bunun gibi Araplar da bir kazık çakılmadan bir ev kurulamayacağı bir atasözü gibi söylenir. Dağların birer kazık, birer direk yapılması, arz döşəğinin bunlarla sebat bulduğunu, eğer dağlar kaldırılıvermiş olsa o döşekte ikamet ve huzurun ortadan kalkacağına işaret eder. Yeryüzünde çıkıntıları bir sahaya çakılmış bir takım kazıkların görüntüsünü andıran ve bu şekilde nice bölgeler meydana getirerek onları üzerinde oturmaya ve medeniyete elverişli korunmuş yataklar halinde sınırlayıp sabitleştirmiş bulunan dağların yaratılış hikmeti Kur’an da başlıca ‘yeryüzünde insanları sarsmaması için sabit dağlar yarattık’²³³ gibi ayetlerde geçtiği üzere çalkanma ve sallanmadan korumak suretiyle sabitleştirme sağlayan baskılar manasında ifade edilmiştir. Bu sallantı ve çalkanışlar insan hayat bakımından jeolojik ve coğrafi olmak üzere birçok yönlerle ilgilidir.”²³⁴

7. Örnek:

“O (Allah) ki sizin için geceyi bir libas, uykuyu bir tatil ve gündüzü de nüşur (yeni bir hayat) kıldı.”²³⁵

Elmalılı, bu ayeti şöyle yorumlar : “Sizin için geceyi örtü kılan O’dur. Bu uzatılan gölgeden birisi, yeryüzünün gölgesi olan geceyi, vücudu örten elbise gibi

²³² Nebe, 78/7-10.

²³³ Nahl, 16/15, Enbiya, 21/31, Lokman, 31/10.

²³⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII, 490.

²³⁵ Furkan, 25/47.

üzerinize örtü yaptı. Güneş işaretinin bunaltıcılığından, düşmanın çekiştirici gözlerinden saklar ve dinlenme sebeplerinizden birini oluşturur.”

“Uykuyu bir sübat (istirahat yaptı.) Sübat, kesmek, durdurmak manasından alınmış olarak rahat ve ölüm manalarına gelir. Nitekim istirahat gününe sebt günü denilmiştir. Hastalığı dinip istirahat eden hastaya ‘mesbut’ denildiği gibi, ölüye de hayatı kesildiği için ‘mesbut’ denilir.”²³⁶

“Gündüzü de bir nüşur (yayılp çalışma zamanı) kıldı. Yani gecenin alınıp çekildiği gündüzü de yeniden bir hayata kalkış, bir öldükten sonra tekrar dirilim yaptı. Yani arzın gölgesi olan geceyi, bedeni örten elbise gibi üzerinize bir örtü yaptı. Uykuyu adeta bir ölüm, gündüzü de yeniden bir hayata kalkış, bir ‘ba’süba’de’l mevt’ kıldı. Yani bedeninizde zedelenen, uzuvlarınızdan ölen kısımlarınızı uykuda haberiniz olmadan telafi ederek yeniler ve sizden aldığı şuur ve idraklerinizi yine sabahleyin size geri verip önceki gibi maddi ve manevi hayatınızla sizi tekrar diriltir, uyandırır ve o zaman siz geceyi gündüzü fark eder, kendinizi ve geçmiş kazançlarınızı hiç kaybetmemiş, arada hiçbir durgunluk fasılası geçmemiş gibi bilir tanırırsınız. Ba’s bir dirilme olduğu ortaya çıkar. Bir yaprağın, bir tanenin, bir taşı düşmesiyle yıldızların hareketlerindeki düşme ve genel çekim aynı manada nasıl bir ve ondan bunları çıkarmak nasıl ilmi ise, uyuyup uyanmaktan öldükten sonra dirilmeyi anlamak ondan daha açık bir gerçektir. Geceleyin rahat döşeğinde tatil-i faaliyet ederek, ‘O Allah ki, geceleri sizi vefat ettirir.’²³⁷ Medlulünce ölmüş bulunanlar, sabahleyin o gölge kabzolunurken uyanıp hareket ve intişara başlar, yeni bir hayata atılırlar.”²³⁸

Gecenin bir elbiseye benzetilmesine Elmalılı’nın şu ifadeleriyle de bakabiliriz: “Nasıl ki elbise insanın ayıp ve kusur yerlerini örtmek, sıcaktan, soğuktan, haşerelerden korumak gibi bir takım faideleri haiz ise, gece de karanlığıyla başkalarından, düşmandan, yırtıcı hayvanlardan gizlenmek ve uyarıcı veya gammaz olan ziyanın

²³⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI, 77.

²³⁷ En’am, 6/60.

²³⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, III, 440.

ihlizazlarından saklamak ve aynı zamanda açıktan erilemeyecek bir takım maksatlara ermek için bir pusu hizmeti görmek gibi nice faideleri haizdir.”²³⁹

2.2.5. Yer, Gök ve Tabiat Olayları

Kur’an-ı Kerim de çeşitli tabiat olayları temsiller aracılığıyla anlatılmıştır. Arzın yaratılışına ve göklerin yedi kat yaratılışına ilişkin birçok ayette teşbih ve temsili anlatıma başvurulmuştur.

1. Örnek:

*“Sana hilalin durumlarından soruyorlar. De ki; Onlar insanların muameleleri ve hac için vakit ölçüleridir. Bununla beraber iyilik evlere arkalarından gelmeniz değildir. Lakin iyilik, haramlardan sakınanın iyiliğidir. Evlere kapılarından gelin...”*²⁴⁰

Elmalılı, bu ayete şöyle dikkat çeker: “Evlere arkadan girme ifadesinin bir gerçeklik tarafı vardır. Gerçek oluşu itibariyle, cahiliye halkının ihramda yaptıkları bu aksilik bir ibadet olmadığı gibi; kinaye manası itibariyle Resulullah’a (s.a.v.) astronomi sorusu sormak, ilahi hikmet ve hükümleri beyan ve tebliğ için gönderilmiş bulunan peygamberi - hâşâ- bir gökbilimci ve Kur’an’ı bir astronomi kitabı yerine koymak ve fen bilimcilerinin maksatlarıyla nübüvvet ilminin gereklerini ayıramamak, işe tarsinden başlamak demektir. Dolayısıyla ‘Siz böyle yapmayın, evlere kapılarından gelin! İşlere doğru yol ile layığı veçhile girişin, aksilik etmeyin. Bir sual sorarken de haddinizi bilin, malayani ile uğraşmayın!’²⁴¹ Mesajı verilmiştir. Bu cevap ve bu emir, çok anlamlı bir darbı mesel şeklinde kulağınıza küpe olsun da peygambere hilalin değişmesinin astronomik sebebini sormaktan şimdi vazgeçin. Önce kavminizin cahiliye ayeti olan şu aksiliğin ortadan kaldırılmasıyla kurtuluşunuzu düşünün ve onun sebeplerini sorun!” diyerek anlam çıkartmaktadır.”

Bununla birlikte ashaptan biri hilalin durumunu Rasulullah’a (s.a.v.) sorar. Buna dair şöyle rivayetler vardır:

²³⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI, 77.

²⁴⁰ Bakara, 2/189.

²⁴¹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, II, 26.

“Cahiliye devrinde bir erkek bir şeye niyet eder de zor gelirse, evine kapısından girmez, arkasından girermiş ve tam bir sene böyle kalırmış.”

“Ensardan bir kısmı umre yaptıkları vakit gökle aralarına bir engel sokmazlar, bundan sakınıp zahmete girerlermiş. Bu yüzden ihrama girdiklerinde eğer acil bir ihtiyaçları varsa eve, bağa, çadıra kapılarından girmezlermiş. Bina sahibi olan mahalle halkı evin arkasından bir delik deler, oradan girer çıkar veya arkadan bir merdiven atar, damdan aşarlar; çadır halkı olan göçebeler ise çadırlarının arkalarından dolanırlarmış ve bu cahiliye âdetini ‘iyilik’ sayarlarmış.”

“Cahiliye halkı ihrama girdikleri zaman evlerinin veya çadırlarının arkalarını delerler, oradan girer çıkarlarmış. Ancak dini gayretlerinden dolayı humus=kahramanlar denilen kabileler, yani Kureyş, Kinane, Huzaa, Sekif, Haysem, Amir İbn Sa’saa oğulları, Nasribn Muaviye oğulları ihramlı oldukları zaman dini işlerde kuvvetlilik davasıyla evlerine girmezler, çadırdaki gölgelenmezler, tereyağı ve keş yemezlermiş.” İşte zikredilen soru ile beraber, bu hadiselerden biri bu ayetin inmesine sebep olmuştur.²⁴²

Elmalılı’nın temsiller bağlamında ele aldığı ayetlerden birisi de şudur:

2. Örnek:

“*Rahman arşa istiva etti.*”²⁴³

Elmalılı bu ayeti şöyle yorumlar: “Alçaklı, yüksekli bu çeşitli yaratıkları, birbirine benzemeyen ve henüz bir tekrar ve birbirini takip devrine girmemiş olan ilk yaratılışlarıyla zaman zaman yarattıktan sonra hepsini hükmü ve tasarrufu altında tutarak, eşit bir şekilde hepsine sahip ve merci olarak, hepsi üzerinde dilediği gibi nizamlı ve muntazam bir ritimle hükümlerini de tatbikiye girişti. Yerden göklere, göklerden Arş’a varıncaya kadar bütün yaratıklar onun hüküm ve idaresinin altında andan ana, halden hale, şekilden şekile, devirden devire oluş ve yok oluş, farklılık ve benzeyiş ile değişip gitmekte; O ise son bulma ve bozulmadan, ıztırar ve değişimden

²⁴² Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, II, 24.

²⁴³ A’raf, 7/54.

uzak tam bir hâkimiyet ve tam mülkiyet ile hepsi üzerinde bir düzen hâkim; hepsinin üstünde mutlak bir yücelik ile ulu, her şeyden üstün bütün devletlerden, saltanatlardan üstün, yüceliğin en yüksek misali olan Arş-ı ala (en yüksek Arş)’dan da üstün ve daima üstün. Ve bununla beraber birbirlerine karşı mertebeleri ve dereceleri farklı olan bütün varlıklara tek ilah olarak rablığın yerine getirmektedir ki, bu hükümlanlık kayıt ve şartsız devamlıdır.”²⁴⁴ “Burada arş esasen ‘sakf’ demektir ki, bir binanın veya yerin ulvi muhitini teşkil eder. Bir eve nisbette tavanı, tavanına nisbette üstündeki çatısı, kubbesi, tepesindeki köşkü, tahtaboşu, cihannüması (terası) hep arş manasına dâhildir. Buna ilave olarak çadır ve çardak gibi yükselen ve gölge veren her şeye de denir. Bu şekilde Arş anlayışının en kesin gereği ulvilik ve üstünlük manasıdır. Bundan dolayıdır ki arş, hükümdarların oturdukları ‘taht’ anlamında meşhur olmuş ve tahtın gereği olan mülkten, izzet ve saltanattan kinaye de yapılmıştır.”²⁴⁵

Elmalılı bu konuda ayrıca şu açıklamaları yapar:

“Arşta cismaniyetin zaruriyeti iddia olunamaz. Bir hükümdarın tahtına cülus edip kurulması mefhumunda bile asıl maksud olan mana, cismani bir cülus değil, hükümdarlık sıfatıyla ittisafıdır. Bu öyle bir manadır ki, hükümdarın taht sayesinde değil, tahtın hükümdar sayesinde kıyamını ifade eder ve bir hükümdarın tahtında istikrarı, cismen taht üzerinde oturup kalması değil, hâkimiyetinde devam ve bekası demek olur. Fakat bu mana diğer hükümdarlarda ve tahtlarda tam, mutlak ve hakiki değil, geçici nisbi ve arızidir. Bunun mutlak hakikati ancak Allah Teâlâ’ya mahsustur. Şu halde istivadan bu mananın Allah da zati, tam ve hatta tamın üstü mutlak ve hatta mutlak üstü ve hakiki yani cismaniyet ve ruhaniyet gibi imkani bir vücud değil, zaruri bir vücud ile oluşmuş olduğu anlamına gelir.”²⁴⁶ Mücessime (Allah’ı bir cisim olarak kabul etmek); Arş’ı cismani bir tahta benzetmek ve Rahman’ın Arş’a istivasını maddi bir oturuş olarak anlamak; Kur’an’ın esaslarına, hükümlerine aykırıdır. Elmalılı bu

²⁴⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, IV, 47.

²⁴⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, IV, 51.

²⁴⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, IV, 53.

hususta Mücessime benzeri yorumlara şu yorumu yapar: “Aklen ve şer’an pek büyük bir cehalettir.”²⁴⁷

Temsil bağlamında Elmalılı tarafından ele alınan bir diğer ayet de şudur:

3. Örnek:

*“O (Allah) ki, rüzgârları rahmetinin önünde müjdecî göndermektedir ve Biz semadan tertemiz bir su indirmektediriz. Diriltelim diye bununla ölü bir beldeyi ve sulayalım diye mahlûkatımızdan nice hayvan sürülerini ve birçok insan kümelerini.”*²⁴⁸

Elmalılı’ya göre böyle denilmesinin sebebi şudur:

“Beşir müjdecî anlamına gelir. Yağmur yerine rahmet diye kullanılması iki nükteyi ifade eder: Birisi felaket tufanı olan yağmurdan sakınma; diğeri de, manasının diğeri nimetleri de içine aldığına işarettir. Çünkü rahmet, yağmurdan birçok yönden daha umumidir. Yani yalnız hava akımlarından ibaret olan rüzgârların değil, gaflet uykusundan uyandıran ilahi hareketler, fikri ve sosyal cereyanlar dahi ilahi rahmetin müjdecileri, dağıtıcılarıdır. Gerçi rüzgârların hepsi müjdecî değildir. Helak edici fırtınalar her şeyi mahveden şiddetli rüzgârlar, gürültülü rüzgârlar vardır. Nice milletler, uyuşmazlık ve ihtilaf çarpışmaktan yok olmuşlardır. Fakat ilahi rahmet de durgun havada gelmez. Önünde gönderilen rüzgârların müjdesiyle gelir ve onların yayılma seviyelerine göre intişar edip yayılır.”²⁴⁹

Burada her bir sıkıntıdan, afetten, can sıkıcı olaylardan sonra insanların bir ümitsizliğe düştüğü anlatılmaktadır. Fakat her sıkıntının arkasında bir rahmet olduğu ve Allah’ın da insanlardan istediğinin acizliklerinin ve fakirliklerinin farkına varıp dergâh-ı ilahiyeye gitmeleri anlatılmaktadır. Musibetler, sıkıntılar Allah’ın yoluna gitmeye bir kamçı olup peşinden Cenab-ı Hakk insanlara rahmetiyle lutf ederek onları boğucu, sıkıcı hallerden kurtarır.

²⁴⁷ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, IV, 53-54.

²⁴⁸ Furkan, 25/48-49.

²⁴⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI, 77-78.

4. Örnek:

“Aya da hurmanın eskimiş dalı haline gelinceye kadar menziller takdir ettik.”²⁵⁰

Elmalılı, ayetin yorumunda şu ince nükteye temas eder: “Bu teşbih pek bediidir. Zannedildiği gibi hilalin ilk ve son şeklini göstermekle kalmıyor, ayın o menzillerde giderken arz etrafında bir ayda kat ettiği yörüngenin bir mürtesemini de göstermiş oluyor. Ay güneş gibi istikrarlı bir şekilde akıp gitmez. Ona birtakım konaklar ve her konaklamaya göre bir ölçü tayin etmişizdir. Gezegendir, her gün bir konak yerine gelir, her konağa göre bir şekilde görünür. Her gece bir konağa konar da geleceğe kadar nuru arta arta sonra da eksile eksile son konakta iyice incelir. Hurma salkımının dip çöpüne benzetilmesinde geçen seneninki daha ince, daha eğri, daha renkli olduğunu ifade eder. Bu benzetmenin çok şaşırtıcı güzellikte olduğunu ifade eder. Ay’ın o konaklarda giderken dünya etrafında bir ayda kat ettiği yörüngenin bir hattını da göstermiş olduğunu belirtir.”²⁵¹

Buradaki ayette görülüyor ki Kur’an-ı Kerimde ki teşbih ve temsillerin hem zahiri hem de batini anlamları olduğunu ve bu manaların yıllar geçtikçe araştırmacılar ve bilim adamları tarafından öğrenildiği görülüyor. Ay’ın çeşit çeşit hallerinin olduğunu bu kadar güzel teşbih olunması insanları şaşırtıyor ve Kur’an okumanın bir ilim, bilim ve sanat olduğunu gösteriyor.

5. Örnek

“Biz bu Kur’an’ı bir dağın üzerine indirseydik, sen onu Allah korkusundan başını eğmiş, çatlamış görürdün.”²⁵²

Elmalılı’nın ifadesiyle, “Bilfarz Kur’an büyük bir dağ üzerine indirilmiş, dağa öyle bir şuur verilmiş olsaydı, semaya doğru baş kaldırmakta bulunan o ulu dağ bütün kasvetine rağmen haşyetullah şuurunu altında her türlü serkeşliği atarak çatlayıncaya kadar ilahi emirlere serfuru eder (baş eğer), bu derece müteessir olurdu. Ayrıca o dağı Allah

²⁵⁰ Yasin, 36/39.

²⁵¹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI, 417-418.

²⁵² Haşr, 59/21.

korkusundan çatlayarak başını eğmiş görürdün, o kaskatı dağ, o derece müeessir olur ve Allah'ın emirlerine saygı ile çatlayıncaya kadar itaat edip secdelere kapanırdı. Allah insanın kalbine öyle belîğ ve tesirli bir suretle indirdi ki, faraza büyük bir dağ üzerine indirilmiş ve dağa öyle bir şuur verilmiş olsaydı, göğe doğru başkaldırmakta bulunan o ulu dağ, bütün katılığa rağmen Allah korkusu altında her türlü itaatsizliği bir kenara atarak çatlayıncaya kadar İlâhi emirlere boyun eğer ve son derece etkilenirdi. Binaenaleyh akıl ve şuur kabiliyeti ile emaneti yüklenen bir taraftan cehennem ateşi, diğer taraftan cennet nimetleriyle kuşatılmış, istikbale doğru gitmekte olan insanların bundan daha fazla etkilenmesi ve uyanık olmaları gerekirken, o çok zalim ve çok cahil insanlar bundan müteessir olmuyor ve Allah'a saygı duymuyorlar, ayrıca Allah'ın hukukunu, nefislerinin vazife ve istikbalini unutmuş, iyilik ve kurtuluş yollarını düşünmez olmuşlardır.”²⁵³

6. Örnek:

*“O (Allah) ki size arzı zelul (emre âmâde) kıldı. Haydi, onu menakibinde (arzın omuzlarında) yürüyün ve O'nun (Allah'ın) rızkından yiyin...”*²⁵⁴

Elmalılı'ya göre bu ayetin yorumu şöyledir: “Yüce Allah, bu ayetteki ‘zelul’ ifadesiyle arzı uysal bir hayvana benzetmektedir. Zelul, boyun eğmek manasına gelen, esre ile ‘zill’ mastarından mübalağa sıfatıdır. Herhangi bir şeyden sana boyun eğen, yani istediğin gibi kolaylıkla çekip götürecek şekilde kullanmaya müsait bulunan uysal şeye zelul denir. Bunda asıl olan hakaret ve horluk manası değil, kolaylık, yumuşaklık, uygunluk yani uysallık manasıdır. Bir şey zelul olmakla beraber şerefli olabilir. Nitekim tevazu, yani mütevazı davranma bir şereftir. Yani zelul olmak, zelil olmayı gerektirmez. Taş gibi zorlukla kullanılan şeylere zelul denilmez, denilirse mecaz olur. Şu halde yeryüzüne ‘zelul’ denilmesi bir benzetmedir. ‘zelul hayvan gibi’ anlamındadır. Omuzlarında yürüme emri karinesiyle bunun sade bir koyun gibi eti yenen, sütü sağılan, yünü kırılan bir hayvan olmayıp, at veya deve gibi daha ziyade, binilen en mühim bir hayvana benzetilmiş olduğu anlaşılıyor ki bu konuda ilk akla gelen de Arap atı veya

²⁵³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 521.

²⁵⁴ Mülk, 67/15.

hecin denilen çok hızlı koşan devedir. Yer, bu suretle her türlü istifadeye müsait olarak binilen ve incitmeden yürüyen uysal bir binit halinde tasvir edilmiştir ki, bunda onun hissedilmeyecek kadar istekli ve seri bir hareketle sarsmaksızın yürüdüğünde de bir işaret vardır. Yani bu teşbihle arz, her türlü istifadeye müsait olarak binilen ve incitmeden yürüyen uysal bir binit halinde tasvir olunmuştur.”²⁵⁵

Elmalılı, ayetin yorumunda şu ince manalara da dikkat çeker: “Yerin omuzlarında yürüyün’ emri, yerin boyun eğmede nihai derecede olmasından kinaye olarak deveye teşbihi ifade etmektedir. Bu manaya göre ayet, ‘onda istediğiniz gibi tasarruf edin’ demektir. Güzel olmakla beraber burada ‘menakib’in ayrıca bir manası düşünülmeyerek ‘meşy’ (yürümek) fiili ile beraber kinaye veya istiare-i temsiliyye yapılmış olmaktadır. Bununla yetinmek ise, yerin omuzları denilen şeyleri araştırmaya lüzum göstermemiş olacağından, yeryüzünün etrafını keşfe çalışmak gibi gayretleri tahrik etmeye elverişli olmadığı zannedilebilir. Hâlbuki bu emir, yer üzerinde yayılma duygusu telkin ederek Müslümanlara az bir zaman içinde âleme dağılma yollarını açmış olan ilahi irşadlardandır. Şu halde menakib tabiri için de ayrıca bir mana düşünmek gerektir ki hülasa olarak ortaya şöyle bir mana çıkmıştır. Buna göre yerin omuzlarından maksat, yerin en yüksek, en uzak, yürümek için en zor ve nazik yerlerine kadar uzanan sırtı demektir ki bu da, dağları, tepeleri, ovaları ve dereleriyle bütün doğu-batı taraflarına, kuzey ve güney kutuplarına varıncaya kadar etrafını kuşatan alanın hepsini kapsar. Bu itibarlar ‘yerin omuzlarından maksat, yerin etrafıdır’ şeklinde yapılan tefsir, en kapsamlı tefsirdir.”²⁵⁶

²⁵⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 232.

²⁵⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 234.

2.3. İNSAN KARAKTERLERİNE DAİR TEMSİLLERE YAKLAŞIMI

2.3.1. Mü'min-Kâfir

Kur'an, doğru yol olarak gösterdiği ve tarifini yaptığı inanca sahip olan insanları mü'min olarak isimlendirmektedir. Mü'min kelimesinin sözlük anlamı güvenen ve kendisine güvenilen demektir.²⁵⁷

Bir şeyi örtmek, perdelemek, gizlemek, uzak durmak ve nimete nankörlük etmek anlamlarındaki “ke-fe-ra” kökünden türeyen kâfir, sözlükte bir şeyi örten, gizleyen ve nimete, iyiliğe nankörlük eden demektir. Tohumu toprağa gömüp örten çiftçiye de ‘kâfir’ denilmiştir.²⁵⁸

Bu bağlamda, Kur'an da mümin ve kâfir karakterleri üzerinden pek çok temsilin yer aldığını görmekteyiz. Elmalılı da bu temsillerdeki incelikler üzerinde önemle durmuştur.

1. Örnek:

*“Hak olan çağrı (dua, ibadet) yalnızca O'na (olan) dır. Onların Allah'tan başka çağırdıkları ise, onlara hiçbir şeyle cevap vermezler. (Onların durumu) yalnızca, ağzına gelsin diye, iki avucunu suya uzatanın boşuna beklemesi gibidir. Oysa ona gelmez. Kâfirlerin duası, hep boşa gider.”*²⁵⁹

Elmalılı'ya göre bu ayette “Kâfirlerin Allah'tan başka davet ettikleri veya dua edip durdukları, yani namlarına propaganda yaptıkları kimseler, adak yapıp ihtiyaç arz ettikleri putlar, uğur saydıkları, adak adadıkları, yardım diledikleri ve imdada çağırdıkları kişiler onlara hiçbir şekilde icabet edemeyeceklerini, hiçbir dilediklerini yerine getiremezler. Ancak ağzına erişsin diye iki elini birden suya doğru uzatan susuz gibi, boşuna avuç açmış olurlar. Uzaktan avuç açmakla su gelip de insanın ağzına

²⁵⁷ Osman Kara, *Kur'an'da İnsan Davranışları*, Ark, İstanbul, 2017, 111.

²⁵⁸ İsfahanî, Hüseyin b. Muhammed er-Ragıb, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*, Daru'l-Kalem, Dımeşk, 1412, 620.

²⁵⁹ Ra'd, 13/14.

girmez. Bunun gibi kâfirlerin duası dalaletten başka bir şey değildir. Tamamıyla sapıklıktan ve batılla oyalanıp durmaktan ibarettir.”²⁶⁰ Burada gerçek dua ve sahte dua arasındaki farklar dile getirilmiştir. Genelde sahte duada Allah’tan başka dua mercii taştan, ağaçtan yapılmış putları koymaktadırlar. Şüphesiz putların hiçbirisi istekleri yerine getiremeyecekleri bilinen bir gerçektir.

Şu halde bu ayette yalnızca şuursuz putların değil, Allah’ın dışında tanrılaştırılan bir takım liderler veya şahısların o cansız putlar gibi, hiçbir duaya icabet edemeyecekleri, Allah’ın iradesi olmadan hiçbir isteği yerine getiremeyecekleri söz konusu ediliyor demektir.²⁶¹

2. Örnek:

*“Onlara, kendisine ayetlerimizi sunduğumuz, o adamın kıssasını da anlat; ayetlerden sıyrılıp çıktı, derken onu şeytan arkasına taktı, en sonunda da helak olanlardan oldu. Ve eğer dileseydik onu o ayetlerde yüceltirdik, fakat o alçaklığa saplandı kaldı ve kendi keyfinin ardına düştü. Artık onun ibret verici hali o köpeğin haline benzer ki, üzerine varsan da dilini uzatır solur, bıraksan da solur. İşte bu, ayetlerimizi inkâr eden kavmin misalidir. Bu kıssayı iyice anlat belki biraz düşünürler. Ayetlerimizi inkâr edip, sırf kendilerine zulmeden o kavmin hali ne kadar kötüdür.”*²⁶²

Bu ayeti Elmalılı şöyle yorumlar: “Kendi heva hevesine uyan o ayetlerden sıyrıldı, dinden çıktı, alçaldıkça alçaldı. Demek ki, yükselmesine ilahi irade meydan vermedi, kendi haline bırakıldı da bu düşüşten kurtulamadı. Bunun Hz. Musa zamanında İsrailoğulları âlimlerinden Bel’am b. Ebr veya Ken’aniler’den Bel’am b. Baura namında birisi olduğuna veya Araplardan Ümeyye b. Ebi’s-Salt es-Sakafi hakkında nazil olduğuna dair birkaç rivayet vardır. Bel’am’ın bazı ilahi kitaplara bilgisi vardı, duası makbul bir veli iken Arz-ı Mukaddes’e girme meselesinde Hz. Musa’nın veya Yuşa’nın aksine dünya sevgisi ile zorbalara arka çıkmıştı. Ümeyye b. Ebi’s-Salt da bazı din kitaplarını okumuş ve bir peygamberin geleceğine inanmıştı, o gelecek

²⁶⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, V, 134.

²⁶¹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, V, 134.

²⁶² Araf, 175-177.

peygamberin kendisi olması ümidine kapılmıştı. O sırada Hz. Muhammed’e (s.a.v.) peygamberlik verilince hasedinden dolayı küfre sapmıştır. Diyebiliriz ki, asıl kıssa Bel’am olduğu halde nüzul sebebi Ümeyye olmuştur. Fakat ayet şunu gösteriyor ki, kıssadan maksat herhangi bir şahsın tarifi değil, onun halini dile getirmek ve karakterini söz konusu etmektir. Mademki o heva ve hevesine uydu, dinden sıyrılıp çıktı ve insanlık bakımından alçaldı. İşte artık onun temsili bir köpek temsili gibidir, sen onu sevk etsen de keher, bıraksan da keher, yani onu yorsan da dilini çıkarıp solur, kendi haline bıraksan da dilini çıkarıp solur, hiçbir zaman ıstıraptan, acıdan kurtulamaz köpeğin en aşağılık hali de başka hiçbir hayvanda bulunmayan bu soluyuştur. İşte o kimsenin halindeki düşüş, köpeğin mesel olmuş olan bu aşağılık hali gibidir. Yani alçalmanın en son kertesidir.”²⁶³

3. Örnek:

*“O kâfirlerin meseli, sadece bir çağırma ve bağırmanın başkasını duymaz. Bir kulakla haykıranın haline benzer. Onlar, sağır dırlar, dilsizdirler, kördürler. Dolayısıyla da akıl da etmezler.”*²⁶⁴

Elmalılı’nın ifadesiyle; “Kâfirlerin hali o hayvanın haline benzer ki, bağırıp çağırmanın başka, bir şey işitmeyerek haykırır. Duyup dinlediği kuru ses, çıkardığı yine kuru sestir. Manadan haberi yoktur. Onlar bir takım sağır, dilsizler, körlerdir. Hiçbir şey anlamazlar. Sade huyu huy kuru gürültülere, çan sadasına, kaval sesine kulak verirler, haykırırlar. Bunlara söz söyleyecek, doğru yola davet edecek olanların hali de o hayvan çobanının haline benzer. Çoban onlara insan gibi, yiyiniz, içiniz, yayılınız derse anlamazlar, manasız seslerle ıslık, düdük çalar, bağırıp çağırarak azarlar, sürer, haylarsa bir şey duyarlar. İşte kâfirlerin durumu da böyledir. Bunlar, Allah’tan, peygamberden bir şey anlamazlar, manalı sözleri duymazlar, çan ve düdük sesleri arkasında dolaşırlar. Bunları işittikleri zaman haykırırlar, höykürürler. Yiyip içmek, yayılmak için yola gelirlerse, azarla ile haykırarak bağırıp çağırma ile gelirler.”²⁶⁵

²⁶³ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI, 176-177.

²⁶⁴ Bakara, 2/171

²⁶⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, I, 484.

Bu ayette misal verilenlerin “Hz. Peygamber (s.a.v.) ile müşrikler” olduğu şeklinde de yorumlanmıştır: Hz. Peygamber (s.a.v.) çoban, müşrikler bir sürü gibidir. Elmalılı’nın ifadesiyle; “Bunlara söz söyleyecek hak yola davet edecek olanların hali de o hayvan çobanının haline benzer. O yolda râilik etmesi iktiza eyler. Çoban onlara ‘İnsan gibi yiyiniz, içiniz, yayılınız’ derse anlamazlar. Manasız şeylerde ıslık, düdük çalar, bağırıp çağırarak zecreder, sürer, hay’larsa bir şey duyarlar. İşte kâfirlerin hali de böyledir. Bunlar Allah’tan peygamberden anlamazlar. Manalı sözler duymazlar. Çan ve düdük sesleri arasında dolaşırlar. Bunlar işittikleri zamanı haykırırlar, höykürürler ve yiyip içmek, yayılmak için yola gelirlerse, zecr ile haykırarak, bağırıp çağırmakla gelirler.”²⁶⁶

4. Örnek:

*“Amel olarak ne yapmışlarsa, ona varmışsındır da, onu bir heba-i mensur’a çevirmişsindir.”*²⁶⁷

Bu ayeti Elmalılı şöyle yorumlamıştır: “Heba: Bir pencereden güneş ışığı vurduğu zaman içinde uçuştığı görünen toz anlamına gelir. Mensur ise saçılmış demektir. Zaten dağınık demek olan hebayı bir de bu şekilde nitelemek, onu bir daha saçılmış olarak tasvirdir ki, o zerre hiç görülmez hale gelir. Burada temsili istiare vardır. Şöyle ki, bütün iş ve halleri isyan etmiş ve bundan dolayı idarecileri tarafından verilip bütün evrak ve tutanakları parçalanarak dağıtılıp yok edilmiş bir topluluğun haline benzetilmiştir. Veya kudüm (varmak), kasıttan mecaz olduğu gibi, büsbütün yok edilmiş, hiçe indirilmiş olan amel ve işlerinin de hedeflenen gayeden uzak kalması ve bir hedefe dizilmeleri mümkün olmaması nedeniyle saçılmış zerrelere benzetilerek teşbih-i müfred suretiyle ayrı ayrı birer istiare yapılmıştır. Yani o günahkârların, misafirleri konuklamak, akrabaları gözetlemek, çaresizlere yardımcı olmak, insanlığa yararlı bir iş yapmak gibi bazı işleri varsa bile, o inkârcılıkları ve azgınlıkları yüzünden hepsi yok olmuştur. Hiçbirinin karşılığında bir fayda ve iyilik görmezler. Yani kâfirlerin

²⁶⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, I, 483

²⁶⁷ Furkan, 25/23

amellerinin boşa çıkarılmasını isyan etmiş ve binaenaleyh hükümetleri tarafından varılıp bütün tutamakları parçalanarak dağıtılıp yok edilmiş bir kavmin haline benzetmiştir.”²⁶⁸

Ayrıca Elmalılı “hebaen mensura” deyimini ile ilgili olarak, bu temsili anlatımla günahkârların, misafir konaklamak, akrabaları gözetmek, çaresizlere yardımcı olmak insanlığa yararlı bir iş yapmak gibi bazı işleri varsa bile, o inkârcılıkları ve azgınlıkları yüzünden amellerinin hepsinin yok olacağının belirtildiğini söylemektedir. Hedeflenen gayeden uzak kalmaları sebebiyle saçılmış zerrelere benzetilmişlerdir. Hiçbirinin karşılığında bir fayda ve iyilik görmezler.²⁶⁹

5. Örnek:

“Böyle iken onlara ne oluyor ki, adeta arslandan ürküp kaçan yaban eşekleri gibi (hâlâ) öğütten yüz çeviriyorlar.” ²⁷⁰

Elmalılı bu ayette şuna dikkat çeker: “İşte Kur’an ile verilen Allah öğüdünden kaçan, onu dinlemek istemeyen budalalar öyle ürküp kaçıyorlar. Oysa o zavallı vahşi eşeklerin kaçmaları bir çaresizlik olmakla beraber yine de tehlikeden kaçmaktır. Onda belki bir kurtuluş, bir umut, bir fayda düşünülebilir. Ama ya öğütten kaçanlar, onlar tehlikeden değil, kurtuluştan, kurtarıcıdan kaçıyor, faydalarını bırakıp yok oluşa koşuyorlar.”²⁷¹

6. Örnek:

“Şüphesiz Allah müminlerin canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın aldı.” ²⁷²

Elmalılı ayeti şöyle yorumlamıştır: “Müminler bedel olarak canlarını, mallarını verecekler, bunun mukabilinde Cenab-ı Hak onlara cenneti verecektir. Bu alışveriş, zengin bir zatın velayeti altındaki bir çocuğa sermaye vererek ticarete sevk edip dükkân

²⁶⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI, 63.

²⁶⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI, 64.

²⁷⁰ Müddessir, 74/49-51.

²⁷¹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII, 431.

²⁷² Tevbe, 9/111.

açtırması ve başka müşteri aramayıp satacağı malı münhasıran kendisine satmasını şart kılıp, her aldığına kat kat fiyat vermesi gibi bir alışveriştir. Allah insanlara can ve mal vermiş ve onlarda muvakkat bir tasarruf ve faydalanmaya da izin vermiştir. Böylece kullar kendi şahıslarında ve mallarında geçici bir hürriyet ve mülkiyet hakkı ile yine muvakkat bir tasarruf ve faydalanmaya maliktirler. Fakat kullar bunları sırf kendileri ve kendi rıza ve ihtiyarları adına sarf edecek olurlarsa, Allah'ın ihsanı olan nimetleri, kendileri gibi fani olan maksatlar uğruna tüketmiş olacaklar ve ondan hiçbir kar ve menfaat elde edemeyecekler. Ecelleri geldiğinde her şeyden mahrum olarak büsbütün hüsrân azabı ile karşı karşıya kalacaklardır. Hâlbuki Allah'ın ihsanı olan can ve malı, kendileri için ve kendi mülkleri olarak değil de, hürriyetlerini ve tasarruf haklarını çok iyi kullanarak gönül rızasıyla Allah'a teslim ve Allah için ve Allah'ın emrine, Allah'ın yoluna sarf ederlerse Allah onları heder etmeyecek ve kendilerini cennet ile ödüllendirerek ebedi nimetlere erdirecektir.”²⁷³

7. Örnek:

*“Ayetlerimizi yalanlayan ve onlara imanı kibirlerine yediremeyen kimselere semanın kapıları açılmaz ve deve iğnenin deliğinden geçmeyinceye kadar cennete giremezler. İşte mücrimleri biz böyle cezalandırırız.”*²⁷⁴

Ayette geçen “devenin iğne deliğinden geçmesi” bizim “balık kavağa çıkıncaya kadar” meselemiz gibi bir şeyin muhale talikini ifade eder. Bazı müfessirler ‘cemel’ kelimesini ‘ceml’ şeklinde bir kıraatle deveyi halat yapmışlardır. Ancak cumhur ‘cemel’ diye okumuştur. Elmalılı bu konuya şöyle bir değerlendirme getirir: “Bir de deve girebileceği yere kendi girer. Halat ise, başkasının müdahalesi ile girer. Şimdi devenin iriliğinden başka, bizatihi hareketli bir canlı olması, sonra boynu, hörgücü, ayaklarıyla özel şekli dahi, bütün eğri büğrülüğü ve acaibiyle göz önüne getirildiği zaman iğne deliğine girmesindeki akıldan uzak görme fikri ve imkânsız oluşu hayale öyle bir kuvvetli teberruz eder ki bu kuvvet halatta yoktur. Hâsılı mana, o kâfirlerin cennete girememelerini bir müddet gayesi ile sınırlamak değil, onun mümkün olmadığını açık

²⁷³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV,409.

²⁷⁴ Araf, 7/40.

bir temsil ile anlatmaktadır. Şu halde devenin iğne deliğinden geçmesi, aslında mümkün müdür, değil midir diye bazı inkârcıların söylemi gibi boş yere tartışmadan başka bir şey değildir.”²⁷⁵

8. Örnek:

“Göklerin ve yerin Rabbi kimdir? Diye sor; ‘Allah’tır’ diye de cevap ver; sonra de ki: ‘Öyle ise O’nu bırakıp da kendilerine bile fayda sağlayacak veya zararı savacak güce sahip olmayanları veliler yerine mi koyuyorsunuz?’ Hiç âmâ ile gören bir olur mu? Yahut karanlıklarla aydınlık eşit olur mu?’ diye de sor. ‘Yoksa Allah’ın yarattığı gibi yaratan ortaklar koştular da bu iki yaratma arasındaki benzerlikten dolayı mı şaşırdılar?’ De ki: Her şeyi yaratan Allah’tır, O birdir, karşı konulamaz güce sahiptir.”²⁷⁶

Elmalılı’ya göre: “Âmâ Hak’dan gafil olan; basîr de Hakk’ı bilen hakikati kabul edendir. Yahut âmâ gafil mabud, yani put; basîr de her şeyi gören ve bilen gerçek mabud, yani Allah’dır. Küfür ve şirk kat kat karanlıklardır: delili yoktur, önü karanlık, sonu karanlık, katmerli bilgisizliktir. Marifetullah, yani Allah bilgisi ve Allah’ın birliği inancı olan tevhid ise bir nurdur. Önü, sonu belli, her bakımdan açık ve parlaktır. Akli olan nasıl olur da tevhid nurunu bırakır, şirk karanlığına saplanır!”²⁷⁷

9. Örnek:

“Onlar ağızlarıyla Allah’ın nurunu söndürmek istiyorlar. Hâlbuki kâfirler istemeseler de Allah nurunu tamamlayacaktır.”²⁷⁸

Elmalılı bu ayetin defalarca zikredilmesinin sebebini şu şekilde yorumlar: “Bu üstünlük bir defaya mahsus değildir, devamı gelecektir. Böyle olması için de dinin yükselme ve gerileme dönemlerinin olması gerekir, beşeriyetin geçireceği değişimler arasında bütün düşüşlerin seyri fisk, zulüm, küfür, şirk yüzünden gazap ve helake doğru

²⁷⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, IV, 39.

²⁷⁶ Ra’d 13/16.

²⁷⁷ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, V, 137.

²⁷⁸ Saff, 61/8.

gideceği gibi bütün gelişmelerin seyri de tevhid inancı ile hak dinin tecellileri olan ebedi hayatın esenliği ve mutluluğu amacına doğru yükselme biçiminde olacaktır. Gelip geçici heves ve arzuların ardında koşanların, günahkârların, haksızların, dinsizlerin başına kıyamet koparken, hak ehli olanların ise Allah'ın himayesinde Arş'ın zıllinde büyük murada erecektir.”²⁷⁹

10. Örnek:

*“Tıpkı şeytanın meseli gibi ki, hani insana ‘Küfret’ dedi de, o insan küfredince ‘Ben dedi, senden uzağım. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah’tan korkarım.’ ”*²⁸⁰

Elmalılı'nın ifadesiyle; “Şeytan: ‘inkâr et!’ diye emir verirken korkmamıştı da, aldatıp belaya soktuktan sonra azabı hatırlayarak korkacağı tutmuş ‘ben karışmam, ne halt edersen et’ diyerek savuşuvermişti ki, bu da bir şeytanlıktı. Münafıklar da böyle yapmışlardı ve böyle yapmaktadırlar.” Müfessirlerin çoğunluğu bu ayetteki şeytan ve insandan maksadın, şeytan ve insan cinsi olduğu görüşündedirler. Bu manaya göre uzaklaşma, kıyamet günü olacak demektir. “*çünkü ben Allah’tan korkarım*” sözünün dış anlamına en uygun olan mananın da bu olduğu söylenmiştir.²⁸¹

11. Örnek:

*“Onların ekserisine söz hak olmuştur (azaba hak kazanmışlardır) da imana gelmezler. Biz onların boyunlarına ağılal (boyunduruklar/bukağılar) geçirmişiz, onlar çenelerine dayanmıştır da, burunları yukarı gözleri aşağı somurtmaktadırlar. Hem önlerinden bir set hem arkalarından bir set çekmişiz, kendilerini sarmışızdır da artık görmezler.”*²⁸²

Elmalılı, ayetin “*Biz onların boyunlarına bukağılar geçirmişiz*” kısmını şöyle açıklar: “Bu hidayetlerine engel olan enfüsi ve içtimai (sosyal) alışkanlık ve şartların, kendilerinin kesbine bir karşılık halinde tab’ ve ilzamını tasvirdir. Çünkü tomruk ve

²⁷⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 18-19.

²⁸⁰ Haşr, 59/16.

²⁸¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 517.

²⁸² Yasin, 36/7-9.

kelepçe gibi bağlar ceza aletlerinden olmak itibariyle cebri olan fikriyatı değil, ferdin kesbine terettüp eden cezai bir ilzam ifade eder. Ayetteki ‘ağlal’, kelimesi ‘gull’ün çoğuludur. Boyunu çevreleyen ve boyun ile beraber iki veya bir eli de bağlayan demir kelepçe, bukağıdır, (bukağılar) hem ferdin fitri kabiliyetini yanlış hedeflere sevk eden bir cemiyet sultanının fena baskılarını, hem de batıl inançlar, çirkin alışkanlıklar, kötü huylar, taklit-taassup-heva gibi küfür ve masiyeti hoşlandırıp imandan kaçındıran fena melekeler ve keyfiyetlere nefislerin alıştırıla alıştırıla değişmez hale getirilmiş olmasını temsildir.”²⁸³

2.3.2. Şirk-Müşrik

Allah’a ortak koşmak veya O’nun sıfat ve niteliklerini başkasında görmek anlamında olan şirk, Allah’ın asla bağışlamayacağı bir günahtır. Bu fiilleri işleyenlere de müşrik denir. Kur’ân’da şirk ve müşriklerle ilgili olarak pek çok teşbih ve temsiller verilmiştir. Elmalılı da bu temsiller üzerinde bazı değerlendirmelerde bulunmaktadır.

1. Örnek:

*“Allah size kendinizden şöyle bir örnek getirdi: Kölelerinizden, verdiğimiz rızıklarda sizinle eşit haklara sahip olan ve birbirinizden çekindiğiniz gibi kendilerinden çekindiğiniz ortaklarınız var mı? Düşünen bir topluluk için ayetleri böyle ayrı ayrı açıklıyoruz.”*²⁸⁴

Elmalılı bu ayet-i kerimeyle ilgili şöyle yorum yapar: “Şirkin batıl olduğunu açık bir şekilde göstermek için verilmiş bir temsildir. Bunu kendinizden bir pay biçerek zorunlu bir şekilde anlayabilirsiniz. Yani, ‘Hiç sizin köleniz, uşağınız, hayvanınız, gibi elleriniz altında mülkünüz olan şeyler, Allah’ın size bahsettiği mülkünüzde şerikiniz, denginiz olur da, köle efendisine eşit olabilir mi? Olamaz değil mi? Hâlbuki sizin mülkleriniz Allah’ın vergisi, malikiyetiniz arızî ve gelip geçicidir. Bütün varlıklara, var etme yoluyla sahip bulunan Allah Teâlâ’nın ise, malik oluşu sonsuz ve O’nun mülkünden çıkmak imkânsızdır. Allah Teâlâ bu gerçekleri böyle ayırt edip anlatmıştır.

²⁸³ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI, 402.

²⁸⁴ Rum, 30/28.

Şimdi sizin mülkünüzden size şerik olmazken, Allah Teâlâ'nın mülkünden, mahlûkatından, kullarından kendisine şerik nasıl olabilir?"²⁸⁵ Bu ayette de görüldüğü üzere Yüce Allah misaller vererek olayları, durumları akıllara yakınlaştırıyor. İnsanlar kıyaslama yaparak meseleler ve konular hakkında daha açık, belirgin bilgilere sahip oluyorlar. İnsanların kendi davranışlarından örnek verilmesi ise işin garip tarafı. İnsan kendi yaptığı şeyleri reddedemeyeceği için çaresizce kabul etmesine mecbur bırakıyor. Böylelikle insan olaylar, meseleler hakkında daha dikkatli ve davranışlarına özen göstermesine neden oluyor.

2. Örnek:

*"Her kim Allah'a şirk koşarsa, öyle olur ki, sanki gökten düşmüş, (paramparça olmuş da) kendisini kuşlar kapışıyor veya rüzgâr onu ücra bir yere sürüklüyor."*²⁸⁶

Elmalılı'nın dediği gibi, "İşte şirk böyle helak edicidir, insanın kalbini didik didik didikler, uçurumlara sürükler."²⁸⁷ Öyle ki şirk insanı insan olmaktan çıkarır süfli bir hale sokar. Çünkü Allah insanı ahsen-i takvim suretinde yaratmıştır ona en mükemmel cihazatlar verilmiştir, onu halife-i zemin olarak yeryüzüne layık bir şekilde var etmiştir. Yaratılış gayesi ise yalnızca Cenab-ı Allah'a layık bir kul olmaktır, O'nun varlığını ve birliğini tasdik edip O'na kulluk etmektir. Bunun aksini yapan insan ise en kötü muamelatı hak etmiş olur ve buna müstahaktır.

3. Örnek:

*"Ey iman edenler! Müşrikler yalnızca bir pislikten ibarettir."*²⁸⁸

Elmalılı ayeti şöyle yorumlar: "Müşrik olmaları bakımından onlar sırf pislik demektirler. Şirk manevi pisliklerin en fenasıdır. Ayrıca bunlar taharetlenmezler, gusül ve abdest nedir bilmezler, cenabet gezerler, maddi pisliklerden sakınmazlar. Ne bedenleri, ne elbiseleri pislikten arınmaz. Bu bakımdan da kendileri aynen ve bizzat

²⁸⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 253.

²⁸⁶ Hac, 22/31.

²⁸⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, V, 488.

²⁸⁸ Tevbe, 9/28.

pislik değilse de öyle denecek kadar pislığe bulanmış ve batmış olan kimselerdir. Bundan dolayı da temiz değildir.”

Elmalılı, müşriklerin şer'an da aklen de necis olmalarının hükmünün, insan olarak yaratılmaları açısından olmadığını, kir gibi kendi kespleri açısından arızı bir durumdan kaynaklandığını söyler. Bu husus çok açık ve aşikâr olduğu içindir ki, mübalağa sığasıyla aynıyle pislik olarak gösterilmelerinde bir belagat vardır. Yani müşrikler de birer insan olmak bakımından bizzat ve doğuştan değil, müşrik olmaları dolayısı ile itikat ve amel yönünden pislığe battıklarını sanki bir pislik gibi iğrenilecek durumda olduklarından bahseder. Dışarıdan pislikleri görünmese bile şirkleri sebebiyle manevi olarak pis olmuşlardır.²⁸⁹

4. Örnek:

*“Onların meseli, (karanlıkta) ateş yakan kimsenin meseli gibidir. (Ateş) o kimsenin etrafındakileri aydınlattığında Allah onların nurunu giderir ve onları görmez bir halde karanlıklar içinde bırakır. Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Artık onlar dönmezler.”*²⁹⁰

Elmalılı “ateş yakan kimse” ifadesiyle Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kastedilmesinin mümkün olduğunu söylemiş ve bu görüşü şu şekilde açıklamıştır: “Ayetteki ‘Allah onların nurlarını giderir’ cümlesini birçok müfessir ‘Allah onların ateşlerini söndürdü’ şeklinde açıklamıştır. Fakat ateş sönmeden aydınlık devam ederken Allah’ın onların görececek göz nurlarını almış olması daha zahirdir. Takip eden ayette ‘Bunlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Bu halden dönüp evvelki nurlu hali bulamazlar’ buyrulmuştur. Artık kendilerine gelemmezler, tamamen sersem, şaşkındırlar. Binaenaleyh yolu nerede/nasıl bulacaklar? Bu surette yalnızca göz nurlarının değil aynı zamanda şuur ve idrak nurlarının tamamının söndüğü anlaşılmaktadır. Bu durumda kıssadaki ateş yakan kimse, nurları gidenlerin dışında bir kimse olduğu anlaşılmaktadır.”

²⁸⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 308-309.

²⁹⁰ Bakara, 2/17-18.

Elmalılı şöyle devam eder: “Yanan bir ateşin birden bire sönmüvermesi garip ise de, şiddetli bir rüzgâr gibi bir sebeple az çok yine alışılmış görünür. Fakat ılık dururken şuurun, görme kabiliyetinin esasından kayboluvermesi ilahi bir harikadır. Ve meselin en güzel noktasını teşkil eder. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) davet ve onun irşadı ebedi, fakat münafıkların anlayış nurlarını Allah almıştır. Ve belki bunların içinde başlangıçta kalbi iman da nasip olduğu halde, sonra bozgunculuğa sapan, kalben dinden dönerek imanının nurunu kaybedenler bile bulunmuştur. Kur’an’ın nazmı işte bu temsili, böyle mana tabakaları ile çok yönlü bir şekilde açıklamıştır.”²⁹¹

2.3.3. Nifak ve Münafıklar

Nifak, dışarıdan Müslüman gibi görünüp içten kâfir olmak, iki yüzlülük, dinde riyakârlık etmek gibi anlamlara gelmektedir. Kalbinde nifak olan kimselere ‘münafık’ denilmektedir. Psikolojik bir durum olan nifak bazı sebepler yüzünden İslam’a girip zahiren Müslüman görünmek, içten içe ise inançsızlığını ve inkârını gizlemek demektir.²⁹² Kur’ân’da, münafıkların durumları da bazı temsillerle beyan edilmiştir. Elmalılı bu temsiller üzerinde de durmakta ve bazı değerlendirmelerde bulunmaktadır.

1. Örnek:

*“Onları gördüğünde kalıpları hoşuna gider. Söylerlerse dediklerine kulak verirsin. Sanki onlar, duvara dayanmış keresteler/kütükler gibidirler...”*²⁹³

Elmalılı bu ayeti şöyle açıklar: “Oturdıkları yerde, dayanmış ahşap keresteler gibi dışları düzgün, endamları süzgün, hareketsizce kurulur, otururlar. Lakin içleri irfan ve şuurdan, gelişme kabiliyetinden mahrum, metanet ve salâbetten hali boş, kuru tahtalara direklere benzerler. Öyle ruhsuzdurlar ki istifade edilmesi lazım gelen sözler kulaklarına girmez, ondan istifade etmezler. Öyle cansız ve yüreksizdirler ki her sayhayı aleyhlerinde zannederler. Her duydukları kuvvetli sesi muhakkak kendi aleyhlerinde sanarlar ve korkarlar. Lehlerinde söyleneni bile aleyhlerinde düşünüp ürker kaçmaya çalışırlar. Sert bir öksürükten şüphelenirler. Hemen hemen pöh denirse ürkecek hale

²⁹¹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, I, 219-220.

²⁹² el-İsfahanî, *el-Müfredat*, 819.

²⁹³ Münafikûn, 63/4.

gelirler. Çünkü onlar içleri kurtlu haindirler. Hainler ise hıyanetin ucu yüreklerinde saklı olduğu için ‘hain korkak olur’ meselesince her vakit sırları açığa çıkar endişesi ile kuşku ve korku içinde bulunduklarından her şeyden nem kapar hale gelirler ve her sestten ürkerler. Yalan söylemeye alışkın olduklarından lehlerinde söyleneni de yalan kabul ederek hep aleyhlerinde mana çıkarırlar. Onlar katıksız hak düşmanıdırlar. Onun için onlardan sakın! Zira düşmanın en tehlikelisi gülererek sokulup yürekte parlayandır. Yani münaфіklardır.”²⁹⁴

2. Örnek:

“O gün sen erkek ve kadın müminleri nurları önlerinde ve arkalarında koşuyor bir halde görürsün... O gün erkek ve kadın münaфіklar iman edenlere şöyle diyecekler: ‘Bize bakınız, nurunuzdan bir parça alalım. Onlara denilecek ki: ‘Arkanıza dönünde bir nur araştırın!’ derken aralarına ‘kapısı olan bir sur geçilecek. Surun iç kısmında rahmet vardır. Dış yanında ise azap.(münaфіklar ve müminlere) şöyle bağışırlar: ‘Bizler sizinle beraber değil miydik?’Evet, derler. Lakin sizler kendilerinizi fitneye düşürdünüz. Fırsat gözlediniz. İskillendiniz. O kuruntular sizi aldattı. Sonunda Allah’ın emri (ölüm) geldi. O aldatıcı şeytan sizi Allah’a güvendirdi...”²⁹⁵

Bu ayetin tahlilini yapmış olduğumuz temsilde, nurun yanında nar da vardır. Elmalılı, temsilin bu kısmını şöyle açıklar: “Bu davet bir taraftan müjde, diğer taraftan uyarmayı muhtevidir. Bu davet, cennetin mukabilinde bir de cehennem ateşi gösteriyor. Bu ateşten kaçın, şu cennete koşun diyor. Münaфіkların da müjdelere ağızları sulanıyor, inzar (uyarı)dan da başları dönüyor. Ağızdan ‘Amenna’ diyorlar. Hidayet buraya kadar geliyor. Lakin kalplerine iman girmiyor. Çünkü iz’an nurları sönmüş. Fenalığa ceza veren adil bir Allah’a inanmak istemiyorlar.”²⁹⁶

²⁹⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII, 68-69.

²⁹⁵ Hadid, 57/12-14.

²⁹⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VII, 424.

3. Örnek:

“Yahut onların durumu, gökten yoğun karanlıklar içinde gök gürültüsü ve şimşekle sağanak halinde boşanan yağmura tutulmuş kimselerin durumu gibidir. Ölüm korkusuyla, yıldırım seslerinden parmaklarını kulaklarına tıkırlar. Oysa Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır. Şimşek neredeyse gözlerini alıverecek. Önlerini her aydınlatışında ışığında yürürler. Karanlık çökünce dikilip kalırlar. Allah dileseydi, elbette onların işitme ve görme duyularını giderirdi. Şüphesiz Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.”²⁹⁷

Elmalılı temsilin muhtevasını şöyle ifade eder: “Semanın her tarafından bardaktan dökülür gibi boşanmış kuvvetli bir yağmur onda türlü karanlıklar var. Gece karanlığı, kara sayyib (yağmur veren bulut) bulutu dünyayı kaplamış. Yağmurun kasaveti de bunlara munzam olmuş, insanın içini sıkıyor mu sıkıyor. Göz, gönül kararıyor mu kararıyor. Binaenaleyh, zulmetler katmerlenmiş. İçi zifiri karanlık. Bundan başka dehşetli bir gök gürültüsü, titreyici bir patlayışı, gürleyişi var ki, beyinlerde çatlıyor, afakda gürleyiyor. Bir de şimşek çakışı çakıp şakıdıkça parlayıp yıldırıdıkça bir ümit parıltısı gibi karanlıkları yarıyor, yürekleri ağza getiren bir halecan veriyor. Bunlara tutulanlar o ateşli kamçılardan, o dehşetli şelalelerden, yıldırımlardan parmaklarını kulaklarına tıkıyorlar. Bunu da ölüm korkusuyla, ölümden sakınmak için yapıyorlar. Lakin kulak tıkamak neye yarar? Korkunun ecele faydası ne? Allah bütün kâfirleri her tarafından, içlerinden dışlarından, dünyalarından ahiretlerinden kuşatmıştır”²⁹⁸ diyerek temsildeki edebi yöne dikkat çekmektedir. Allah’ın hükümlerinin her yerde geçerli olduğunu semadan zerrelere kadar göstermektedir. Kâfirler, ölümü unutmak için ve ölüm korkusundan kaçmaya çaba gösterecekler de, nereye bakarlarsa baksınlar Allah’ın kudretini görmekten kaçamayacaklardır.

Elmalılı temsilde ifade edilen ra’d ve berk yani gök gürültüsü ve şimşegin atıf vav’ıyla beraber zikredilmesini şöyle değerlendirir: “Bilmeyenler gök gürültüsünü şimşekten sonra, yıldırımı da bu gürültü ile gelir zannederler. Hâlbuki yıldırım şimşekle

²⁹⁷ Bakara, 2/19-20.

²⁹⁸ Yazar, *Hak Dini Kur’an Dili*, I, 248-249.

düşer. Esasen itibariyle gök gürültüsü de onunla beraber patlamıştır. Daha esasında gök gürültüsü, o yıldırımı çıkaran sarsıntıda sadmede, vuruştadır... Ses ağır gelir sonra işitilir ve geldiği zaman ‘size geçmiş olsun, bi-iznillah yıldırımı düşürdüm. Siz kurtuldunuz’ der.”²⁹⁹

2.3.4. Allah’tan Başkasını Dost ve İlah Edinenler

Allah’tan başka varlıkları ve güçleri kendilerine dost edinenlerin durumlarına ilişkin olarak Kur’ân’da pek çok temsiller verilmiştir. Elmalılı’nın bu temsiller üzerinde de durup bazı açıklamalar yaptığını müşahade ediyoruz.

1. Örnek:

*“Allah’tan başka dostlar edinenlerin durumu, örümceğin durumu gibidir. Örümcek bir yuva edinir; hâlbuki yuvaların en çürüğü şüphesiz örümcek yuvasıdır. Keşke bilselerdi!”*³⁰⁰

Elmalılı bu ayeti şu şekilde yorumlamıştır: “Allah’tan başka bir takım velilere tutunanların misali; Yani Allah’tan başkalarını ihtiyaçlarına karşı yardım eder, menfaatleri dokunur, işlerini görür, tehlikelerden kurtarır diye veli, sahip, koruyucu edinerek mabud sayanların örnek olacak halleri örümceğin örnek ve mesel haline benzer bir ev edinmiştir, hiç dini olmayanlar gibi büsbütün evsiz değil, bir sinek avlayacak kadar bir eve tutunmuştur. Fakat muhakkak ki evlerin en çürüğü her halde örümcek evidir.”³⁰¹ Kendini bile koruyamayan bu sahte ilahların ve onlara dayananların hali örümcek misali ile göz önüne serilmektedir. Allah’ın, bu ayette örümceği örnek göstermesinin sebebi, onun ‘evinin çürüklüğü’ ile meşhur olmasından dolayıdır. Fakat muhakkak ki evlerin en çürüğü herhalde örümcek evidir. Evinde ev kavramından bir şey yoktur; ne gölge yapar, ne korur. Bir rüzgârla harap olur. İşte o örümcek kafalı müşriklerin de dayanakları böyle çürüktür. Bütün tutundukları fanidir, yok olucudur.”³⁰²

²⁹⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, I, 222.

³⁰⁰ Ankebut, 29/41.

³⁰¹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI, 221.

³⁰² Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI, 221.

Beydâvî'ye göre “Örümceğin evinden muradın onların batıl dinleri olması da caizdir.”³⁰³ “Yani, o batıl din onlara bir fayda vermeyecek, ne azaptan kurtaracak, ne saadete erdirecektir.”³⁰⁴

2. Örnek:

*“Allah hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köle ile kendisine verdiğimiz güzel rızıktan gizli ve açık olarak Allah yolunda harcayan kimseyi misal verir. Bunlar hiç eşit olur mu? Hamd Allah’a mahsustur, fakat onların çoğu bilmezler.”*³⁰⁵

Elmalılı'nın ifadesiyle; “Hürriyetine sahip olmayıp başkasının mülkü olan aciz köleler ile hür olanlar ve özellikle güzel rızık ile rızıklandırılmış olup da ona muhtaç olanlara hayran hür kimseler eşit olur mu? Elbette eşit olmaz, değil mi? Allah'tan başkasının malı olan köle gibi hürriyetini verip bir mahlûka kul olmuş köleler gibidirler. Allah'tan başka ilah tanımayan, Allah'ın birliğine inanan Müslümanlar da hürler demektir.”³⁰⁶

3. Örnek:

*“Onlar mı hayırlı yoksa darda kalana kendisine yalvardığı zaman kendisine karşılık veren ve başındaki sıkıntıyı gideren, sizi yeryüzünün hâkimi kılan mı? Bir ilah mı var Allah'la beraber? Ne kadar da kıt düşünüyorsunuz?”*³⁰⁷

Elmalılı bu ayeti şöyle yorumlar: “Genellikle taştan, ağaçtan yapılmış putların/heykellerin hiçbirinin duaya cevap veremeyecekleri açık bir gerçektir. Bu yüzdendir ki ayette kullanılan ‘ve’l-lezine’ lafzı daha çok akıllı varlıklar için söz konusudur. Bu ayetteki manayı sadece putlara ait kılmak ve tefsir etmek eksik kalmaktadır. Şu halde burada yalnızca şuursuz putların değil Allah'ın dışında ilahlaştırılan bir takım liderler, büyükler veya şahısların da o cansız putlar gibi hiçbir

³⁰³ Beydâvî, Kadı, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, II, 210.

³⁰⁴ Eren, *Kur'an'da Teşbih ve Temsiller*, 87.

³⁰⁵ Nahl, 16/75.

³⁰⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, V, 248-249.

³⁰⁷ Neml, 27/62.

duaya karşılık veremeyecekleri söz konusu edilmektedir. Bu ayette dua mercinin yalnız Allah'tan olduğunu Allah'tan başka merci makamının olamayacağı belirtilir. Şuursuz, iradesiz, kudretsiz putların insanların isteklerini yerine getirebilecek bir durumda olmadığı da ifade edilmektedir. Putlara dua eden insanların da acizliklerini aciz bir şeye sunması katmerli bir belahet olduğu inkâr edilemez.”³⁰⁸

2.4. EMİR VE YASAKLARA DAİR TEMSİLLERE YAKLAŞIMI

2.4.1. İnfak ve Sadaka

Kur’ân’da infak ve sadaka gibi güzel ve yapılması teşvik edilen davranışlar da temsiller aracılığıyla muhatapların nazarına verilmiştir. İnfak, Allah’a güzel bir şekilde borç vermek demektir. İnfak edilenin yeri fazlasıyla doldurulur. İnfak karşılığında pek çok mükâfat vaad edilir. İnfak hakkında Yüce Allah şöyle buyurmuş:

*“Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allah dilediğine kat kat verir. Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir .”*³⁰⁹

Elmalılı ayette, şu manaya işaret etmektedir. “Dirilmenin sırrı ve hikmetin feyzi iledir ki mallarını Allah yolunda din uğrunda gönüllerinden gelen kendi tercihleriyle ve tam bir hoşnutlukla harcayanların yani gerek farz, vacip gerek nafîle ve sırf sevap amacıyla olsun, hayır ve iyi amellere mal harcayanların durumu ve kazancı öyle bir tanenin durumuna benzer ki ekilmiş yedi sümbül (başak) bitirmiş. Allah’ın hikmetiyle bir kökte çatallanarak yedi başak bitirmesine sebep olmuş. Hem nasıl başaklar her başakta yüzer tane var. Kısacası bire yedi yüz tutmuştur. Müminler bir taneyi bile küçük görmemeli. Yok, etmemeli ve Allah’tan hiçbir şeyi kıskanmamalıdır. Eğer bunu eken elimde bir tanecik var toprağa atsam bu da gidecek diyen ne kazanır? Öyle ise Allah’ın hikmet düzenine dikkat etmeli. Harcayacak şeyleri Allah yolunda harcamalı ve bundan çekinmemelidir. İnsanlar fesadı bertaraf edip ziraat ilmini ilerletecek olurlarsa, bu kadar mahsul alabilirler. O zaman ‘yeryüzünün erzakı bize yetiştiriyor’ diye kavga

³⁰⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI, 154.

³⁰⁹ Bakara, 2/261.

etmezler, ‘yetişmeyecek’ diye ümitsizliğe düşmezler. Lakin misale dalıp da asıl maksadı unutmamak gerekir. Maksat buğday toplamak değil, onları yerinde ‘fi sebilillah’ (Allah yolunda) sarf etmektir. Bu ekinin hâsılatı ise, asıl cennette biçilecektir ki işte o zaman bire yedi yüzden aşağı yok. Allah dileyeceğine böyle veya daha çok katlarda katlar.”³¹⁰

Yüce Allah sadakayı ise şu temsille nazara vermiştir:

*“Ey iman edenler! Sadakalarınızı minnet ve eza (başa kakmak-gönül kırmak) ile boşa çıkarmayın! O kimse gibi ki, insanlara gösteriş için malını dağıtır da, ne Allah’a inanır, ne ahiret gününe... Onun meseli, bir kaya meseline benzer ki, üzerinde biraz toprak var. Derken şiddetli bir sağanak üzerine iner de onu büsbütün topraktan mahrum bırakır... Öyleler kazandıklarından hiçbir şey istifade edemezler. Allah, kâfirler güruhunu doğru yola çıkarmaz.”*³¹¹

Elmalılı, bu ayeti şöyle yorumlar: “İnfak ve sadakaların kabul şartları bilindikten sonra Ey müminler! Sadakalarınızı yüze vurmak, başa kalkmakla iptal etmeyiniz, bunlardan biriyle sevabınızı kesmeyiniz, başa kakma ve eza karışan sadakalar sevapsız kalır. Ne Allah’a ne de ahiret gününe inanmayıp, malını insanlara gösteriş, iki yüzlülük için harcayıp infak eden münafığın sadakası gibi hiçe gider. Çünkü bunun hali üzerinde az bir toprak varken başına şiddetli bir yağmur yağmış da bomboş bırakmış, bir toz bile kalmamış, yalçın kayanın bu hali gibidir. Öyle bir sadaka böyle bir taş üstüne atılmış tohum gibi zayi olur gider.”³¹² Bu ayetten anlıyoruz ki verilecek sadaka yalnızca Allah rızası gözetilerek verilmelidir. Başa kalkılarak verilen sadaka zayi olup gider, kimseye fayda sağlamaz.

³¹⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, II, 192.

³¹¹ Bakara, 2/264.

³¹² Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, II, 195.

3. Örnek:

“De ki: “Gerçekten Rabbim kullarından dilediği kimseye rızık hem genişletir, hem daraltır. Her neyi hayra harcarsanız O, onun yerine başkasını verir. Hem O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.”³¹³

Elmalılı bu ayetteki “Hem O, rızık verenlerin en hayırlısıdır” ifadesinden kastın diğerlerinin gerçekten “rızık” (rızık) veren değil, O’nun rızıkını insanlara ulaştırmaya yarayan birer araç olduğunu³¹⁴ belirtir. Böylelikle insanların rızık, rızık verenlerin en hayırlısı tarafından teminat altına alınmıştır. İnsanların bu manayı düşünüp yapılan ibadette işime zarar gelecek, engel olacak düşüncelerinin de olmaması gerektiği manası ortaya çıkar.

4. Örnek:

“Allah’ın rızasını kazanmak arzusuyla ve kalben mutmain olarak mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yüksekçe bir yerdeki güzel bir bahçenin durumu gibidir ki, bol yağmur alınca iki kat ürün verir. Bol yağmur almasa bile ona çiseleme yeter. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir.”³¹⁵

Elmalılı bu ayette geçen “meyvelerini iki kat vermiştir” cümlesini, şöyle yorumlar: “Normal bir durumda mesela bin veren bu bahçe, bu yağmur nedeniyle iki bin vermiş bulunuyor. O kayayı cascavlak bırakan yağmur, bu tepede rahmetin ta kendisi olur. Bu benzetme yukarıdaki, bire yedi yüz ve daha kat kat vaadini aşağıya indirmiş değil, aksine bir daha katlamıştır.”³¹⁶

5. Örnek:

“Sizden biriniz arzu eder mi ki, hurma ve üzüm ağaçlarıyla dolu, arasında sular akan ve kendisi için orada her çeşit meyveden (bir miktar) bulunan bir bahçesi olsun da, bakıma muhtaç çoluk çocuğu varken kendisine ihtiyarlık gelip çatsın, bahçeye de

³¹³ Sebe, 34/39.

³¹⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 367.

³¹⁵ Bakara, 2/265.

³¹⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 195.

içinde ateş bulunan bir kasırğa isabet ederek yakıp kül etsin! (Elbette bunu kimse arzu etmez.) İşte düşünüp anlayasınız diye Allah size ayetleri açıklar.”³¹⁷

Elmalılı bu ayeti şöyle yorumlar: “Böyle felaketi kim ister? İşte iman ile iyiliklerin karşılığı ve sevabı böyle bahçeler (cennetler), bunların ihlâsına ve Allah rızası için olmasına engel olan imansızlık, riyakârlık, başa kakma ve eziyet etme ve diğer kötü amaçlar gibi kötülükler de kıyamet gününde o ateşli bora gibidir. Ahiret cennetlerinin bir yolu, ebedi, sonsuz nimetlerin tarlası olan ve içinde zorlamasız yaşanması gereken İslam yurdu da böyle güzel infak (harcama) ve salih amellerin meyvesi bir bağa, bir cennete; cebbar (zorba), zorlayıcı, kâfir, zalim düşmanların ve bunun gibi fasıklığın ve günahkârlığın, ahlaksızlığın, gayretsizliğin çabasızlığın onu kuşatması da bu ateşli boralar, kasırgalara benzer; hem dünyayı yakar, hem ahireti.”³¹⁸

2.4.3. Cihad

Cihad, İslâmî literatürde “dinî emirleri öğrenip bu emirlere göre yaşamak ve başkalarına öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, İslâm’ı tebliğ, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek” şeklindeki genel anlamı yanında fıkıh terimi olarak daha çok Müslüman olmayanlarla savaş, tasavvufta ise nefs-i emmâreyi yenme çabası için kullanılmıştır.

“Ey iman edenler! Sizi acı bir azaptan kurtaracak ticareti size göstereyim mi? Allah’a ve Resulüne inanırsanız, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda savaşırsınız. Eğer bilerseniz sizin için en iyisi budur.”³¹⁹

Elmalılı bu ayeti şöyle tefsir eder: “Beyan edileceği üzere sizi o azaptan kurtarıp, hürriyete kavuşturacak ve büyük murada erdirecektir. O ticaret nedir? Diye sorulursa şöyle beyan edilir. Allah ve Resulüne iman ederseniz, emirlerini tutar, verdiği haberlerin ve müjdelerin doğruluğuna inanırsanız, mallarınız ve canlarınızla Allah yolunda cihad edersiniz. Yani iman ile cihadı bütünleştirirsiniz. Bir hadiste zikredildiği üzere cihad,

³¹⁷ Bakara, 2/266.

³¹⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 196.

³¹⁹ Saf, 61/10-11.

İslam'ın örgücü yani kubbesidir. İslam binasının temeli iman, zirvesi ve en yüksek kubbesi, cihaddır.”³²⁰

2.4.4. Allah'ın İpine Sarılmak

Hablullah (Allah'ın ipi), Allah Teâlâ'ya kavuşma sebebi olan delil ve vasıta demektir. Yüce Allah tarafından belirlenen hayat tarzıdır. Bu ip, inanlarla Allah arasındaki ilişkiyi sağlamlaştırır ve aynı zamanda onları birbirine bağlar ve toplum hale getirir.

Allah'ın dini bir ipe benzetilerek, ona sarılmak gerektiği şöyle ifade edilmiştir:

*“Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın. Parçalanıp ayrılmayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini düşünün. Hani siz birbirinize düşmanlar idiniz de, O kalplerinizi birleştirmişti. İşte onun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun kenarında iken oradan da sizi o kurtarmıştı. İşte Allah size ayetlerini böyle apaçık bildiriyor ki, doğru yola eresiniz.”*³²¹

Elmalılı “hablullah” kavramını şöyle açıklar: “Hablullah (Allah'ın ipi), Allah Teâlâ'ya kavuşma sebebi olan delil ve vasıta demektir ki, “Kur'an, Allah'ın emrini yerine getirme ve cemaat, ihlâs, İslam, Allah'a söz verme, Allah'ın emri” gibi rivayetlerle tefsir edilmiştir ve hepsi birbirine yakındır. Bu ayetin cemaat ve ictimaiyyet (toplum bilimi, sosyoloji) ile emir olduğunda kuşku yoktur. Bununla beraber burada cemaat, hablullah (Allah'ın ipi) ile aynı değil, ona yapışmanın ürünüdür. Korkunç bir yolun kenarına çekilmiş olan bir ip veya bir kuyuya düşmüş olanları çıkarmak için uzatılmış bir ip ve ona gereğince iyice tutunmuş bir toplum düşününüz. İşte bu tasavvurdan meydana gelen sosyal kurul Kur'an etrafında devamlı yükselen bir İslam cemaatinin misalini teşkil edecektir.”³²²

³²⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 22.

³²¹ Al-i İmran, 3/103.

³²² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 406.

2.4.5. Gıybet ve Tecessüs

Gıybet, mümin bir kardeşinin duyduğunda hoşlanmayacağı tarzda arkasından konuşmaktır. Kişinin yokluğunda onun aleyhinde konuşulduğundan dolayı buna gıybet denir. Said Nursî, gıybeti şöyle tarif eder: “Gıybet edilen adam hazır olsaydı ve işitseydi, kerahet edip darılacaktı. Eğer doğru dese, zaten gıybettir. Eğer yalan dese, hem gıybet, hem iftiradır; iki katlı çirkin bir günahdır.”³²³

Gıybet ve tecessüs Kur'an-ı Kerim'de kötü hasletler olarak şöyle ifade edilmiştir:

*“Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir.”*³²⁴

Hiz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Bilir misiniz gıybet nedir?” ‘Allah ve Resulü daha iyi bilir’ dediler. ‘Kardeşini, hoşlanmayacağı bir şeyle anmandır’ buyurdular. ‘Ya söylediğim kardeşimde varsa?’ denildi. ‘Eğer söylediğin onda varsa gıybet etmiş olursun ve eğer onda yoksa o vakit ona iftira etmiş olursun.’³²⁵ Bu ayette de gıybet yasaklanmış ve kişinin ardından yapılan gıybet, ölü birinin etini yemeye benzetilmiştir. Bu da gıybetin tabii olarak, aklen ve şer'an kötülüğünü ve çirkinliğini tasvirdir. Gıybet edilen kimse, orada bulunmayıp söylenen sözü bilmemesi ve o anda kendisini savunacak durumda olmaması dolayısıyla bir ölü, hem de kardeş olan bir ölü ve o vaziyette onun kötülüğünü söyleyerek gıybet ile şerefine saldırmak bir ölünün etlerini parçalayıp yemek ve özellikle o saldıranın zannınca da fena ve bundan dolayı kurtlu bir leş halinde bulunan bu etleri hırs ve iştah ile seve seve yemek şeklinde bir canavarlık olmak üzere tasvir buyruluyor ki ifadedeki bir kaç kez yapılan mübalağa da dikkatten kaçmayacak kadar açıktır. Bir taraftan takrire, bir taraftan da inkâra ihtimali

³²³ Said Nursi, *Mektubat*, 466.

³²⁴ Hucurat, 49/12.

³²⁵ Müslim, Ebu'l-Huseyn b. Haccâc, *Sahîhu'l-Müslim*, Dâru İbn Hazm, Kâhire, 2008/1429, *Birr*, 70; Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünen-u Tirmizî*, Dâru'l-Marife, Beyrût, 2002/1423, *Birr*, 23.

olan soru, son derece iğrenç bir şeye sevgi ile alaka, fiili genelleme ile hem yalnız insan eti ile değil, kardeş eti yemekle, hem de sağ değil, ölü leş halinde yemekle temsil ediliyor. Ve insanın namus ve haysiyetinin eti ve kanı gibi ve belki daha önemli olduğuna işaret ediliyor. Demek ki, gıybet öyle sefil bir canavarlık ve gıybet eden öyle alçak bir canavar mesabesindedir.”³²⁶

2.4.6. Ahd ve Ahdi Bozmak

Ahd ve ahde vefa konusu, Kur’an-ı Kerim’in çokça üzerinde durduğu ve yerine getirilmemesi hususunda asla müsamaha gösterilmeyeceği konudur. Çünkü ahde vefanın bozulması durumunda toplumu birbirine bağlayan en kuvvetli bağ ve güven kırılmış olur. Onun yok olması demek toplumun parçalanması demektir. Bu sebeple Kur’an ahde vefayı emreder, vefasızlığı ise yasaklar.³²⁷

*“Rabbin Âdemoğullarının bellerinden zürriyetlerini alıp da, ‘Rabbiniz değil miyim’ diye onları nefislerine karşı şahit tuttu. ‘Bela’ (Evet Rabbimizsin), şahit olduk dediler.”*³²⁸

Elmalılı ayetin anlatımını fitri bir akd ve misak şeklinde değerlendirir. “Her insan yaratılıştan gelen bir bilinçle böyle bir taahhüdün altındadır. Kendini tanıma nimetinin gereği, kişinin haddini bilmesi ve kendisini yaratana şahitlik ederek O’nun hükmüne boyun eğmesidir. Şu halde kendini tanımanın tekemmül ettiği buluş çağından itibaren Allah’a karşı bu şehadet görevini ve kulluğunu yerine getirmesi insanın vazifesidir. Ona göre, bir misak tekvini olmakla beraber, ruhi ve kelami haysiyeti de haizdir. Dolayısıyla buna ‘mukavele’ demek hakikattir. Ancak bu hitap, lâfzî kelimeler ile değil, meleklerle olan tebliği gibi, nefsi kelimeler ile bir tebliğ tarzında telakki edilmelidir. Ayetin başında ‘biz şöyle dedik’ denilmemesi bu manaya işaret eder.”³²⁹

³²⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VII, 210.

³²⁷ Bkz; Bakara, 2/27, 40; Nisa, 4/155; Maide, 5/1.

³²⁸ Araf, 7/172.

³²⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, IV, 175.

2.4.7. Faiz

Riba, sözlükte; ziyadelenmek, fazlalanmak demektir. Mastar olarak faiz, ‘artık değer’ demektir. “Şeriat dilinde karşılıklı faydaya yönelik bir sözleşmede karşılık maksadıyla, hem de karşılıksız suretinde kendini gösteren bir yalancılık, bir çelişkidir.”³³⁰ Faiz yiyen kimsenin kıyamet günü kabirlerinden kalkışları şöyle tasvir edilmiştir:

*“Faiz yiyen kimseler şeytan çarpan kimse nasıl kalkarsa öyle kalkarlar, Bu, onların ‘alışveriş tıpkı faiz gibidir’ demelerindendir...”*³³¹

Elmalılı, bu tür kimselerin dünyadaki durumunu şöyle ele alır: “Esasen dokunmak demek olan ‘mess’ Arap dilinde ‘delirmek’ anlamına da gelir, mecnuna ve saralıya ‘memsus’ yani dokunulmuş, çarpılmış denilir. Bunlar anlaşılmasız gizli sebeplerden ileri gelen fena hastalıklar olduğu için cinlere ve şeytana nisbet edilerek ‘cin tutmuş’, ‘şeytan çarpmış’ denile geldiği de herkesçe bilinen bir şeydir. Bunların böylece şeytana nisbet edilmesi hakikat mi, mecaz mı olduğu meselesi ayrıca tartışma konusu yapılmış ise de, burada asıl mana aşikârdır ki, fenalığın dehşetini ve gizli sebeplere dayandığını göstermektir. Bunlar riba ile emek ve iş sahiplerinin çalışmalarının ürünü olan şeyi alıp, onunla geçindiklerinden tembellik içinde yatar, rahat ve hızlı bir şekilde yunamazlar, hemen kalkamazlar; pek çoğu yataklarında şeytan çarpmış gibi saatlerce gerneşerek, ağzını, yüzünü buruşturarak, sendeleye sendeleye kalkarlar. Bütün hayatları riba düşüncesi ile ve onun dedikodusu ile geçer, düştükleri zaman da bellerini doğrultamazlar. Fakat asıl mesele bu değil, bunlar karınlarını riba ile doldurduklarından dolayı bir hadis-i şerifte de beyan buyrulduğu üzere; Kabirlerinden kalkarken genellikle saralı veya deli halinde kalkacaklar ve bu hal onların belirgin özellikleri olacaktır. Miraç gecesinde Resûlullah (s.a.v.), ribacıları bu ayetin tasvir ettiği şekilde görmüş, bunlar kimdir diye sorduğu zamanda Cebrail bu ayeti okumuştur.”³³²

³³⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 236.

³³¹ Bakara, 2/275.

³³² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 241.

2.5. GEÇMİŞ ZAMANA YÖNELİK VE PEYGAMBER KISSALARINA DAİR TEMSİLLER

Kur'an-ı Kerim'in belli bir kısmı insanlara ibret olacak kıssalardan meydana gelir. Bazı kıssalar dağınık olarak farklı surelerde yer alırken bazı kıssalar da Yusuf ve Nuh surelerinde olduğu gibi tamamı tek kıssayı anlatır. Peygamber kıssaları dışında farklı olaylara da yer verilen kıssalar da vardır. *“Onların kıssalarında akıl sahipleri için bir ibret vardır.”*³³³ Ayetinde de belirtildiği gibi bu kıssalar akıl sahibi insanların ibret almaları için zikredilmiştir.

1. Örnek:

*“Ad kavmi de (Hud'u) yalanladı. Azabım ve uyarılarım nasılmış! Biz onların üstüne, uğursuzluğu sürekli bir günde gürültülü ve dondurucu bir rüzgâr gönderdik. İnsanları köklerinden sökülmüş hurma kütükleri gibi kaldırıp atıyordu.”*³³⁴

Elmalılı bu ayeti şöyle yorumlar: “Bu ayette geçen ‘sarsar’ soğuk veya gürültülü fırtına demektir. Uğursuzluğu devamlı bir günde ki uğursuzluğu, onların helak olmaları ile son bulmadı da, kıyamete kadar kabirde azap gördüler. Bazı astrologların zannettiği gibi o uğursuzluk, günün kendisi ile ilgili değildir. Yani o gün, herkes ve her şey için uğursuz olmayıp, sadece onlar hakkında uğursuz olmuştur. O insanları yoluyordu ibaresinde ise yani çekip koparıp alıyordu manası vardır. Sanki onlar, dibinden kopmuş hurma kütükleri gibidirler. Ad kavmini, iri bedenli bir kavim oldukları için başları kopup kopup devrildikçe, bu teşbihe masadak olduğunu söyler.”³³⁵

2. Örnek:

“Muhammed, Allah'ın Resulüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler. Onların, rükû ve secde halinde, Allah'tan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün. Onların secde eseri olan alametleri

³³³ Yusuf, 12/111.

³³⁴ Kamer, 54/18-20.

³³⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 350.

yüzlerindedir. İşte bu, onların Tevrat'ta ve İncil'de anlatılan durumlarıdır: onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler. Allah kendileri sebebiyle inkârcıları öfkelendirmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılar. Allah, içlerinden iman edip salih amel işleyenlere bir bağışlanma ve büyük bir mükâfat vaad etmiştir."³³⁶

Elmalılı, ayeti şöyle yorumlar: "İncil'deki sıfatları şudur: Bir ekin gibi filizini çıkarmış, yani çimi sürgünü yarmış, çatallanmış derken onu kuvvetlendirmiş, başak çıkarmaya başlamış derken kalınlaşmış derken safları üzere bir düzeye dizilmiş gövdelerinde zayıflık yok, yatık değil, dik ve düzgün, öyle güzel bir terbiye ile muntazam bir şekilde yetişmiş, öyle düzgün, öyle dolgun, öyle bereketli öyle ki ekincilerin hoşuna gider, toprak sahipleri ve eğitim öğretim üstadları onları gördükçe imrenir. İşte, Resûlullah (s.a.v.) ve ashabı böyle hoş, mükemmel, muntazam, güzel bir ekin gibi yetiştirilmiş bir ordudur. Burada Resûlullah'ın (s.a.v.) feyz-i ahlakı, talim ve terbiyesi ile ümmetine ruhen ve cismen verilen hayati nizam ve neşenin bir ifadesi ve Mekke fatihlerinin bir resm-i geçidi vardır. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashabı Allah'ın rızasını kazanmak için itaatte ve ibadette ihlâsla hareket etmişler, riyadan uzak durmuşlardır. Yüzlerindeki secde izi görülecek bir iz değil İbn Abbas'ın tabiriyle "İslam karakteri, tavrı, vakar ve tevazusudur."³³⁷

Elmalılı bu ayete şöyle dikkat çekmiştir: "Anlatılan bu kıssadan maksat şahsın tarifi değil, halini tefhim ve temsildir. Hz. Peygamber (s.a.v.) yalnız olarak kıyam etti, sonra Allah Teâlâ onu ekinin ilk çimi ondan doğarak etrafını saran filizlerle katlanıp kuvvetlendiği gibi yanındakilerle takviye etti. Zira bunun görünen şekliyle tohumu Peygamber, dalları ise ashabıdır. Şu halde bu yalnız ashabın değil, Peygamberle beraber ashabının bir temsili olmuş olur."³³⁸

³³⁶ Fetih, 48/29.

³³⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 181.

³³⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 182.

3. Örnek:

*“Biz üzerlerine tek bir sayha salıverdik. Ağıl çırpısı gibi kırılıp döküle kaldılar.”*³³⁹

Mealde “ağıl çırpısı” olarak ifade edilen “heşim-i muhtazar” terkinin Elmalılı şu şekilde yorumlamıştır: “Çoban ağılının etrafına hususi bir mekân olmak üzere çekilen çalı çırpının döğölüp çiğnenerek çürümüş olan kırıntıları gibi yahut çobanın ağılinda yaktığı çalı çırpının yanık kırıntıları gibi kırıla kaldılar. Bu teşbihin içinde düşünülecek çok manalar vardır.”³⁴⁰

4. Örnek:

*“Görmedin mi Rabbin nasıl etti Ashab-ı Fil’e? Onların tuzağını boşa çıkarmadı mı? Üzerlerine sürü sürü kuşlar (ebabil) saldı. Bunlar onlara siccilden taşlar atıyorlardı. Sonunda onları yenik bir ekine çevirdi.”*³⁴¹

Yenik ekin benzetmesini Elmalılı şöyle yorumlamıştır: “Hayvanların girip yediği, hurdahaş edip çiğnediği, berbat ettiği taze ekin gibi yaptı.”

Ayette geçen “me’kul” kelimesi yenmiş demektir. Bu teşbihin birkaç vechi vardır.

1- Aynı kökten gelen “ükal”, kurt yemiş, böcek yeniği olmuş ekin yaprağı demektir. Bu fil ordusunun muradlarına eremeden bedenlerinin de aynı o yenik yapraklar gibi delik deşik olmasından dolayı bu teşbih yapılmıştır.

2- Zer-i me’kul, yenilmiş ekin demektir. Burada iki mana vardır. Birinci mana, hayvanlar o ekini yemiş, çiğnenmiş, berbat olmuş taze ekin demektir ki kırılıp serilmelerini tasvir etmiştir. Diğer bir mana ise yenmiş olmasından dolayı gübre haline gelmiş, sonra kurutulup parçaları dağılmış demektir. Bu ise leşlerin kokuşarak gübre parçalarına benzetilmiştir.

³³⁹ Kamer, 54/31.

³⁴⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VII, 354.

³⁴¹ Fil, 105/1-5.

5. Örnek:

“Biz onları, o ashab-ı cenneti (bağ sahiplerini) denediğimiz gibi denedik. Onlar sabah olunca (o bağın mahsullerini) devşireceklerine yemin etmişlerdi. İstisna da yapmıyorlardı. (İnşaallah demiyorlardı.) Derken onlar uykuda iken Rabbinden bir dolaşan ona dolaşıvermişti de, o bahçe kapkara kesildi. Derken sabaha yakın birbirlerine seslendiler: ‘Haydi devşirecekseniz ürününüzü toplamaya erkenden koşun!’ dediler. Hemen fırladılar. Aralarında fısıldaşıyorlar, ‘sakın bugün bağınıza bir yoksul sokulmasın’ diyorlardı. Zanlarınca mahrum etmeye güçleri yeterek erkenden gittiler. Bağı gördüklerinde ‘Biz, dediler, herhalde yanlış gelmişiz. Hayır, hayır, mahrum edilmişiz.’ En mu’tefilleri ‘Demedim mi size, tesbih etseydiniz.’ dedi. ‘Sübhansın ya Rabbenâ’ dediler. ‘Bizler doğrusu zalimlarmışız.’ Sonra birbirlerini kınamaya başladılar. ‘Yazıklar olsun bizlere, bizler doğrusu azgınlarmışız. Ola ki Rabbimiz bize onun yerine daha iyisini verir. Biz bütün rağbetimizi çeviriyoruz.’ İşte böyledir azap ve elbette ahret azabı daha büyüktür, şayet bilselerdi.”³⁴²

Elmalılı’ya göre; buradaki cennet lafzından kasıt, dünya cenneti, güzel bahçe demektir. Daha derin bakışla da ‘vatan’ demektir. Cennet sahiplerinden maksat, o bahçeyi kullanma hakkı bulunanlardır. Bu kişiler ihlâslı amellerine hürmeten kurtulurlar. Kıssanın başında bu kişilere ‘ashab-ı cennet’ denilmesinin sebebi de bu hüsn-ü hatimeleri olsa gerektir. Onların sonu ancak Allah’a dönmek ve onu arzulamakla neticelendirilmiştir.³⁴³

Elmalılı, ayetin sonucuna şu yorumu yapar: “İşte böyledir azap. Bilenleri, bilmeye ve anlamaya yatkın olanları böyle dünyada uyandırır, yola getirir, hakka teslim ettirir. Daha büyük tehlikeden korunmasına ve daha büyük hayra ermesine sebep olur. Allah Teâlâ’nın bela vermesinin, acı azap ile cezalandırmasının hikmeti de budur. Ve elbette ahiret azabı daha büyüktür. Mala değil, canadır. Geçici değil, ebedidir. O bir kez başa geldikten sonra uyanmanın faydası olmaz. Onun farkına varıldıkça şiddeti artar. O, o kadar büyük ve şiddetlidir ki içine düşen kurtulmaz. Onun insanı uyandırmasının

³⁴² Kalem, 68/17-33.

³⁴³ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII, 273.

faydası dünya azabı gibi bizzat içine düşmeden önce bilinmesinde, uzaktan bilinip dünyada iken korunulmasıdır. Evet, ikisi de kesin bir uyanış faydası taşımakta, meydana gelmeden önce ilim ve iman ile önüne geçilerek korunabilmek hususunda ortaktır. Dünya azabı da fiilen meydana geldikten sonra olmasın olmaz. Bundan da korunmak ancak önceden bilinip mümkün olduğu kadar çaresine bakılarak sakınılmakla olur. Bununla beraber bu her nasıl olursa olsun geçer. Bu şekilde ilerisi için deneye dayanan bir ilim ile uyanık olma faydası bırakır. Fakat ahiret azabı sondur. O tecrübeye gelmez, artık bütün tecrübeler onda tükenmiş, neticesini vermiş bulunur.”³⁴⁴

6. Örnek:

“Onlara ‘ashab-ı karyeyi’ (o şehir halkını) temsil getir. Hani o şehre elçiler gelmişti. Onlara iki kişi göndermiştik, bunları yalanladılar. Biz de bir üçüncü ile kuvvet verdik de, varıp ‘biz size gönderilmiş elçileriz’ dediler. Onlar, ‘Siz dediler, ancak bizim gibi beşersiniz. Rahman hiçbir şey indirmedir. Siz surf yalan söylüyorsunuz. Rabbimiz bilir, inanın biz dediler gerçek size gönderilmiş elçileriz. Bize düşen ancak açık bir tebliğdir.’”³⁴⁵

“Hani biz onlara iki elçi göndermiştik de onları yalanlamışlardı.” Bunun zahiri, bunların Allah tarafından peygamberlik verilmiş resuller olduğunu gösterir. Açıklamanın asıl hedefinin temsil olması bakımından bunun bu şekilde buyrulması, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) peygamberliğinin şan ve şerefini temsilde açık denecek kadar bir işaretle göstermek içindir. Yani ikinin bir üçüncü takviyesi, Hz. Musa ve Hz. İsa’nın sonradan Hz. Muhammed’in (s.a.v.) peygamberliği ile güç ve takviyesini temsil ediyor. Önce Musa ve İsa’yı göndermiştik, bunları yalanladılar, sonra da Muhammed (s.a.v.) ile bunlara güç ve kuvvet verdik denilmiş gibi oluyor.³⁴⁶ Bu mesel, gerek üzerlerine azap hak olanları uyarmak ve gerek bir öğüt olan Kur’an’a uyanları müjdelemek sadedinde, peygambere vaat edilen inkılâpların mühim bir misalini vermektedir. Yani, Hristiyanlığın karşısında müşrik Romalılar nasıl söndüyse, İslâmiyetin karşısında da

³⁴⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII, 277-278.

³⁴⁵ Yasin, 36/13-32.

³⁴⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI, 407.

öyle devletler sukut edecek, “O’dur ki Resûlünü hidayet rehberi ve hak dinle gönderdi. O’nu her dinin üstüne çıkarmak için. Şahit olarak Allah yeter!”³⁴⁷ Ayetinin sırrı zahir olacaktır. Burada, bu şehrin Antakya, elçilerin de İsa’nın (a.s.) havarilerinden gönderilenler olduğu naklediliyor. O halde şehir halkının, memleket halkı ve anılan kavmin de Romalılar olduğu anlaşılır.”³⁴⁸

7. Örnek:

“Hani siz: ‘Ey Musa! Doğrusu biz, bir tek çeşit yiyeceğe katlanmayız. Bizim için Rabbine dua et de topraktan yetişen ürünler; sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan gibi ürünler çıkarsın’ demiştiniz. O da demişti ki: ‘Daha iyi olanı, daha aşağı olanla mı değiştirmek istiyorsunuz? O halde aşağılanmış olarak şehre inin, orada istedikleriniz var.’ Böylece onlara zillet ve meskenet damgası vuruldu, Allah’ın gazabına uğradılar. Bütün bunlar Allah’ın ayetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmeleri yüzündendir. İşte bütün bunlar, isyan etmeleri ve sınırı aşmaları sebebiyledir.”³⁴⁹

Elmalılı bu ayeti şöyle yorumlamıştır: “İsrailoğulları isteklerini dile getiriş şekillerinde kaybetmişlerdir. Çeşitlilik isteğinde bulunmakta esasen bir günah yoktur. Fakat bunu yaparken, bir taraftan eldeki nimetin yokluğu zamanında çekilen acıları unutmamak, diğer taraftan da yüce bir ruh haliyle ve temiz bir kalple hareket edip şükrü artırmak ve daha önemlisi, bedenin istek ve ihtiyaçlarına kapılıp edep ve terbiye dışına çıkmadan hareket etmek icap ederdi. Onların da ‘Rabbimize dua et’ diyecek yerde, edepsizce ‘Rabbine dua et’ diye imansızlık eseri göstermemeleri gerekirdi. İsrailoğulları’nın bu isteğinde, şüphesiz göçebelikten kurtulup, yerleşik hayata, şehir hayatına geçmek arzusu vardı. Fakat bu arzu, eğitim, ilim ve ibadet gibi yüksek bir maksat ve hedefe değil, bıldırcın ve kudret helvası yerine soğan ve sarımsak yiyebilmek için bayağı bir maksada dayanıyordu. Bunda da vaktiyle Mısır’da yaşadıkları sefil

³⁴⁷ Fetih, 48/28.

³⁴⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI, 406.

³⁴⁹ Bakara, 2/61.

hayata istek ve adeta hasret gibi bir maksat yatıyordu ki, bu da hürriyetin kadrini takdir edemeyip, köleliğe talip olmak demektir.”³⁵⁰

8. Örnek:

*“Tevrat’tan sorumlu tutulan ve sonra da ona karşı yükümlülüklerini yerine getirmeyenlerin durumu, ciltlerce kitap yüklenmiş eşeklerin durumuna benzer. Allah’ın ayetlerini yalanlayanların durumu ne kötüdür. Allah zalimler güruhunu doğru yola kavuşturamaz.”*³⁵¹

Elmalılı Tevrat’ın kısımlarına “esfar” denildiğinde burada kastedilenlerin öncelikle Yahudiler olduğunu belirtmektedir. Elmalılı bu ayeti şöyle yorumlar: “Bu temsil ile ilmiyle amel etmeyenlerin mesellerinin çirkin olduğuna bir tenbih vardır. Allah da zalimler topluluğunu hidayete erdirmez. Doğru yola çıkarmaz. Kendilerine hakkın delilleri gösterildiği halde onlara inanmayıp da tasdik yerine tekzibi koyan haksızların, o doğru yolu bulmaları mümkün değildir.”³⁵² Yüce Allah ilmin amelle birleşince mana bulacağını ve fayda sağlamayan ilmin insani vasıflarını kaybettirdiğini bu meselle çok açık bir şekilde ifade etmiştir.

9. Örnek:

*“Allah nezdinde İsa’nın durumu, Âdem’in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı. Sonra ona ‘Ol!’ dedi ve oluverdi.”*³⁵³

Bu ayeti Elmalılı şöyle yorumlar: “İncil gereğince Hz. Âdem’in (a.s.) beşerden bir babası olmadığı açıktır. Hz. Âdem (a.s.) ne Allah’tır ne de Allah’ın oğludur işte İsa (a.s.) da tıpkı onun gibidir. Yüce Allah, İsa’nın (a.s.) babası değil, yaratıcısı ve Rabbidir. Hak din budur. Bunu kabul etmemek Tevrat’ı, İncil’i ve İsa’yı (a.s.) yalanlamaktır.”³⁵⁴ Allah bu ayette açık bir ifadeyle Hristiyanlığın savunduğu teslis inancını yıkmış ve katiyen men etmiştir. İslam dininin temelinde tevhit inancı yatar.

³⁵⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, I, 309.

³⁵¹ Cum’a, 62/5.

³⁵² Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII, 33.

³⁵³ Al-i İmran, 3/59.

³⁵⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, II, 378.

Allah'ın oğlu diye isnad edilen bu fikir tevhit inancına aykırıdır ve asla kabul edilemez. İsa (a.s.) tıpkı Hz. Âdem (a.s.) gibi babasız yaratılmıştır, Allah'a bu yaratma zor değildir çünkü Allah 'Ol!' der oluverir, O'na zor yoktur.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılan konuları zihinlere yakınlaştırmak amacıyla birçok edebi üslup kullanılmıştır. Bu edebi üslupların başında şüphesiz en etkili olanları teşbih ve temsili anlatımdır. Bu teşbih ve temsiller, bir yandan akılları hikmetle ikna ederken diğer taraftan duyguları hareketlendirerek verilen mesajları doğru bir biçimde anlaşılmasını sağlar. Kur'ân-ı Kerîm'de “akletme” ve “tefekür etme” kelimelerinin bir arada kullanılması da bu açıdan dikkat çekicidir. Kur'ân'ın zengin ve edebi anlatımı bakımından en belirgin kısımlarından olan teşbih ve temsili anlatımı doğru anlamak için beyan ilminden faydalanmak gerekir. Başta mecaz, kinaye, istiare, tasvir olmak üzere beyan ilmine dair konuların bilinmesi, bu temsili üslubun anlaşılmasını kolaylaştırır. Bu açıdan temsilin teşbih ve istiareyle ilişkisi vardır. Öte yandan temsiller nasihat ve ibretle bağlı olduğu için kıssalarla da ilişkilidir. Bu kıssalara çoğu zaman ilginç ve ibretli olması sebebiyle “mesel” de denilir.

Teşbih ve temsillerin özelliklerinden bazıları da onların insanların akıllarıyla birlikte kalbine, hayaline hitap etmesidir. Akli ikna etmek için duyguları da etkileyen ve onları canlandıran ifadeler kullanılmalıdır. Anlaşılması en zor konuların bile herkesin anlayabileceği kapasiteye göre günlük hayatta her zaman müşahade edebileceği örnekler verilmiştir. Ancak insan zihninin tam anlamıyla idrak edemeyeceği bazı gaybî konular benzetme yaparak ve örnekler vererek anlatılabilir. Bu anlamda temsilin müteşabihle ilgisi vardır. Dolayısıyla Kur'ân da Allah'ın sıfatları, melekleri, haşır, hesap, cennet, cehennem bu yöntemlerle anlatılmıştır. Bu nedenle hataya düşmemek için müteşabihleri lafzî değil onları bir temsil olarak ele almak gerekmektedir.

Teşbih ve temsillerin özelliklerinden bir başka husus da getirilen örneklerin konularla son derece bağlı olmasıdır. Allah'tan başkasına tapanların, acizlikleri sinek meselinde en güzel şekilde anlatılmıştır. Kâfirlerin yaptıkları amellerin faydasız olduğunu seraba benzetmek, yine ilim sahibi kişilerin ilimleriyle amel etmemeleri durumunun kitap yüklü eşeğe benzetilmesi de bu kapsama girer.

Kur'ân'daki teşbih ve temsili anlatımda suretlere canlılık kazandıran, muhatabını olayın içine alan, ona yeni bir bakış açısı kazandıran tasvir metodu kullanılmıştır. Aynı

zamanda muhatabı daha fazla etkileyen, resmedilen sahnelere hareketlilik katan diyalog üslubu da sıklıkla kullanılmıştır. Kur'ân'ın mesajının muhataba ulaştırılması ve muhatabın dikkatinin istendiği yöne çekilmesi için soru üslubu, inkârcıların iddialarını çürütmek içinde istidlal üslubu kullanılmıştır.

Bu bağlamda biz de bu çalışmamızda Elmalılı'nın tefsirinde teşbih ve temsili anlatımın kullanıldığı ayetlere bakış açısını ve yorumlayış tarzını inceledik. Tefsirinde öncelikle ayetlerin mealini vermiş, ardından ayette geçen kelimelerin lügat manalarını vermiştir. Ardından o kelimenin hakiki manasını, ayette geçen muradı ifade etmiştir. Elmalılı bazı ayetlerin tefsirinde teşbih ve temsili anlatımı oldukça uzun ve kapsamlı ele almıştır. Kendisi de ayeti yorumlarken uzun teşbihlere ve temsillere değinip konuyu derinlemesine incelemiştir. Böylelikle anlaşılması zor olan ayetleri akla yakınlaştırıp ayetten çıkarılması gereken hakiki manayı okuyucuya sunmuştur.

Elmalılı'nın tefsir anlayışı geleneksel Kur'ân-ı Kerîm tefsiri yazan müfessirlerin anlayışıyla büyük oranda benzerlik göstermekle birlikte, farklı tefsir unsurlarını da içinde barındırır. En farklı yanları döneminin dini, siyasi hukuki vb. konularla yakından alakadar olması ve bunlara çareler aramasıdır.

Elmalılı'nın tefsirine baktığımızda ayetlerin mealinde sadelik ve veciz bir anlatım görmekteyiz. Genellikle tefsirinde kendi döneminde ortaya çıkmış olan yeni Türkçenin kavramlarını kullanmak yerine Osmanlıca kavramları tercih etmiştir. Bu kelimeleri kullanmasının bir sebebi de bu dönemdeki insanların, anlayışlarına uygun olmasından dolayıdır. Yerine göre nassın asıl manasından uzaklaşmamak için, dönemin ifadesini “sırât-ı müstakîm” kavramında olduğu gibi aynen kullanmıştır.

Elmalılı tefsirinde ayetleri bir araya getirip ardından meallerini vermiş ve tefsirlerini yazmıştır. Ayetler arası münasebet, nüzul sebepleri, kelimelerin açıklamaları, kıraât ilmi dikkate alınarak ayetlerin hükümleri açıklanmıştır. İtikatta Ehl-i Sünnet, amelde ise Hanefi mezhebi dikkate alınarak yazılmıştır.

Elmalılı tefsirin mukaddimesinde Kur'ân-ı Kerîm'in tanımını yapmış, ardından sure, ayet, mushaf kelimelerini izah etmiş ve Kur'ân'ın toplanması konusuna değinmiştir. Daha sonra tefsir, tevil ve meal kavramlarını açıklayarak bunların

özelliklerinden bahsetmiştir. Son olarak da Kur'ân-ı Kerîm'in faziletlerinden bahsedip mukaddimeyi tamamlamıştır.

Elmalılı, tefsirinde teşbih ve temsili anlatımı teferruatlı bir şekilde ele almış ve temsili anlatımı kendi ifadesiyle şöyle açıklamıştır: “Edebiyatta bir hakikati diğer bir hakikate veya bir hayale veya meşhur bir mesele benzeterek örneğe ait bir şekilde ifade etmeye ‘temsil’ adı verilir ki teşbih veya istiare, hakikat ve mecaz kısımlarına ayrılır.” Elmalılı'ya göre edebiyatta anlatma açısından temsilin, anlatımın beyanı ile ilgili büyük önemi vardır. Çünkü ona göre akıllar, kişinin kuruntularına ve vesveselerine maruz kaldığından dolayı düşüncelerin altında yatan gizli kısımları anlamaktan mahrum kalırlar. Temsil ise o kuruntuları akla uygun hale getirir. Hakikatleri, anlayışı zayıf ve cahil kimselerin bile anlamasına yardımcı olur.

Ona göre temsil, ince ve gizli düşüncelerin üzerindeki gizemli perdeyi kaldırıp onları anlaşılır hale getirir. Tanınmadık şeyleri tanıtır, görülmedik şeyleri görülmüş gibi ortaya çıkarır. Asıl marifet temsili anlatımın üslubunu bilip yerli yerinde kullanabilmektir. Ona göre kimi zaman, geçmiş dinler delilsiz temsillerle anlatılmış ve yayılmış. Temsili, tersim (resmetme) ve tecsim (cisimlendirme) metotlarıyla asıl manalar unutturulup suretlere ve sembollere odaklanılmıştır. Kur'ân, temsil üslubunu kullanarak gerçeklikten uzaklaşmamış tamamen temsili anlatıma da boğmamıştır. Görünenin hakkını hak, temsilin de temsil olarak anlaşılmasını sağlamıştır.³⁵⁵

³⁵⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 218-219.

KAYNAKÇA

- Akay**, Ali, *Kur'an'da Temsili Anlatım*, (Basılmamış Doktora Tezi), Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2003.
- Albayrak**, Halis, “Elmalılı Hamdi Yazır'ın Tefsir Anlayışı”, Elmalılı Hamdi Yazır Sempozyumu, Ankara, 4-6 Eylül 1991, Diyanet Yayınları, Ankara, 1993.
- Alusi**, Ebu'l-Fadl, *Ruhu'l-Meani*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 1985.
- Amir**, Fethi Ahmed, *Fikretu'n-Nazm Beyne Vücuhi'l-İ'caz fi'l Kur'an'i-l Kerim*, Mearif Yayınları, İskenderiye, 1991.
- Arıkan**, Emin, *Ateizimden İnanca*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1997.
- Ay**, Orhan, *Necati Bey Divanı'nda İrsal-i Mesel ve Temsili Teşbih*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2016.
- Bakıllânî**, Muhammed b. Tayyib, *İ'cazu'l-Kur'an*, Thk. Muhammed Şerif Sukker, Daru İhyai'l-'Ulûm, Beyrut, 1415/1994.
- Beyanunî**, Abdulmecid, *Darbu'l-Emsal fi'l-Kur'an*, Daru'l-Kalem, Dimeşk, 1991.
- Beydâvî**, Kadı, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.
- Bilgegil**, Mehmet Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri: Belagat*, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara, 1980.
- Bulut**, Ahmet, *Arap Dili ve Edebiyatında Emsal*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1984.
- Cabiri**, Muhammed Abid, *Arap İslam Kültürünün Akıl Yapısı*, Çev. Burhan Köroğlu-Hasan Hacak- Ekrem Demirli, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000.
- Carim**, Ali - Emin, Mustafa, *el-Belagatu'l-Vadiha*, İstanbul, 1991.
- Cevdet Paşa**, Ahmet, *Belağat-ı Osmaniye*, İstanbul, 1310.
- Cürcânî**, Abdülkahir, *Delailu'l-İ'caz*, Tashih ve haşiye: M. Reşid Rıza, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.

Cürcânî, Abdülkahir, *Esrâru'l-Belâğa*, Daru İhyai'l-'Ulûm, Beyrut, 1412/1992.

Çiftçi, Hasan, “Bir Fabl Olarak Fare ile Kedi Hikâyesinin Arkasındaki Mesaj”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 1, 1999.

Draz, Muhammed Abdullah, *En Mühim Mesaj Kur'an*, Çev. Suat Yıldırım, Işık Yayınları, İzmir, 1994.

Durmuş, İsmail, *Kinaye*, DİA, TDV yayınları, Ankara, 2002.

Ebu Şehbe, Muhammed, *el-Medhal li Diraseti'l-Kur'ani'l-Kerim*, Mektebû's-Sünne, Kahire, 1992.

Ebu Zehra, Muhammed, *el-Mucizetu'l-Kubrâ el-Kur'an*, Daru'l-Fikri'l-Arabî, tsz.

Eren, Şadi, *Kur'an'da Teşbih ve Temsiller*, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul, 2006.

Firûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Yakûb, *el-Kâmûsü'l-Muhit* (nşr. Mektebetü Tahkikü't-Türâs, Müessesetü'r-Risâle), Beyrut, 1987.

Gazzalî, Ebu Hamid, *Mişkatu'l-Envar*, Tahkik: Abdülaziz, İzzeddin Seyrevan, Alemu'l-Kütüb, Beyrut, 1986.

Gürkan, Menderes, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın İlmi Kişiliği ve Fıkıh İlmindeki Yerine Bir Bakış”, *İslam Hukuku Araştırma Dergisi*, Sayı 6, 2005.

Hâşimî, Ahmed, *Cevâhirü'l-Belâğa*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1999.

Hikmet, Ali Asgar, *Emsal-i Kur'an*, Çaphane-i Meclis, Tahran, 1333.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanu'l-Arab*, Thk. Emin Muhammed Abdulvahhab - Muhammed Sadık el-Ubeydi, Daru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1416/1996.

İbn Raşîk, Hasan el-Kayravani, *el-Umde fî Mehasini's-Şir ve Adabih*, Thk. Muhammed Karkazan, Daru'l-Mearif, Beyrut, 1409/1988.

İsfahanî, Hüseyin b. Muhammed er-Ragıb, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'an*, Daru'l-Kalem, Dimeşk, 1412.

Kara, Osman, *Kur'an'da İnsan Davranışları*, Ark, İstanbul, 2017.

Kazvinî, Hatib, *Telhis*, ysz., 1308.

Kasımî, Cemaleddin, *Mehasinu't-Te'vil (Tefsiru'l-Kasımî)*, Daru İhyai'l-Kütübî'l-Arabiye, 1957.

Koç, Turan, *Din Dili*, Rey Yayıncılık, Kayseri, 1995.

Kurtubî, Ebu Abdillâh, *el-Câmi' li Ahkâmî'l Kur'an*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.

Kutup, Seyyid, *et-Tasviru'l-Fenni fi'l-Kur'an*, Daru'l-Maarif, Kahire, tsz.

Kutup, Seyyid, *Kur'an'da Edebî Tasvir*, Çev. Kamil Çetiner, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2011.

Külekçi, Numan, *Edebi Sanatlar*, Akçağ Yayınları, İstanbul, 1995

Macit, Nadim, *Kur'an'ın İnsan-Biçimci Dili*, Beyan Yayınları, İstanbul, tsz.

Mevlevî, Tahir, *Edebiyat Luğatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1973.

Müslim, Müslim, Ebu'l-Huseyn b. Haccâc, *Sahîhu'l-Müslim*, Dâru İbn Hazm, Kâhire, 2008/1429.

Nursi, Said, *Sikke-i Tasdik-i Gaybi*, Rnk Neşriyat, İstanbul, 2012.

Paksüt, Fatma, “Dayım Merhum Muhammed Hamdi Yazır”, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Sayı 109, Ankara, 1993.

Râzî, Ebu Abdillâh Ebu'l-Fadl Fahrüddin Muhammed b. Ömer, *Mefatihul-Gayb*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2013.

Razi, Ebu Abdillâh Ebu'l-Fadl Fahrüddin Muhammed b. Ömer, *Nihayetu'l-İcâz fi Dirayeti'l-İ'caz*, (Thk. Bekri Şeyh Emin), Beyrut, 1985.

Rummanî, Ali b. 'İsa, *en-Nuket fi İ'cazi'l-Kur'an*, Thk. Muhammed Halefullah - M. Zağlul Selam, Daru'l-Ma'arif, Kahire, tsz.

Sabunî, Muhammed Ali, *Safvetu't-Tefasir*, Ensar Yayınları, İstanbul, 1987.

Saraç, Mehmet Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi: Belagat*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2007.

Sarmış, İbrahim, *Bir Edebiyatçı Olarak Seyyid Kutup*, Fecr Yayınları, Ankara, 1993.

- Soyalan**, Mehmet Yaşar, *Elmalılı Tefsirinde Kur'ani Terimler ve Deyimler*, Ağaç Yayınları, İstanbul, 2003.
- Subaşı**, Mehmet Hüsrev, “*Elmalılı Hamdi Efendi ve Hat Sanatımızdaki Yeri*”, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 109, Ankara, 1993.
- Suyutî**, Celaluddin Abdurrahman, *el-İtkân fi Ulumi'l-Kur'an*, Daru İbn-i Kesir - Daru'l-'Ulumi'l-İnsaniyye, Dimaşk, 1414/1993.
- Tirmizî**, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünen-u Tirmizî*, Dâru'l-Marife, Beyrût, 2002/1423.
- Türkçe Sözlük**, Tük Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.
- Ulutürk**, Veli, *Kur'an'da Temsili Anlatım*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.
- Yavuz**, Ömer Faruk, *Kur'an'da Sembolik Dil*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2006.
- Yavuz**, Yusuf Şevki, “*Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır*”, DİA, İstanbul, 1995.
- Yavuz**, Yusuf Şevki, *Kur'an-ı Kerim'de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, İlim ve Kültür Yayınları, İstanbul, 1983.
- Yazıcı**, Nesimi, “*Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Basın Hayatı ve Yazarlığı*”, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.
- Yazır**, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, 1992.
- Yıldız**, Rifat, *Elmalılı Hamdi Yazır'ın Nüzul Sebepleri Değerlendirmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans tezi), Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2006.
- Yurt**, Mehmet Emin, *Fahrudin Razi'ye Göre İ'câzu'l-Kur'ân (Mefâtihu'l-Gayb Tefsiri Bağlamında)*, Gece Akademi, Ankara, 2019.
- Zebidî**, Muhammed Murtazâ el-Hüseynî, *Tâcü'l-Ârûs min Cevheri'l-Kâmûs*, Thk. Abdussettar Ahmed Ferac, et-Turasi'l-Ârabi, Kuveyt, 1965.
- Zemahşerî**, Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf*, Thk. Muhammed Abdusselam Şahin, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415/1995.

Zerkânî, Muhammed ‘Abdulazim, *Menahilu’l-İrfan fî Ulumi’l-Kur’an*, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1409/1988.

Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. ‘Abdillah, *el-Burhân fî ‘Ulumi’l-Kur’an*, Thk. Yusuf Abdurrahman Mer’aşli - Cemal Zehebi - İbrahim el-Kurdî, Daru’l-Maarif, Beyrut, 1415/1995.

ÖZGEÇMİŞ

10.06.1993 yılında Konya’da doğdu. İlkokul, ortaokul ve lise öğrenimini Konya’da tamamladı. 2012 yılında Anadolu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ön Lisans Programına başladı. 2014 yılında Iğdır Üniversitesi’ne dikey geçiş yaptı. 2017 yılında Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. 2018 yılında Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı bünyesinde başlamış olduğu Yüksek Lisansını 29.04.2020 tarihinde tamamladı. Evli ve iki çocuk annesidir.

